

**INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ**
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

Obszar badawczy:

Ewaluacja i wsparcie analityczne z zakresu Wspólnej Polityki Rolnej

zadanie 7.9.

Restrukturyzacja małych gospodarstw – ocena efektów wdrażania

EFEKT RZECZOWY: RAPORT KOŃCOWY

Raport do zadania pt.:

„Restrukturyzacja małych gospodarstw – ocena efektów wdrażania”

*Zadanie wykonane w ramach umowy nr DIW.ib.070.2.2023
zawartej pomiędzy Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi a Instytutem Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytutem Badawczym*

Warszawa, grudzień 2023 r.

Autorzy:

dr inż. Irena Augustyńska

prof. dr hab. Wojciech Józwiak

IERIGŻ-PIB Warszawa

SPIS TREŚCI

	nr strony
1. STRESZCZENIE	3
2. WSTĘP	6
3. KONTEKST EWALUACJI	8
4. METODYKA BADAŃ	16
5. CHARAKTERYSTYKA DZIAŁANIA PROW 2014-2020	23
6. WYNIKI BADAŃ	24
6.1. Ocena efektów wdrażania restrukturyzacji małych gospodarstw rolnych sporządzona na podstawie materiałów GUS-u, Polskiego FADN i sprawozdań rocznych ARiMR	24
6.2. Ocena efektów wdrażania restrukturyzacji małych gospodarstw rolnych, którym w latach 2017-2022 przyznano wsparcie na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, sporządzona na podstawie materiałów ARiMR	35
7. WNIOSKI I REKOMENDACJE	50
ANEKS	59

1. STRESZCZENIE

Omawiając wpływ na polskie ekonomicznie małe gospodarstwa operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” i operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF” nie można zapominać o zjawiskach obserwowanych w otoczeniu tych gospodarstw, a niejednokrotnie i w nich samych. Należy zatem wziąć pod uwagę wysoką inflację, wojnę w Ukrainie, pandemię COVID-19, ptasią grypę i afrykański pomór świń (ASF – ang. African Swine Fever). Można sądzić, że zjawiska te w większym lub mniejszym stopniu, bezpośrednio lub pośrednio wpłynęły na sytuację ekonomiczną małych gospodarstw i jest prawdopodobne, że wpłynęły też na podjęcie decyzji o skorzystaniu ze wsparcia na restrukturyzację gospodarstwa w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

Z analizy wynika, że w latach 2017–2022 odbyło się dziesięć naborów na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, w tym trzy – na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”. Przewidziano, że pomoc będzie wypłacana w dwóch ratach w łącznej kwocie 60 tys. zł, przy czym pierwsza rata to 48 tys. zł. Najwcześniejsze wypłaty pierwszej transzy środków finansowych na rzecz restrukturyzacji wykonano w 2017 r., kolejne w następnych latach – przy czym były to już wypłaty zarówno pierwszej, jak i drugiej transzy.

W przypadku pierwszych trzech naborów na pierwszy z wymienionych rodzajów operacji oraz pierwszego naboru na drugi rodzaj operacji, realizowanych w latach 2017–2019 wsparcie mogły otrzymać gospodarstwa o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 10 tys. euro standardowej produkcji (SO). W kolejnych naborach były to już jednostki o wielkości mniejszej niż 13 tys. euro SO. W obu przypadkach beneficjenci tego działania zobowiązywali się m.in. do zwiększenia konkurencyjności i rentowności swoich gospodarstw oraz doprowadzenia do wzrostu ich wielkości ekonomicznej do: 1). co najmniej 10 tys. euro SO; 2). co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej. *Dla wyjaśnienia, w sytuacji, gdy wniosek o wsparcie na restrukturyzację składał beneficjent z gospodarstwa o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 13 tys. euro SO, ale większej niż 10 tys. euro SO, w gospodarstwie tym musiał być spełniony wymóg drugi, tzn. wielkość ekonomiczna tego gospodarstwa musiała wzrosnąć co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej, bo pierwszy wymóg był już nieaktualny. To zaś oznacza, że np. beneficjent z gospodarstwa o wyjściowej wielkości ekonomicznej wynoszącej 11,0 tys. euro SO musiał tak gospodarować, by docelowa wielkość ekonomiczna jego gospodarstwa wzrosła co najmniej do poziomu 13,2 tys. euro SO.*

Prezentowany raport przygotowano w oparciu o aktualne, dostępne informacje i dane liczbowe pochodzące m.in. ze stron internetowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW), na podstawie danych statystyki publicznej, zebranych głównie w ramach spisów rolnych z lat 2010, 2016 i 2020, danych rachunkowych zgromadzonych w ramach badań systemu Polski FADN (ang. Farm Accountancy Network Data) w latach 2017–2021 oraz informacji i danych zebranych przez ARiMR w latach 2017–2022.

W pracy poddano ocenie trafność, skuteczność i efektywność pomocy finansowej przyznawanej w skali kraju w ramach ww. działań. Analiza danych Polskiego FADN przeprowadzona została natomiast na celowo wybranej próbie 110 gospodarstw rolnych, które w 2018 r. otrzymały pierwszą ratę ww. wsparcia. Objęła ona zmiany poziomu ich dochodów, konkurencyjność oraz dochodowość aktywów ogółem i kapitału własnego w trakcie trzech lat po uzyskaniu pierwszej raty wsparcia.

Wspomniana powyżej analiza wykazała, że spośród małych gospodarstw rolnych objętych badaniami systemu Polski FADN zdecydowanie częściej ze wsparcia w ramach „Restrukturyzacji małych gospodarstw” korzystały gospodarstwa większe ekonomicznie – o wielkości 5–13 tys. euro SO (15,8% gospodarstw) niż obiekty mniejsze – do 5 tys. euro SO (2,4% gospodarstw). Średnio w kraju

udział jednostek, które skorzystały z ww. wsparcia w liczbie gospodarstw, które w 2022 r. osiągnęły wielkość 13 tys. euro SO wynosił 1,5%, a pomiędzy województwami trochę się różnił, zawierał się w przedziale 0,4–3,7%. Ustalono też, że 55–65% beneficjentów powiększyło wielkość swoich gospodarstw tylko do minimalnego poziomu, tj. do 10 lub 13 tys. euro SO, pozostali zaś – zauważalnie ponad wyznaczony próg. Wzrostowi wielkości ekonomicznej towarzyszył na ogół wzrost średniej powierzchni UR gospodarstwa, a także to, że w jednostkach z produkcją zwierzęcą odnotowano wyraźny wzrost obsady zwierząt. Poza tym, średnio w 110 rozpatrywanych gospodarstwach Polskiego FADN, które skorzystały z ww. wsparcia, corocznie wzrastał dochód z gospodarstwa, dochodowość aktywów i kapitału własnego, zwiększała się też konkurencyjność tych jednostek.

Przy wykorzystaniu informacji i danych liczbowych zebranych przez ARiMR ustalono natomiast, że wśród 61 873 posiadaczy gospodarstw, którym w latach 2017–2022 przyznano – funkcjonujące w ramach PROW 2014–2020 – wsparcie na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” największa liczba beneficjentów, jak i zaplanowanych inwestycji restrukturyzacyjnych, do których przeprowadzenia zobowiązali się ww. beneficjenci, wystąpiła w województwie lubelskim, a najmniejsza, w obu przypadkach – w województwie lubuskim. Ustalono poza tym, że 2,9% ogółu beneficjentów rozpatrywanego działania, posiadało grunty rolne na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Największą wśród nich grupę stanowili posiadacze gospodarstw z gruntami położonymi na obszarach nizinnych – w strefie nizinnej I, a trzy kolejne grupy to posiadacze ziemi położonej na obszarach nizinnych – w strefie nizinnej II, posiadacze działek zlokalizowanych na obszarach ze specyficznymi utrudnieniami oraz beneficjenci z gruntami rolnymi położonymi na obszarach górskich.

Średnia wyjściowa wielkość ekonomiczna analizowanych 61 873 obiektów wynosiła 7 241 euro SO, a docelowa planowana – 14 453 euro SO. Z badań wynika również, iż pierwotnie największy odsetek charakteryzowanych gospodarstw (48,3% ogółu) należał do typu rolniczego – uprawy polowe, a stosunkowo rzadko reprezentowanym typem rolniczym (0,03% ogółu) były – winnice. Najczęściej deklarowanym przez beneficjentów planowanym docelowym typem rolniczym ich gospodarstw był jednak typ – mieszane, a jednym z najrzadziej – winnice.

Wsparciem na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” zainteresowane były głównie osoby młodsze prowadzące gospodarstwa, płci zarówno męskiej, jak i żeńskiej. Ustalono ponadto, że realizacja przedsięwzięć restrukturyzacyjnych trwała różny okres czasu. Oszacowano, że co najmniej 28% analizowanych gospodarstw zrealizowało je w ciągu jednego roku, a w części innych realizacja trwała kilkakrotnie dłużej.

Obliczono również, że 4,2% ogółu beneficjentów spośród 61 873, którym w ramach PROW 2014–2020 przyznano pomoc finansową na charakteryzowane działanie zobowiązało się do dalszego uczestnictwa w unijnym lub krajowym systemie jakości, 60,1% – do przygotowania i stosowania wieloletniego planu nawozowego, 35,2% – do utrzymania co najmniej przez 5 lat od dnia wypłaty pierwszej raty dotacji mniejszego lub równego 66% udziału zbóż w strukturze zasiewów na gruntach ornych ich gospodarstw, natomiast 38,8% – do realizacji inwestycji w zakresie ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatu. Ustalono też, iż 62,6% ogółu posiadaczy charakteryzowanych gospodarstw zobowiązało się do wprowadzenia innowacyjności w dziedzinie: postęp biologiczny, 35,7% – w dziedzinie: organizacja produkcji, a 13,5% i 39,1% odpowiednio – w dziedzinie nowoczesne technologie produkcji i „innowacyjny produkt”.

Do końca 2022 r. w 16 912 gospodarstwach, którym przyznano pomoc na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, operacje te zostały w pełni zakończone. Średnia wielkość ekonomiczna docelowo osiągnięta przez te gospodarstwa wynosiła 15 699 euro SO, natomiast

średnia powierzchnia ogółem i powierzchnia UR wynosiły odpowiednio 10,37 i 9,29 ha. Przeciętnie przychody i rozchody uzyskane w ostatnim, pełnym roku realizacji poszczególnych zobowiązań restrukturyzacyjnych ukształtowały się w tych gospodarstwach odpowiednio na poziomie 59 300 i 44 118 zł. Obliczono też, że w zależności od tematyki przeprowadzanych dla rolników szkoleń, uczestniczyło w nich 47,8-67,4% beneficjentów z gospodarstw z zakończonym procesem restrukturyzacyjnym, a 4,6% skorzystało z usług doradczych. Ponadto 2,0% beneficjentów badanej próby wywiązało się z wieloletniego zobowiązania co do przetwarzania produktów rolnych wytwarzanych w ich gospodarstwie, a 1,7% – z uczestnictwa w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych. W 43,7% gospodarstw zajmowano się co najmniej przez 5 lat od dnia otrzymania pierwszej raty wsparcia przygotowaniem do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w ich gospodarstwie, a w 26,5% przygotowano i stosowano wieloletni plan nawozowy.

Wykazano ponadto, że 0,7% ogółu beneficjentów z gospodarstw z całkowicie zakończonym procesem restrukturyzacji długotrwale uczestniczyło w unijnym lub krajowym systemie jakości, a 5,5% – w systemie rolnictwa ekologicznego. Obliczono także, iż w 49,5% ogółu analizowanej próby zrealizowano zobowiązania w zakresie innowacyjności w postępie biologicznym, a kolejno w: 41,9, 29,1 i 19,9% w zakresie innowacyjności odpowiednio w: organizacji produkcji, „innowacyjnym produkcie” i nowoczesnych technologiach produkcji. Przeprowadzone badania wykazały również, że w 36,8% gospodarstwach całej rozpatrywanej próby wypełniono zobowiązanie, co do produkcji roślin wysokobiałkowych na areale wynoszącym co najmniej 1 ha, a w 47,0% – co do mniejszego lub równego 66% udziału zbóż w strukturze zasiewów.

Z danych ARiMR wynika również, że wśród gospodarstw z zakończonym procesem restrukturyzacji znajdowało się 15,2% jednostek, które w okresie 2017–2022 spełniły zobowiązanie, co do przeprowadzenia inwestycji budowlanych związanych z działalnością rolniczą. W gospodarstwach tych wybudowano łącznie 667 budynków, budowli i urządzeń gospodarskich (obór, chlewni, szklarni, płyt obornikowych, zbiorników na gnojówkę i gnojowicę itd.), a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła 27 465 039 zł. Zmodernizowano ponadto łącznie 1 824 budynków, budowli i urządzeń gospodarskich, w tym 63 zbiorniki na ww. odchody, a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła 55 565 397 zł. W tym miejscu warto też nadmienić, że inwestycje dotyczące budowy lub modernizacji samych tylko budynków produkcyjnych obejmowały 2 335 obiektów, a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła 81 523 487 zł.

Obliczono także, iż w latach 2017–2022 w wyniku wypełnienia zobowiązań restrukturyzacyjnych zakupiono łącznie 48 121 sztuk sprzętu ruchomego (ciągniki rolnicze, kombajny zbożowe, przyczepy transportowe, maszyny do nawożenia itd.) oraz 16 903 elementy wyposażenia oraz elementy maszyn i narzędzi, a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła 681 275 176 zł. Ponadto beneficjenci opisywanego działania zakupili 92 szt. sprzętu komputerowego oraz 26 szt. oprogramowania, przy czym całkowita wartość każdego z tych typów inwestycji wynosiła odpowiednio 293 169 i 18 411 zł. Co więcej, w 191 gospodarstwach przygotowano place manewrowe o łącznej powierzchni 65 521 m², a w 8 – drogi dojazdowe o łącznej długości 945 m, przy czym całkowita wartość każdego z tych dwóch typów inwestycji wynosiła odpowiednio 8 504 210 i 165 058 zł.

Wykazano też, że w 1 960 gospodarstwach założono sady lub owocowe plantacje wieloletnie o łącznej powierzchni 2 178 ha, przy czym wartość tych inwestycji zawierała się w kwocie 40 067 781 zł. Zakupiono poza tym użytki rolne o łącznej powierzchni 6 473 ha i wartości tych inwestycji wynoszącej 177 725 086 zł. W 286 gospodarstwach wybudowano też lub zmodernizowano obiekty służące produkcji i sprzedaży bezpośredniej w gospodarstwach rolniczych. Ich łączna powierzchnia wynosiła 136 951 m², a całkowita wartość tych inwestycji – 9 101 187 zł.

Z analizy wynika ponadto, iż w wyniku rozliczenia się z podjętych zobowiązań, 469 beneficjentów omawianego działania zakupiło łącznie 12 695 sztuk zwierząt stada podstawowego o całkowitej wartości tych inwestycji na kwotę 11 083 446 zł.

Ostatecznie w 16 912 gospodarstwach, w których w pełni zakończono działania w ramach operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, poniesiono koszty inwestycji na łączną sumę 1 066 468 791 zł. Natomiast suma wszystkich kosztów (tzn. kosztów inwestycji i obrotowych środków produkcji) wynosiła 1 181 669 571 zł.

2. WSTĘP

We Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych Unii Europejskiej, a w rezultacie także w ramach systemu FADN (ang. Farm Accountancy Data Network, pol. Sieć Danych Rachunkowych Gospodarstw Rolnych) przyjęto, że gospodarstwa rolne o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 8 tys. euro standardowej produkcji (SO)¹ to gospodarstwa bardzo małe, a te których wielkość ekonomiczna wynosi od 8 tys. euro do niespełna 25 tys. euro to gospodarstwa małe (Pawłowska-Tyszko, Osuch i Płonka, 2022)². Mimo to dość często gospodarstwa z obu tych grup nazywane są po prostu małymi.

Z badań wielu ekonomistów krajowych, jak i zagranicznych wynika, że dochody z gospodarstw określanych jako małe (ekonomicznie i obszarowo) są zazwyczaj niewystarczające by jednostki te mogły dobrze funkcjonować i mieć szanse na dalszy rozwój, a ich posiadacze mogli wygodnie żyć. W rezultacie członkowie rodzin ich użytkowników niejednokrotnie zmuszeni są do czerpania dodatkowych dochodów ze źródeł pozarolniczych takich jak praca najemna, renty i emerytury czy pozarolnicza działalność gospodarcza (Martinovska-Stojčeska, Georgiev i Erjavec, 2008; Goraj, Michalak i Zmarzłowski, 2009)³.

Małe (ekonomicznie i obszarowo) gospodarstwa rolne spełniają w gospodarce narodowej i społeczeństwie wiele bardzo ważnych ról (Pawłowska-Tyszko, 2021)⁴:

- przede wszystkim pełnią funkcję produkcyjną, wytwarzają żywność, jak i produkty nieżywnościowe, przy czym są m.in. miejscem wytwarzania produktów regionalnych i tradycyjnych, jak też prowadzenia różnorodnych usług, np. kowalskich,
- są miejscem pracy rolników i członków ich rodzin, a jednocześnie są rezerwuarem siły roboczej dla przemysłu i innych gałęzi gospodarki narodowej,
- niejednokrotnie są buforem chroniącym rodziny wiejskie przed ubóstwem,

---

¹ Wielkość ekonomiczna określonego gospodarstwa rolnego to całkowita standardowa produkcja tego gospodarstwa wyrażona w euro. Natomiast całkowita standardowa produkcja gospodarstwa rolnego to suma wartości standardowych produkcji uzyskanych z działalności rolniczych podlegających Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych. Oblicza się ją poprzez pomnożenie współczynników standardowej produkcji dla danej działalności przez liczbę hektarów lub liczbę zwierząt. Standardowa produkcja jest zaś wartością produkcji odpowiadającą przeciętnej sytuacji w danym regionie. Wartość ta obliczana jest jako średnia z pięciu lat wartości produkcji z określonej działalności rolniczej (roślinnej i zwierzęcej).

² Pawłowska-Tyszko J., Osuch D. i Płonka R. (2022). Wyniki Standardowe 2021 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki Standardowe. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

³ Martinovska-Stojčeska A., Georgiev N., Erjavec E. (2008). Farm income analysis of agricultural holdings in Macedonia using FADN methodology, [w:] Acta agriculturae Slovenica, no 92, Ljubljana (Slovenia): University of Ljubljana, Agronomy and Department of Animal Science of the Biotechnical Faculty; Goraj L., Michalak P., Zmarzłowski K. (2009). Poziom i struktura dochodów rodzin rolniczych z gospodarstw prowadzących rachunkowość w 2008 roku. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

⁴ Pawłowska-Tyszko J. (red.) (2021). Sytuacja produkcyjno-ekonomiczna małych gospodarstw rolnych w świetle wyników FADN. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

- są nieodłącznym elementem zrównoważonego modelu rozwoju rolnictwa,
- pełnią funkcję rekreacyjną, są miejscem wypoczynku, np. w ramach agroturystyki.

W latach 2017–2022 bardzo małe i małe ekonomicznie polskie gospodarstwa rolne miały w Polsce możliwość uzyskania pomocy finansowej w formie premii przeznaczonej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”. Pomoc ta była udzielana w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

Szczegółowe warunki oraz tryb przyznawania, wypłaty oraz zwrotu ww. pomocy zawarte są w **Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 r.**, które weszło w życie 7 listopada 2015 roku oraz w późniejszych aktach prawnych (ARiMR, 2023; *Rozporządzenie...*, 2015)⁵.

Ustalono, że w latach 2017–2022 w ramach PROW 2014–2020 odbyło się łącznie dziesięć naborów na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, w tym trzy nabory na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”, tzn. afrykańskim pomorem świń, chorobą atakującą trzodę chlewną, jak i świnię dziko żyjącą.

Pierwszy nabór na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, kierowany do bardzo małych i małych ekonomicznie gospodarstw przeprowadzono wiosną 2017 r., drugi – latem 2018 r., a trzeci – wiosną 2019 roku. Czwarty nabór na ww. operację wyznaczono na początek lata 2019 r., natomiast piąty, szósty i siódmy na okres wiosenno-letni odpowiednio 2020, 2021 i 2022 roku.

W przypadku realizowanych w latach 2017–2019 pierwszych trzech naborów na ww. operacje środki finansowe (premia) mogły być przyznane dla gospodarstw o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 10 tys. euro standardowej produkcji (SO), a w przypadku odbywającego się również w 2019 r. czwartego naboru oraz kolejnych trzech, przeprowadzonych w latach 2020–2022 – dla gospodarstw, których wielkość ekonomiczna była mniejsza niż 13 tys. euro SO. Jednakże bez względu na ww. pierwotną wielkość gospodarstw, przyznawana premia – w łącznej kwocie 60 tys. zł (wypłacanej w dwóch ratach) – miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstw oraz doprowadzenie do wzrostu ich wielkości ekonomicznej do: 1). co najmniej 10 tys. euro SO; 2). co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej. *Zatem w sytuacji, gdy wniosek o wsparcie na restrukturyzację składał beneficjent z gospodarstwa o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 13 tys. euro SO, ale większej niż 10 tys. euro SO, beneficjent ten musiał spełnić wymóg drugi, odnoszący się do zwiększenia wielkości ekonomicznej swojego gospodarstwa co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej, gdyż wymóg pierwszy był już nieaktualny. To zaś oznacza, że np. beneficjent z gospodarstwa o wyjściowej wielkości ekonomicznej wynoszącej 11,0 tys. euro SO musiał docelowo zwiększyć wielkość ekonomiczną swojego gospodarstwa do poziomu wynoszącego 13,2 tys. euro SO lub wyższego.*

Wczesnym latem roku 2017 i 2019 oraz w okresie zimowo-wiosennym 2020 r. małe ekonomicznie polskie gospodarstwa rolne miały możliwość otrzymania pomocy finansowej przeznaczonej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”. Działanie to kierowane było do zamieszkałych na tych obszarach rolników posiadających bardzo małe

---

⁵ <https://www.gov.pl/web/arimr>; Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

lub małe ekonomicznie gospodarstwa, którzy zdecydowali się zaprzestać prowadzenia w swoich gospodarstwach chowu i hodowli trzody chlewnej i którym nie przyznano i nie wypłacono rekompensaty za nieprzerwane nieutrzymywanie świń w gospodarstwie (art. 57g ust. 1 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt – Dz. U. z 2014 r. poz. 1539, z 2015 r. poz. 266 i 470 oraz z 2016 r. poz. 1605). W przypadku realizowanego w 2017 r. pierwszego naboru na te operacje premia mogła być przyznana dla gospodarstw o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 10 tys. euro SO, a w przypadku dwóch kolejnych naborów, odbywających się w 2019 i 2020 r. – dla gospodarstw o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 13 tys. euro SO. Wypłacana w dwóch ratach płatność w łącznej kwocie 60 tys. zł również miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstw oraz doprowadzenie do wzrostu ich wielkości ekonomicznej do: 1). co najmniej 10 tys. euro SO; 2). co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej (*dotatkowe wyjaśnienia powyżej*), ale przy zachowaniu warunku zaprzestania chowu i hodowli świń (*patrz: Aneks, część pierwsza. Informacje o naborach na poddziałanie 6.3 „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw (Restrukturyzacja małych gospodarstw)” w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*).

3. KONTEKST EWALUACJI

Małe ekonomicznie gospodarstwa rolne nawet w tzw. „dobrych czasach” mają trudności z prawidłowym funkcjonowaniem. Zaledwie 20–25% polskich małych gospodarstw rolnych – i to zazwyczaj tych potencjalnie towarowych – jest w stanie odtwarzać swój majątek i mieć szanse na dobre funkcjonowanie w dalszej przyszłości. Nawet korzystanie z wszelkiego rodzaju dotacji niewiele może pomóc w tym względzie, choć nieraz dzięki nim gospodarstwa takie mogą nadal trwać. Jeszcze gorzej jest, gdy nastają tzw. „złe czasy”: rośnie inflacja, trwa globalna pandemia, rozszerza się obszar występowania chorób zwierząt, np. afrykańskiego pomoru świń (ASF) czy ptasiej grypy, u sąsiadów Polski trwa wojna. Pojawia się wówczas szereg niekorzystnych zjawisk towarzyszących takiej sytuacji. Rosną, czasami aż niebotycznie, ceny środków produkcji, zaburzony jest transport, jak i sprzedaż wytworzonych produktów rolniczych, często spadają ich ceny – nawet znacznie poniżej kosztów ich produkcji. Posiadaczom małych gospodarstw jest coraz trudniej funkcjonować w takich warunkach. Szukają wówczas wszelkich sposobów na poprawę tej sytuacji. Takim „światłem w tunelu” była w latach 2017–2022 możliwość skorzystania z premii finansowej na „Restrukturyzację małych gospodarstw” i „Restrukturyzację małych gospodarstw na obszarach objętych ASF” w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

Poniżej podano ważniejsze informacje dotyczące szeroko pojętego rolnictwa i funkcjonowania polskich gospodarstw rolnych w latach 2017–2022.

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego (GUS, 2023), w **2017 r.** globalna produkcja rolnicza ukształtowała się na poziomie o 3,1% wyższym niż w 2016 roku. Złożył się na to wzrost produkcji zwierzęcej i roślinnej odpowiednio o 5,7 i 0,6%⁶. Zbiory ważniejszych roślin uprawnych były wówczas wyższe niż rok wcześniej, gdyż korzystniejsze były warunki przezimowania, większa powierzchnia ich uprawy oraz plonowanie. Wzrosła też produkcja podstawowych produktów zwierzęcych: mleka, żywca wołowego łącznie z cielęcym, żywca wieprzowego i drobiowego oraz jaj kurzych. Pomimo, że w 2017 r. krajowa podaż większości produktów rolniczych była wyższa niż rok wcześniej, ceny skupu podstawowych produktów roślinnych były też na ogół

⁶ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS.

wyższe niż w 2016 roku. Podobną sytuację odnotowano w przypadku produktów zwierzęcych. Ceny sprzedaży zwierząt hodowlanych również były dla ich hodowców na ogół korzystniejsze niż rok wcześniej. Ponadto w 2017 r. skala zmian cen detalicznych większości środków do produkcji rolniczej była niewielka – średnio nie przekraczała 2,0%. Na podobnym poziomie, jak w roku poprzednim, pozostała cena nawozów wapniowych, pasz oraz obsługi maszynowej produkcji rolniczej i ogrodniczej. Nieco bardziej podrożały materiały budowlane, maszyny i narzędzia rolnicze oraz usługi weterynaryjne, a jeszcze bardziej środki ochrony roślin oraz paliwa, oleje i smary techniczne. Spadły natomiast ceny nawozów azotowych, nasion siewnych, drzewek, sadzonek itp. oraz zwierząt hodowlanych i ptactwa, a w największym stopniu spadły ceny nawozów fosforowych. Niekorzystne było jednak to, że już od pierwszych dni 2017 r. do połowy marca ww. roku obserwowano w Polsce przypadki grypy ptaków u drobiu (łącznie 43), często utrzymywanych w chowie przyzgodowym (*Ptasia grypa*, 2023)⁷, występującym zazwyczaj w małych gospodarstwach rolnych. W 2017 r. odnotowano też na ziemiach polskich 81 ognisk afrykańskiego pomoru świń (ASF) u trzody chlewnej (*Ogniska ASF...*, 2023)⁸. Warto przy tym wspomnieć, że pierwszy przypadek tej choroby stwierdzono w Polsce w 2014 roku. Niestety od tego czasu corocznie choroba ta pojawia się w polskich gospodarstwach rolnych. Mimo wszelkich zaistniałych w 2017 r. niekorzystnych dla rolnictwa zdarzeń, w roku tym pierwszy raz od sześciu lat tzw. „nożyce cen”, czyli wskaźnik relacji cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników indywidualnych do towarów i usług przez nich kupowanych na cele bieżącej produkcji rolniczej i inwestycje był korzystny dla krajowych producentów rolnych, wynosił 110,0% (GUS, 2018)⁹. W 2017 r. rolnicy otrzymywali również dopłaty bezpośrednie przyznawane w ramach wspólnej polityki rolnej (WPR), np. jednolitą płatność obszarową, za zazielenienie, dodatkową, do krów i do bydła. Niejednokrotnie były one niemałym wsparciem dochodów tych rolników, chociaż ich stawki były w 2017 r. niższe w porównaniu z 2016 r. (od kilku do kilkudziesięciu złotych w zależności od rodzaju dopłaty). Jednakże 2017 r. był ostatecznie dobrym rokiem dla polskich rolników. Należy przy tym nadmienić, że właśnie we wspomnianym roku uruchomiono wsparcie finansowe w ramach „Restrukturyzacji małych gospodarstw”. Co więcej, konsekwencją pojawienia się w Polsce dużej liczby ognisk ASF było przeprowadzenie w 2017 r. również pierwszego naboru na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”. Ostatnie z wymienionych działań kierowane było do zamieszkujących takie obszary posiadaczy bardzo małych lub małych ekonomicznie gospodarstw, którzy zdecydowali się zaprzestać prowadzenia w swoich gospodarstwach chowu i hodowli trzody chlewnej. Należy jednak zauważyć, że liczba jednostek, które otrzymały w 2017 r. premię na restrukturyzację, a konkretnie jej pierwszą ratę, była niewielka – wynosiła w skali całego kraju tylko 55 gospodarstw. Otrzymały one łącznie 2 640 000 zł, co stanowiło wówczas 0,07% wykorzystanego limitu (MRiRW, 2018)¹⁰.

W 2018 r., według danych GUS-u, globalna produkcja rolnicza była o 1,5% wyższa niż w 2017 roku. Był to skutek wzrostu o 0,3% produkcji roślinnej i o 2,6% produkcji zwierzęcej (GUS, 2023)¹¹. Tak mały wzrost produkcji roślinnej to m.in. efekt suszy atmosferycznej, lokalnie pojawiającej się w okresie wegetacji, która przyczyniła się do obniżenia w porównaniu z rokiem

⁷ *Ptasia grypa*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ptasia_grypa. Pobrano 25.06.2023 roku.

⁸ *Ogniska ASF u świń w 2017 r.*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/asf-w-polsce>. Pobrano 25.06.2023 roku.

⁹ Główny Urząd Statystyczny (2018). *Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w 2017 roku*. Warszawa: GUS.

¹⁰ MRiRW (2018). *Roczne sprawozdanie z wdrażania. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*. Okres 01.01.2017–31.12.2017. The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing rural areas. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa: MRiRW.

¹¹ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS.

poprzednim plonów ważniejszych roślin uprawnych, w tym rzepaku i rzepiku, ziemniaków, zbóż ogółem i buraków cukrowych. Wyraźnie większy wzrost produkcji zwierzęcej wynikał natomiast m.in. z wyższej produkcji mleka oraz żywca wieprzowego i wołowego łącznie z cielęcym (GUS, 2019)¹². Słabsze niż w roku poprzednim plony, a w efekcie zbiory wielu z podstawowych produktów roślinnych, skutkowały ich mniejszą podażą na rynku, to zaś spowodowało, że po zbiorach 2018 r. ceny ich skupu były na ogół wyższe niż w 2017 roku (GUS, 2018a; GUS, 2019a)¹³. Co się tyczy produktów zwierzęcych, ustalono, że w 2018 r. podaż żywca wieprzowego i mleka była większa niż w roku poprzednim, towarzyszył temu spadek cen skupu tych produktów. Wzrosła jednak średnioroczna cena skupu żywca wołowego – bez cieląt (GUS, 2019b; GUS, 2019)¹⁴. Okazało się jednak, że w 2018 r. wyższe niż w 2017 r. były ceny detaliczne większości środków do produkcji rolnej. Najbardziej podrożały paliwa, oleje i smary techniczne, a w następnej kolejności materiały budowlane, usługi weterynaryjne, maszyny i narzędzia rolnicze oraz pasze. Wzrost cen pozostałych środków do produkcji rolnej był niewielki. Wyjątkiem była natomiast obniżka cen nawozów fosforowych (GUS, 2019)¹⁵. W 2018 r. odnotowano na ziemiach polskich 109 ognisk afrykańskiego pomoru świń (*Ogniska ASF...*, 2023)¹⁶ u świń domowych, co z pewnością odbiło się niekorzystnie zarówno na wielkości, jak i wartości produkcji gospodarstw, w których ta choroba wystąpiła. Znacząca liczba tych gospodarstw to prawdopodobnie jednostki małe ekonomicznie, utrzymywano w nich bowiem niedużą liczbę świń. Opisane powyżej zmiany przyczyniły się do tego, że w 2018 r. wskaźnik relacji cen produktów rolnych sprzedawanych do towarów i usług zakupywanych na cele bieżącej produkcji rolnej i inwestycje (tzw. „nożyce cen”) był dla producentów rolnych niekorzystny, wynosił 94,1% (GUS, 2022)¹⁷. W 2018 r., analogicznie jak rok wcześniej, rolnicy otrzymywali dopłaty bezpośrednie przyznawane w ramach WPR. Na ogół stawki tych dopłat utrzymały się na zbliżonym poziomie jak w roku poprzednim. Co więcej, zgodnie z informacjami zaczerpniętymi z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w 2018 r. wyraźnie większa niż w 2017 r. liczba gospodarstw rolnych skorzystała ze wsparcia w ramach „Restrukturyzacji małych gospodarstw”. We wspomnianym roku zrealizowano płatności na łączną kwotę 392,4 mln zł, a większość tej kwoty (około 80%) stanowiła płatność pierwszej raty (MRiRW, 2019)¹⁸.

Dane GUS-u uwiaryściły ponadto, że w **2019 r.** globalna produkcja rolnicza zmniejszyła się w porównaniu z 2018 r. o 3,4%. Zdecydował o tym przede wszystkim spadek produkcji roślinnej – o 6,8%, ale i w pewnym stopniu spadek produkcji zwierzęcej – o 0,2% (GUS, 2023)¹⁹. Zmniejszenie tej pierwszej było głównie związane z niekorzystnymi warunkami agrometeorologicznymi w okresie wegetacji – głównie suszą. Odnotowano niższe zbiory ziemniaków, warzyw gruntowych i buraków cukrowych. Rozpatrując natomiast produkcję zwierzęcą stwierdzono, że jej spadek był w dużej mierze skutkiem niższej niż w 2018 r. produkcji żywca wieprzowego oraz wołowego

¹² Główny Urząd Statystyczny (2019). *Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w 2018 r.* Nr 12. Warszawa: GUS.

¹³ Główny Urząd Statystyczny (2018a). *Ceny produktów rolnych w maju 2018 r.* Warszawa: GUS; Główny Urząd Statystyczny (2019a). *Ceny produktów rolnych w styczniu 2019 r.* Warszawa: GUS oraz niepublikowane dane GUS i szacunki ekspertów z Zakładu Badań Rynkowych IERiGŻ-PIB w Warszawie.

¹⁴ Główny Urząd Statystyczny (2019b). *Biuletyn statystyczny.* Nr 1. Warszawa: GUS; Główny Urząd Statystyczny (2019). *Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w 2018 r.* Nr 12. Warszawa: GUS.

¹⁵ Główny Urząd Statystyczny (2019). *Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w 2018 r.* Nr 12. Warszawa: GUS.

¹⁶ *Ogniska ASF u świń w 2018 r.*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/asf-w-polsce>. Pobrano 25.06.2023 roku.

¹⁷ Główny Urząd Statystyczny (2022). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2021 r.* Nr 12/2021. Warszawa: GUS.

¹⁸ MRiRW (2019). *Roczne sprawozdanie z wdrażania. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.* Okres 01.01.2018–31.12.2018. The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing rural areas. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa: MRiRW.

¹⁹ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS.

łącznie z cielęcym (GUS, 2019)²⁰. Biorąc zaś pod uwagę ceny zbytu produktów rolniczych stwierdzono, że w 2019 r. ceny podstawowych zbóż konsumpcyjnych i paszowych kształtowały się na poziomie zbliżonym lub nieco wyższym niż w 2018 r., znacznie wyższe były natomiast ceny ziemniaków, zarówno w skupie, jak i na targowiskach. Ponadto, w 2019 r., w porównaniu z 2018 r., w wyniku ograniczonej podaży żywca wieprzowego nastąpił znaczący wzrost cen jego sprzedaży – również na obu rynkach zbytu. Ceny skupu mleka wzrosły w niewielkim stopniu, zauważalnie spadły natomiast ceny żywca wołowego w skupie i na targowiskach (GUS, 2020a; GUS, 2019)²¹. W 2019 r. wyższe niż w 2018 r. były ceny detaliczne większości środków do produkcji rolnej. Najbardziej podrożały nawozy mineralne, a w następnej kolejności nasiona siewne, drzewka, sadzonki, a także materiały budowlane, pasze, maszyny i narzędzia rolnicze oraz obsługa maszynowa produkcji rolniczej i ogrodniczej (GUS, 2019)²². Niekorzystnym zjawiskiem było też w 2019 r. odnotowanie w Polsce kilku przypadków grypy ptaków u drobiu utrzymywanego na fermach produkcyjnych (*Ptasia grypa*, 2023)²³. W ww. roku stwierdzono również na ziemiach polskich wystąpienie 48 ognisk afrykańskiego pomoru świń u trzody chlewnej (*Ogniska ASF...*, 2023)²⁴. Jednakże w 2019 r. tzw. „nożyce cen”, czyli wskaźnik relacji cen produktów rolnych sprzedawanych przez gospodarstwa indywidualne do cen towarów i usług przez nie zakupywanych na cele bieżącej produkcji rolniczej i inwestycje był korzystny dla krajowych producentów rolnych i wynosił 111,7% (GUS, 2022)²⁵. W 2019 r. rolnicy otrzymywali takie same dopłaty bezpośrednie, jak w 2018 r., ale stawki tych dopłat były zazwyczaj trochę wyższe niż rok wcześniej. Z informacji publikowanych na stronach internetowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) wynika także, iż w 2019 r. realizowano nabory zarówno na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, jak i operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”.

Publikacje Głównego Urzędu Statystycznego wskazują również, iż w **2020 r.** globalna produkcja rolnicza wzrosła w porównaniu z 2019 r. o 1,7%. Był to efekt zwiększenia produkcji roślinnej o 1,2% oraz produkcji zwierzęcej o 2,3% (GUS, 2023)²⁶. Na wzrost produkcji roślinnej wpływ miały m.in. wyższe niż w 2019 r. zbiory głównych ziemiopłodów rolnych, w tym ziemniaków, zbóż ogółem, rzepaku i rzepiku oraz buraków cukrowych. O wzroście produkcji zwierzęcej zdecydowała m.in. wyższa produkcja żywca wieprzowego i żywca drobiowego (GUS, 2021)²⁷. Ustalono również, że w 2020 r. w wyniku większej niż rok wcześniej krajowej podaży wielu produktów rolniczych nastąpił spadek cen ich skupu. Obniżyły się znacząco ceny skupu ziemniaków, ale też ziarna żyta, jęczmienia i owsa. Wzrosły natomiast ceny skupu pszenicy i kukurydzy (GUS, 2021a)²⁸. W przypadku produkcji zwierzęcej odnotowano spadek średniorocznych cen skupu żywca wieprzowego i drobiowego (GUS, 2021a; GUS, 2021)²⁹, a wpływ na te zmiany miało prawdopodobnie wystąpienie na obszarze Polski 51 przypadków grypy ptaków u drobiu

---

²⁰ Główny Urząd Statystyczny (2019). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2019 r.* Nr 12/2019. Warszawa: GUS.

²¹ Główny Urząd Statystyczny (2020a). *Biuletyn statystyczny*. Nr 1. Warszawa: GUS; Główny Urząd Statystyczny (2019). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2019 r.* Nr 12/2019. Warszawa: GUS.

²² Główny Urząd Statystyczny (2019). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2019 r.* Nr 12/2019. Warszawa: GUS.

²³ *Ptasia grypa*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ptasia_grypa. Pobrano 25.06.2023 roku.

²⁴ *Ogniska ASF u świń w 2019 r.*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/asf-w-polsce>. Pobrano 25.06.2023 roku.

²⁵ Główny Urząd Statystyczny (2022). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS.

²⁶ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2023 r.* Nr 12/2023. Warszawa: GUS.

²⁷ Główny Urząd Statystyczny (2021). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2020 r.* Nr 12/2020. Warszawa: GUS.

²⁸ Główny Urząd Statystyczny (2021a). *Biuletyn statystyczny*. Nr 2. Warszawa: GUS.

²⁹ Główny Urząd Statystyczny (2021a). *Biuletyn statystyczny*. Nr 2. Warszawa: GUS; Główny Urząd Statystyczny (2021). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2020 r.* Nr 12/2020. Warszawa: GUS.

utrzymywanego zarówno na fermach, jak i w chowie przyzagrodowym (*Ptasia grypa*, 2023)³⁰ oraz pojawienie się 103 ognisk afrykańskiego pomoru świń (ASF) u trzody chlewnej (*Ogniska ASF...*, 2023)³¹. W wyniku spadku podaży wzrosły jednak ceny skupu żywca wołowego – bez cieląt (GUS, 2021a; GUS, 2021)³². GUS podaje ponadto, że w 2020 r., w odniesieniu do 2019 r., nastąpił wzrost średniorocznych cen większości podstawowych środków do produkcji rolnej. Wyższe były ceny maszyn i narzędzi rolniczych oraz obsługi maszynowej produkcji rolniczej i ogrodniczej, jak też ceny materiałów budowlanych i usług weterynaryjnych, nasion siewnych, drzewek i sadzonek, środków ochrony roślin oraz pasz. Obniżyły się natomiast ceny paliw, olejów i smarów technicznych oraz nawozów mineralnych (GUS, 2021)³³. Konsekwencją opisanych zmian był fakt, że tzw. „nożyce cen”, czyli wskaźnik relacji cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników indywidualnych do towarów i usług przez nich zakupywanych na cele bieżącej produkcji rolniczej i inwestycyjnej, był w 2020 r. niekorzystny dla polskich rolników i wynosił 97,5% (GUS, 2022)³⁴. Rok 2020 był kolejnym, w którym producenci rolni uzyskali na ogół trochę wyższe dopłaty bezpośrednie niż rok wcześniej. Jednakże niezaprzeczalny wpływ na pogorszenie się sytuacji gospodarstw rolnych w 2020 r. miało ogłoszone w Polsce 20 marca ww. roku wystąpienie stanu epidemii COVID-19. Stan ten obowiązywał do 15 maja 2022 r., po którym zmieniono go na stan zagrożenia epidemicznego. Ten zaś został odwołany 1 lipca 2023 r. (*Pandemia COVID-19...*, 2023)³⁵. W tym miejscu warto jednak nadmienić, że w czerwcu 2021 r. J. Marciszewski (2021)³⁶ stwierdził, że postępy w kampanii szczepień w Unii Europejskiej (UE) na COVID-19 skutkują pojawianiem się w 2020 r. pozytywnych sygnałów gospodarczych, chociaż sytuacja nadal pozostaje niepewna. Podał też, że unijny sektor rolny wciąż zmaga się ze wzrostem kosztów produkcji wielu produktów rolnych (w wyniku np. wzrostu cen pasz, nawozów i paliw), a także m.in. z niedostępnością środków do produkcji rolniczej i skutkami niesprzyjającej dla wegetacji roślin pogody. Autor ten zauważył m.in., że pomimo, iż w 2020 r. na skutek pandemii COVID-19 i związanych z nią wszelakich zmian w rolnictwie i jego otoczeniu średnie dochody rolników z krajów UE zmniejszyły się w relacji do 2019 r. o 7,9%, to jednak rolnictwo unijne poradziło sobie z niedostatkiem spowodowanym przez ograniczenia przemieszczania się pracowników sezonowych w rolnictwie, opóźnieniami w dostawach produktów żywnościowych, surowców i innych środków do produkcji rolnej, rosnącymi kosztami wywozu, rosyjskim embargiem, zamknięciami punktów gastronomicznych, a także przyhamowaniem produkcji żywności z powodu wystąpienia ognisk ww. wirusa w zakładach przetwórczych. Dane Polskiego FADN potwierdzają, że w 2020 r. średnio w całych uczestniczących w badaniach tego systemu próbach gospodarstw bardzo małych i małych ekonomicznie dochody z rodzinnych gospodarstw rolnych były niższe w porównaniu z 2019 r. – odpowiednio o 33,1 i 16,1% (Floriańczyk, Osuch i Płonka, 2018; Floriańczyk, Osuch i Płonka, 2019)³⁷. Można zatem

³⁰ *Ptasia grypa*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ptasia_grypa. Pobrano 25.06.2023 roku.

³¹ *Ogniska ASF u świń w 2020 r.*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/asf-w-polsce>. Pobrano 25.06.2023 roku.

³² Główny Urząd Statystyczny (2021a). *Biuletyn statystyczny*. Nr 2. Warszawa: GUS; Główny Urząd Statystyczny (2021). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2020 r.* Nr 12/2020. Warszawa: GUS.

³³ Główny Urząd Statystyczny (2021). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2020 r.* Nr 12/2020. Warszawa: GUS.

³⁴ Główny Urząd Statystyczny (2022). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2021 r.* Nr 12/2021. Warszawa: GUS.

³⁵ *Pandemia COVID-19 w Polsce*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pandemia_COVID-19_w_Polsce. Pobrano 22.11.2023 roku.

³⁶ Marciszewski J. (15.06.2021). *Wpływ COVID-19 na sektor rolny, leśny i rybołówstwa (krir.pl)*.

³⁷ Floriańczyk Z., Osuch D., Płonka R. (2018). *Wyniki Standardowe 2017 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki Standardowe*. Warszawa: IERiGŻ-PIB; Floriańczyk Z., Osuch D., Płonka R. (2019). *Wyniki Standardowe 2018 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki Standardowe*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

przypuszczać, że zjawiska związane z COVID-19 miały w ich przypadku znaczący wpływ na poziom uzyskanych dochodów. Jednakże pewna liczba spośród 110 gospodarstw rolnych, które rozpatrywano w tej ekspertyzie znacznie łagodniej odczuła wpływ tych zjawisk. W 2020 r. średni dochód w całej próbie 110 analizowanych w tym raporcie gospodarstw był bowiem o 19,0% wyższy niż rok wcześniej. Możliwe, że stało się tak m.in. na skutek uzyskania premii na ich restrukturyzację. W 2020 r., analogicznie jak rok wcześniej, ARiMR realizowała nabory zarówno na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, jak i operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”.

Według danych GUS-u w 2021 r. w porównaniu z 2020 r. globalna produkcja rolnicza zmniejszyła się w Polsce o 4,5%. Było to konsekwencją spadku produkcji roślinnej o 0,8% i zwierzęcej o 8,3% (GUS, 2023)³⁸. Zmniejszenie poziomu tej pierwszej wynikało m.in. ze spadku zbiorów ziemniaków, zbóż ogółem oraz warzyw gruntowych. Biorąc zaś pod uwagę produkcję zwierzęcą należy zauważyć, iż jej spadek był głównie skutkiem niższej niż w 2020 r. produkcji żywca drobiowego, jaj kurzych oraz żywca wołowego (łącznie z cielęcym). Warto zauważyć, że na znaczne zmniejszenie podaży żywca drobiowego, jak również jaj kurzych wpływ miały straty spowodowane ponownym pojawieniem się na ziemiach polskich wysoce zjadliwej grypy ptaków. Należy wspomnieć, że w 2021 r. odnotowano w Polsce 143 przypadki tej choroby u różnych gatunków drobiu (kur, kaczek, gęsi, indyków, bażantów, perliczek) utrzymywanego zarówno na fermach, jak i w chowie przyzagrodowym (*Ptasia grypa*, 2023)³⁹. Poza producentami drobiu z dużymi trudnościami mierzyli się w 2021 r. producenci trzody chlewnej, odnotowano bowiem wówczas relatywnie dużą liczbę ognisk afrykańskiego pomoru świń (ASF) u świń domowych (GUS, 2022)⁴⁰. Pomimo że choroba ta występuje w Polsce od około 10 lat i stale podejmowane są działania w celu jej zwalczania, w 2021 r. ogniska ASF odnotowano w 124 gospodarstwach rolnych, a rok wcześniej – jak już wspomniano – w 103 gospodarstwach (GUS, 2022a)⁴¹. W 2021 r. stwierdzono znaczący wzrost cen większości produktów rolnych. W opinii ekspertów od rynku rolno-spożywczego wzrostowy kierunek cen skupu tych produktów to efekt odreagowania polskiej gospodarki wchodzącej w fazę ożywienia po kryzysie spowodowanym COVID-19. Jednak pomimo wzrostu w 2021 r. cen wielu produktów rolniczych zwiększył się popyt na te produkty i przy tym przewyższył podaż. Jednakże dość szybko zwiększyły się również detaliczne ceny środków produkcji. Należy też wspomnieć, że w przypadku drobiu i trzody chlewnej niekorzystny wpływ na ceny ich sprzedaży miała grypa ptaków, jak i afrykański pomór świń. Na obszarach poważnie zagrożonych wystąpieniem tych chorób (w pobliżu ognisk zachorowań) ceny zbytu produktów pochodzących od tych zwierząt często były niższe w porównaniu z obszarami, na których zagrożenie to wówczas nie występowało (Dziwulski, 2021)⁴². Co się tyczy cen skupu produktów roślinnych ustalono, że w 2021 r. wobec 2020 r. wzrosły ceny ziarna pszenicy, żyta, jęczmienia i kukurydzy, ale w przeciwieństwie do kukurydzy, skup zbóż podstawowych był znacząco mniejszy niż rok wcześniej. Spośród produktów zwierzęcych wyraźnie obniżyły się ceny skupu rzeźnego żywca wieprzowego,

³⁸ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS.

³⁹ *Ptasia grypa*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ptasia_grypa. Pobrano 25.06.2023 roku.

⁴⁰ Główny Urząd Statystyczny (2022). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2021 r.* Nr 12/2021. Warszawa: GUS.

⁴¹ Główny Urząd Statystyczny (2022a). *Pogłowie świń według stanu w grudniu 2021 r.* Warszawa: GUS.

⁴² Dziwulski M. (2021). *Agro Nawigator. Analizy sektorowe*. Nr 4. PKO Bank Polski, http://www.pkobp.pl/media_files/bfa8030e-b39d-492a-96c8-0ec361d1a4de.pdf; Skwirowski P. (2021) *Kolejny mocny wzrost cen produktów rolnych*, <https://www.rp.pl/handel/art7721-kolejny-mocny-wzrost-cen-produktow-rolnych>.

a wzrosły – żywca wołowego i mleka (GUS, 2022b)⁴³. Od pierwszych dni 2021 r. na krajowym rynku środków produkcji dla rolnictwa odnotowywano na ogół większe wzrosty cen niż przez wiele lat wcześniej. Były one głównie pokłosiem wyższej niż rok wcześniej inflacji, jak i podwyżek cen surowców, transportu i kosztów pracy. Wśród rozpatrywanych przez badaczy z GUS-u grup środków do produkcji rolniczej najbardziej podrożały (ujmowane łącznie) nawozy mineralne, chemiczne i wapniowe – przeciętnie o około 70%. Był to w głównej mierze efekt prawie dwukrotnego zwiększenia cen nawozów azotowych. Warto nadmienić, że 97% produkowanych obecnie nawozów azotowych wytwarzane jest na bazie amoniaku, a około 80% kosztów jego produkcji stanowi gaz ziemny (GUS, 2022)⁴⁴. W opinii M. Dreczki (2021)⁴⁵ „pandemia COVID-19 zakłóciła jego wydobycie i rozregulowała dostawy”. Należy przy tym zauważyć, iż według informacji z Urzędu Regulacji Energetyki ceny gazu były w 2021 r. aż 4-krotnie wyższe niż rok wcześniej (*Urząd Regulacji...*, 2022)⁴⁶. Oprócz gazu, wzrosły też ceny innych nośników energii. Wyższe były ceny paliw, olejów i smarów technicznych (łącznie z węglem i energią elektryczną). Podrożały też, choć w mniejszym stopniu, pasze, nasiona siewne, drzewka, sadzonki i pestycydy (GUS, 2022)⁴⁷. Jednakże z opublikowanych w styczniu 2022 r. danych polskiej statystyki publicznej wynika, że w 2021 r. w przeciwieństwie do 2020 r., tzw. „nożyce cen”, czyli wskaźnik relacji cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników do cen towarów i usług zakupowanych przez nich na cele bieżącej produkcji rolniczej i inwestycje był dla indywidualnych producentów rolnych korzystny i wynosił 103,1% (GUS, 2022)⁴⁸. Nie należy zapominać, że w 2021 r. rolnicy otrzymywali również dopłaty bezpośrednie przyznawane w ramach wspólnej polityki rolnej, których stawki były na ogół nieco wyższe (o 1–3%) w odniesieniu do 2020 roku. Ponadto w 2021 r. prowadzone były nabory na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” i trwały wypłaty pierwszych i drugich rat premii/wsparcia.

Zgodnie z szacunkiem GUS-u, w 2022 r. w odniesieniu do 2021 r., globalna produkcja rolnicza zwiększyła się w Polsce o 3,2%. Wpływ na to miał wzrost produkcji roślinnej o 5,9% oraz niewielki wzrost produkcji zwierzęcej – o 0,3% (GUS, 2023)⁴⁹. Ustalono, że w porównaniu z rokiem poprzednim wzrosły zbiory rzepaku i rzepiku, owoców z drzew, owoców jagodowych oraz zbóż ogółem i warzyw gruntowych. W przypadku rzepaku i rzepiku był to efekt zwiększenia areału jego uprawy oraz wzrostu plonów, w przypadku zbóż ogółem – tylko wzrostu plonów (GUS, 2023a)⁵⁰. Nieco wyższy niż rok wcześniej poziom produkcji zwierzęcej był efektem zwiększonej produkcji jaj kurzych, żywca drobiowego oraz mleka, przy równoczesnym spadku produkcji żywca wieprzowego i wołowego (GUS, 2023)⁵¹. W 2022 r. – w wielu przypadkach – przy większej niż w 2021 r. podaży podstawowych produktów roślinnych ceny ich skupu też były zdecydowanie wyższe niż w roku

⁴³ Główny Urząd Statystyczny (2022b). *Biuletyn statystyczny*. Nr 12/2021. Warszawa: GUS.

⁴⁴ Główny Urząd Statystyczny (2022). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2021 r.* Nr 12/2021. Warszawa: GUS.

⁴⁵ Dreczka M. (2021). Co ma COVID-19 do nawozów. TerazPole.pl, <https://terazpole.pl/baza-wiedzy/co-ma-covid-19-do-nawozow/>

⁴⁶ Urząd Regulacji Energetyki (2022). *Rekordowa cena gazu ziemnego sprowadzanego z krajów UE w ostatnim kwartale 2021 r.*, <https://www.ure.gov.pl/pl/urząd/informacje-ogolne/aktualnosci/10102,Rekordowa-cena-gazu-ziemnego-sprowadzanego-z-krajow-UE-w-ostatnim-kwartale-2021-.html>.

⁴⁷ Główny Urząd Statystyczny (2022). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2021 r.* Nr 12/2021. Warszawa: GUS.

⁴⁸ Główny Urząd Statystyczny (2022). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2021 r.* Nr 12/2021. Warszawa: GUS.

⁴⁹ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS.

⁵⁰ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Wynikowy szacunek głównych ziemiopłodów rolnych i ogrodnich w 2022 r.* Warszawa: GUS.

⁵¹ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS.

poprzednim. W dużym stopniu podrożały zboża (w granicach 40–80%). Znaczący wzrost cen odnotowano też w przypadku produktów zwierzęcych: żywca wieprzowego, wołowego i drobiowego oraz mleka (GUS, 2023b)⁵². Wzrost cen produktów rolniczych wynikał przede wszystkim z wyższych cen środków do produkcji rolniczej, a w konsekwencji z potrzeby producentów rolnych do zrekompensowania wyższych kosztów produkcji. W tym miejscu warto wspomnieć, że od początku 2022 r. na rynku krajowym odnotowywano większe wzrosty cen środków produkcji dla rolnictwa niż w 2021 roku. Był to w znacznym stopniu skutek wyższej inflacji. Wśród analizowanych w GUS-ie grup środków do produkcji rolnej w największym stopniu wzrosły ceny (ujmowanych łącznie) nawozów mineralnych, chemicznych i wapniowych. Spośród nawozów mineralnych najbardziej podrożały nawozy azotowe. Co więcej, w 2022 r. rolnicy znacznie więcej płacili za paliwa, oleje i smary techniczne – łącznie z węglem i energią elektryczną (GUS, 2023)⁵³. Wzrosły też koszty kredytów. W niemałym stopniu zadecydował o tym fakt, że 24 lutego 2022 r. nastąpiła inwazja Rosji na Ukrainę (*Inwazja Rosji...*, 2023)⁵⁴. Wojna na terenach Ukrainy trwa nadal (30.12.2023 r.) i jest niemal pewne, że nie skończy się w najbliższym czasie. Warto też nadmienić, że w 2022 r. odnotowano na obszarze Polski 14 ognisk afrykańskiego pomoru świń. Ogniska tej choroby wciąż się pojawiają, w 2023 r. pierwsze ognisko ASF na ziemiach polskich stwierdzono w połowie kwietnia (*Ogniska ASF...*, 2023)⁵⁵. Należy mieć również na uwadze, że jak wcześniej podano, od 20 marca 2020 r. do 15 maja 2022 r. obowiązywał w Polsce stan epidemii COVID-19, a po tym terminie – stan zagrożenia epidemicznego. Jego odwołanie nastąpiło 1 lipca 2023 r. (*Pandemia COVID-19...*, 2023)⁵⁶.

---

⁵² Główny Urząd Statystyczny (2023). *Biuletyn statystyczny*. Nr 3. Warszawa: GUS.

⁵³ Główny Urząd Statystyczny (2023). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2022 r.* Nr 12/2022. Warszawa: GUS..

⁵⁴ *Inwazja Rosji na Ukrainę*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Inwazja_Rosji_na_Ukrain%C4%99. Pobrano 25.06.2023 roku.

⁵⁵ *Ogniska ASF u świń w 2022 r.*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/asf-w-polsce>. Pobrano 25.06.2023 roku; *Ogniska ASF u świń w 2023 r.*, <https://www.wetgiw.gov.pl/nadzor-weterynaryjny/asf-w-polsce>. Pobrano 25.06.2023 roku.

⁵⁶ *Pandemia COVID-19 w Polsce*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pandemia_COVID-19_w_Polsce. Pobrano 22.11.2023 roku.

4. METODYKA BADAŃ

Cel badania ewaluacyjnego

Celem badania w zadaniu pt.: „**Restrukturyzacja małych gospodarstw – ocena efektów wdrażania**” jest ocena efektów wdrażania operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, w tym operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”, a w rezultacie – próba udzielenia odpowiedzi na następujące pytania:

- A. Czy sposób zdefiniowania beneficjenta/grupy docelowej, zakresu lub warunków udzielania pomocy, kryteriów dostępu, sposobu wyboru operacji, założeń budżetowych (wysokość pomocy, całkowity budżet działania, zasady podziału środków pomiędzy województwa) w ramach poszczególnych działań PROW 2014–2020 jest:
  - A.1. spójny z założonymi celami?
  - A.2. odpowiada na potrzeby beneficjentów?
- B. Czy i w jakim stopniu zakontraktowane projekty zapewniają osiągnięcie założonych w programie wskaźników produktu?

Zakres opracowania – opis oczekiwanego produktu

Zaplanowano, że zostaną przeprowadzone następujące prace analityczne:

- analiza założeń programowych, tj. warunków udzielania pomocy w ramach rozpatrywanego działania PROW 2014–2020 (**Restrukturyzacja małych gospodarstw**) w kontekście założonych celów, pod kątem trafności (m.in.: sposób zdefiniowania beneficjenta/grupy docelowej, zakresu lub warunków udzielania pomocy, kryteriów dostępu, sposobu wyboru operacji, założeń budżetowych – wysokość pomocy, całkowity budżet działania, zasady podziału środków pomiędzy województwa);
- analiza stanu kontraktowania i wydatkowania środków z uwzględnieniem zróżnicowania wojewódzkiego;
- analiza pod kątem rodzajów i celów realizowanych operacji, charakterystyk beneficjentów, efektów rzeczowych i rozkładu przestrzennego.

Uzasadnieniem dla analizy efektów wdrażania opisywanego działania jest fakt, że operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” mają na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstw oraz doprowadzenie do wzrostu ich wielkości ekonomicznej wyrażonej w tys. euro standardowej produkcji. Rezultaty badań będą zatem przydatne z punktu widzenia oceny efektów działań już przeprowadzonych oraz realizacji bieżącej polityki rolnej w ramach wsparcia małych gospodarstw.

Źródła danych

Jak wyżej wspomniano, analiza dotyczy efektów wdrażania operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, w tym operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”. W badaniach wykorzystano zatem jednostkowe dane z indywidualnych gospodarstw rolnych zgromadzone i przetworzone w systemie Polski FADN, a także publikowane i niepublikowane dane pochodzące z baz Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Korzystano także ze źródeł literaturowych, szczególnie z literatury branżowej, jak i wiedzy ekspertów od działań prowadzonych w ramach PROW

2014–2020. Ponadto wykorzystane zostały dane zgromadzone przez Główny Urząd Statystyczny, w tym wybrane dane liczbowe dotyczące bardzo małych i małych gospodarstw rolnych.

Dane systemu Polski FADN pochodzą ze 110 gospodarstw rolnych (w tym z gospodarstw położonych na terenach występowania ASF – afrykańskiego pomoru świń), które w 2018 roku otrzymały pierwszą ratę pomocy finansowej przeznaczonej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”. Operacje te były objęte poddziałaniem „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. W celu precyzyjniejszego opisu tych gospodarstw pod kątem następujących w nich zmian, objęto analizą obiekty, w których zbierano dane dla systemu Polski FADN nieprzerwanie w trakcie pięciu następujących po sobie lat (2017–2021). W badaniach uwzględniono bowiem rok 2018, w którym – jak wcześniej wspomniano – gospodarstwa te otrzymały pierwszą ratę ww. pomocy, ale także rok 2017, czyli rok poprzedzający jej uzyskanie, jak i trzy kolejne lata po jej otrzymaniu (2019–2021).

Dane liczbowe wywodzące się z rachunkowości Polskiego FADN umożliwiają m.in. określenie przeciętnego wieku oraz wykształcenia kierowników rozpatrywanych gospodarstw, średniej wielkości ekonomicznej tych gospodarstw, powierzchni ich użytków rolnych i wyrażonego w sztukach przeliczeniowych (LU) średniorocznego stanu zwierząt (w tym trzody chlewnej) w zakwalifikowanej do badań próbie gospodarstw. Pozwalają także na obliczenie średniego poziomu dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego, stopy reprodukcji majątku trwałego badanych gospodarstw, jak i wskaźnika ich konkurencyjności. Umożliwiają też obliczenie wskaźnika dochodowości kapitału własnego i dochodowości aktywów ogółem oraz wskaźników rentowności kapitału własnego, jak i aktywów ogółem.

Wykorzystano też dane zaczerpnięte z wyników powszechnych spisów rolnych z 2010, 2016 i 2020 roku. Założono przy tym, że pozwolą one m.in. zweryfikować definicję małego gospodarstwa rolnego.

Pozyskano również z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa m.in. następujące informacje i dane liczbowe:

1. województwo, z którego pochodzą informacje i dane liczbowe opisujące konkretnych beneficjentów,
2. dane indywidualne z gospodarstw poszczególnych beneficjentów obejmujące lata 2017–2022, z podaniem informacji o położeniu wojewódzkim tego gospodarstwa,
3. całkowita powierzchnia działek ewidencyjnych zadeklarowanych przez beneficjenta, w tym powierzchnia użytków rolnych w ha,
4. informacje o wielkości ekonomicznej gospodarstwa podawane w euro:
  - wyjściowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa,
  - docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa,
5. informacje o typie rolniczym gospodarstwa:
  - wyjściowy typ rolniczy gospodarstwa,
  - docelowy typ rolniczy gospodarstwa,
6. informacje o:
  - lokalizacji gospodarstwa na obszarach ONW,
  - udziale zbóż w strukturze zasiewów na gruntach ornych,
  - realizacji działań restrukturyzacyjnych.

Założenia metodyczne

Zaliczone do działania M06 *Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej* – poddziałanie 6.3 *Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw (Restrukturyzacja małych gospodarstw)* objęte jest „Celem szczegółowym 2A (MRiRW, 2022a)⁵⁷” Priorytetu P2 (MRiRW, 2022a)⁵⁸ w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (MRiRW, 2022)⁵⁹.

Wskaźniki produktu dla działania M06 to: *O1 – Wydatki ze środków publicznych ogółem* (MRiRW, 2022)⁶⁰, *O3 – Liczba wspieranych działań/operacji*, *O4 – Liczba gospodarstw rolnych/beneficjentów otrzymujących wsparcie* (MRiRW, 2022a)⁶¹.

Obowiązujące dla zadania „Restrukturyzacja małych gospodarstw – ocena efektów wdrażania” kryteria ewaluacyjne to: trafność, skuteczność i efektywność.

Przyjęto, że **trafność** to stopień, w jakim cele interwencji są adekwatne do potrzeb, problemów i zagadnień. Istotne kwestie są szczególnie ważne w ewaluacji *ex ante*, ponieważ nacisk kładzie się na wybraną strategię lub jej uzasadnienie (European Commission [EC], 2017)⁶².

W przypadku działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw” ocenę **trafności** należy rozumieć jako ustalenie, czy środki finansowe przyznane w ramach tego działania zostały przyznane właściwej grupie beneficjentów (rolników/gospodarstw), albo inaczej: czy decyzja o przeznaczeniu pomocy gospodarstwom o wyznaczonej uprzednio wielkości ekonomicznej była słuszna, lub czy środki te otrzymały gospodarstwa, które tego rzeczywiście potrzebowały.

Skuteczność natomiast to stopień, w jakim cele realizowane przez interwencję są osiągnięte. Wskaźnik skuteczności oblicza się poprzez odniesienie wskaźnika produktu, rezultatu lub oddziaływania do określonego ilościowo celu (EC, 2017)⁶³.

W przypadku działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw” ocenę **skuteczności** należy rozumieć jako ustalenie, w jakim stopniu rozpatrywane działanie przyniosło zamierzony w trakcie jego wdrażania skutek. Chodzi o ustalenie, jak bardzo próba gospodarstw, które otrzymały ww. pomoc zwiększyła swoją średnią wielkość ekonomiczną.

Ustalono też, że **efektywność** to najlepsza relacja między zaangażowanymi zasobami a wynikami osiągniętymi w realizacji danego celu poprzez interwencję. Efektywność

---

⁵⁷ „Cel szczegółowy 2A” to „Poprawa wyników gospodarczych wszystkich gospodarstw oraz ułatwienie restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw, szczególnie z myślą o zwiększeniu uczestnictwa w rynku i zorientowania na rynek, a także zróżnicowania produkcji rolnej”. Źródło: MRiRW (2022a). *Roczne sprawozdanie z wdrażania. Załącznik dotyczący monitorowania. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Okres 01.01.2021–31.12.2021. Data zatwierdzenia przez komitet monitorujący: 21.06.2022. Wyd. MRiRW; The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing in rural areas.*

⁵⁸ Priorytet P2 to „Zwiększenie rentowności gospodarstw i konkurencyjności wszystkich rodzajów rolnictwa we wszystkich regionach oraz promowanie innowacyjnych technologii w gospodarstwach i zrównoważonego zarządzania lasami”. Źródło: jak wyżej.

⁵⁹ MRiRW (2022). *Roczne sprawozdanie z wdrażania. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Okres 01.01.2021–31.12.2021. Data zatwierdzenia przez komitet monitorujący: 21.06.2022. Wyd. MRiRW; The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing in rural areas.*

⁶⁰ Jak wyżej.

⁶¹ MRiRW (2022a). *Roczne sprawozdanie z wdrażania. Załącznik dotyczący monitorowania. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Okres 01.01.2021–31.12.2021. Data zatwierdzenia przez komitet monitorujący: 21.06.2022. Wyd. MRiRW; The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing in rural areas.*

⁶² European Commission [EC] (2017). *Technical Handbook on the Monitoring and Evaluation Framework of the Common Agricultural Policy 2014–2020*. Directorate-General for Agriculture and Rural Development. European Commission. June 2017.

⁶³ Jak wyżej.

odpowiada na pytanie, czy przy takim samym budżecie można było uzyskać więcej efektów, czy te same efekty można było uzyskać niższym kosztem? Wskaźnik efektywności oblicza się dzieląc uruchomione nakłady budżetowe przez ilość uzyskanych efektów (EC, 2017)⁶⁴.

W przypadku działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw” ocenę **efektywności** należy rozumieć jako ustalenie średniego poziomu wskaźnika efektywności dla grupy gospodarstw obejmujących 25% ogółu rozpatrywanej próby badawczej, które w największym stopniu zwiększyły swoją wielkość ekonomiczną oraz – analogicznie – dla grupy gospodarstw obejmujących 50% ogółu rozpatrywanej próby, które w średnim stopniu zwiększyły swoją wielkość ekonomiczną, a także grupy gospodarstw obejmujących 25% ogółu rozpatrywanej próby badawczej, które w najmniejszym stopniu zwiększyły swoją wielkość ekonomiczną.

Inne wskaźniki i mierniki zastosowane w analizie

Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego podawany jest w zł i obejmuje wypracowaną w gospodarstwie wartość dodaną netto pomniejszoną o koszt zewnętrznych czynników wytwórczych (czyli wynagrodzeń pracowników najemnych, czynszów dzierżawnych i odsetek od kredytów) i powiększoną o granty oraz subsydia do inwestycji (Goraj, 2008)⁶⁵.

W rachunku dochodu według metodyki FADN, opłata pracy rolnika i jego rodziny, jak też koszt wykorzystania kapitału własnego gospodarstwa (w tym własnej ziemi) nie są włączane do kosztów ogółem. Wiadomo jednak, że posiadacze gospodarstw rolnych pracując wyłącznie zarobkowo poza swoim gospodarstwem, mogliby uzyskiwać wynagrodzenie, a środki pieniężne wydane na zakup składników majątku gospodarstwa i na jego bieżącą działalność mogłyby przynosić dochód, na przykład w postaci odsetek od lokat bankowych lub obligacji.

Stopa reprodukcji majątku trwałego gospodarstw rolnych obliczona została jako podawana w ujęciu procentowym relacja inwestycji netto⁶⁶ do wartości środków trwałych. Umożliwia ona ustalenie, czy w rozpatrywanych gospodarstwach występuje reprodukcja zawężona, prosta czy rozszerzona. Przyjmuje się, że gdy wielkość tego wskaźnika zawiera się w przedziale od -1,0 do 1,0% gospodarstwa cechują się reprodukcją prostą, jeżeli wynosi powyżej 1,0% – reprodukcją rozszerzoną, a gdy wynosi poniżej -1,0% – reprodukcją zawężoną (Józwiak, 2003)⁶⁷. Dla wyjaśnienia, w przypadku reprodukcji prostej odtwarzana jest tylko ta część środków trwałych, która została zużyta w trakcie cyklu produkcyjnego, tzn., że inwestycje brutto (z wyłączeniem kosztu zakupu ziemi) pokrywają tylko amortyzację. W przypadku reprodukcji rozszerzonej inwestycje pokrywają amortyzację, a ponadto zwiększają zasoby środków trwałych gospodarstwa. Natomiast w przypadku reprodukcji zawężonej zużyte w toku produkcji środki trwałe nie zostają w całości odtworzone (Encyklopedia

---

⁶⁴ European Commission [EC] (2017). *Technical Handbook on the Monitoring and Evaluation Framework of the Common Agricultural Policy 2014–2020*. Directorate-General for Agriculture and Rural Development. European Commission. June 2017.

⁶⁵ Goraj L. (2008). *FADN i Polski FADN (Sieć danych rachunkowych z gospodarstw rolnych i system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych)*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

⁶⁶ Inwestycje netto to pomniejszona o amortyzację (obliczoną dla roku obrachunkowego) wartość inwestycji brutto. Ta natomiast, to według metodyki FADN, przypadająca na dany rok obrachunkowy wartość zakupionych i wytworzonych środków trwałych pomniejszona o wartość sprzedanych i nieodpłatnie przekazanych, a następnie powiększona o różnicę w wartości stada podstawowego. Źródło: Goraj L., Osuch D. i Płonka R. (2008). *Wyniki Standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2007 roku. Część I. Wyniki Standardowe*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

⁶⁷ Józwiak W. (2003). *Przewagi komparatywne polskich gospodarstw rolniczych*. Warszawa: IERiGŻ.

ekonomiczno-rolnicza, 1984)⁶⁸. Zwłaszcza reprodukcja zawężona, ale również prosta informują, że rokowania co do przyszłości objętych badaniami gospodarstw nie są dobre.

Wskaźnik konkurencyjności gospodarstw rolnych (Wk) obliczony został jako relacja średniego dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego do sumy kosztów użycia własnych czynników produkcji (pracy, ziemi i kapitału). Wskaźnik konkurencyjności równy lub większy od 1,0 informuje, że koszty własnych czynników produkcji zostały co najmniej w pełni pokryte dochodem z gospodarstwa (*Działania dostosowawcze...*, 2017)⁶⁹. Przyjęto, że wskaźnik konkurencyjności gospodarstw rolnych:

- nie jest obliczany w przypadku ujemnej wartości dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego, $Wk < 0$, gospodarstwa są niedochodowe,
- równy lub większy od 0,0, ale mniejszy niż 1,0 oznacza częściowe pokrycie kosztów własnych czynników produkcji, $0 \leq Wk < 1$, gospodarstwa nie są konkurencyjne,
- równy lub większy od 1,0, ale mniejszy niż 2,0 oznacza pełne pokrycie kosztów własnych czynników produkcji, $1 \leq Wk < 2$, gospodarstwa są zdolne do konkurencji,
- równy lub większy od 2,0 wskazuje na co najmniej dwukrotne pokrycie kosztów własnych czynników produkcji, $Wk \geq 2$, gospodarstwa są konkurencyjne.

W tym miejscu należy wyjaśnić, że w niniejszym raporcie koszt pracy własnej obliczony został poprzez pomnożenie – wyrażonych w godzinach – przeciętnych nakładów pracy własnej rodzin rolników przez średnie wynagrodzenie pracowników najemnych zatrudnionych w analizowanych gospodarstwach. Koszt wykorzystania własnego kapitału (bez uwzględniania ziemi) obliczony został poprzez pomnożenie średniej wartości tego kapitału przez średni poziom oprocentowania zobowiązań zaciągniętych przez analizowane gospodarstwa (obliczony jako relacja wartości zapłaconych odsetek od zobowiązań do wartości zobowiązań ogółem). Natomiast koszt ziemi własnej ustalony został poprzez pomnożenie przeciętnej powierzchni własnych UR rozpatrywanych gospodarstw (w ha) przez średnią stawkę czynszu dzierżawnego (zł/ha) w badanej grupie gospodarstw.

Wskaźnik dochodowości kapitału własnego obliczony został jako procentowa relacja dochodu z gospodarstwa do kapitału własnego. Natomiast **wskaźnik dochodowości aktywów ogółem** obliczony został jako procentowa relacja dochodu z gospodarstwa do aktywów.

Wyższe wielkości obydwu wskaźników dochodowości, analogicznie jak wskaźników rentowności, wskazują z zasady na lepszą sytuację finansową gospodarstw.

Wskaźnik rentowności kapitału własnego obliczono w tym raporcie jako wyrażoną w % relację oszacowanego przeciętnego zysku badanych gospodarstw (będącego różnicą dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego i oszacowanego kosztu pracy własnej) do średniej wartości kapitału własnego tych gospodarstw.

Natomiast **wskaźnik rentowności aktywów ogółem** obliczono jako wyrażoną w % relację oszacowanego przeciętnego zysku rozpatrywanych gospodarstw do średniej wartości aktywów ogółem tych gospodarstw.

---

⁶⁸ *Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza* (1984). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.

⁶⁹ *Działania dostosowawcze gospodarstw rolniczych w województwie kujawsko-pomorskim na tle Polski i Unii Europejskiej*. Materiały konferencyjne. Przysiek, 12 grudnia 2017. Przysiek: Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie.

W opracowaniu podano także **stopień uzależnienia gospodarstw rolnych od wsparcia w postaci dopłat** do działalności operacyjnej, co było możliwe dzięki obliczeniu procentowego udziału tych dopłat w dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego.

Wyniki badań przeprowadzonych w oparciu o dane GUS-u zgromadzone w ramach Powszechnych Spisów Rolnych z 2010, 2016 i 2020 roku oraz na bazie danych ARiMR zamieszczono w tabelach 1–4 i 11–22 oraz A1-A3 aneksu, natomiast wyniki badań wykonanych na podstawie danych z bazy Polskiego FADN zamieszczono w tabelach 5–10 i A4–A20 aneksu.

Podstawa prawna

Podstawa prawna ewaluacji obejmuje następujące akty prawne:

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1306/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 808/2014 z dnia 17 lipca 2014 r.

Podstawa prawna dla operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” (w tym „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”) w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2019-r2>; <https://www.gov.pl/web/arimr/dokumenty-aplikacyjne37>) obejmuje następujące akty prawne:

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2015 poz. 1813).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 czerwca 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2016 poz. 1009).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 stycznia 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2017 poz. 109).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 19 maja 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2017 poz. 1016).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 października 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2017 poz. 1981).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 kwietnia 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2018 poz. 868).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 kwietnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2019 poz. 747).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 29 stycznia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2020 poz. 165).

Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 października 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2020 poz. 2096).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 25 lutego 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2021 poz. 377).

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 1 grudnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2021 poz. 2252).

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 września 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz.U. 2014 poz. 1539 ze zm.).

DECYZJA WYKONAWCZA KOMISJI z dnia 9 października 2014 r. w sprawie środków kontroli w zakresie zdrowia zwierząt w odniesieniu do afrykańskiego pomoru świń w niektórych państwach członkowskich i uchylająca decyzję wykonawczą 2014/178/UE (notyfikowana jako dokument nr C(2014) 7222) (Tekst mający znaczenie dla EOG) (2014/709/UE).

Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. 2015 poz. 266 ze zm.).

5. CHARAKTERYSTYKA DZIAŁANIA PROW 2014–2020⁷⁰

Jak wcześniej podano, łącznie w ramach operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” objętych Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 przeprowadzono 10 naborów wniosków o przyznanie charakteryzowanego wsparcia. Ustalono ponadto, że w pierwszych dziewięciu wpłynęło 75,5 tys. wniosków, a więc każdorazowo średnio 8,4 tysięcy. Natomiast w ostatnim naborze, zrealizowanym w 2022 roku wpłynęło 14,5 tys. wniosków. Ten typ operacji cieszył się zatem rosnącym zainteresowaniem wśród rolników.

Do końca 2022 r. wpłynęło łącznie 89,9 tys. wniosków o przyznanie charakteryzowanego wsparcia na ogólną kwotę 5 396,7 mln zł. Jednak w sumie 14,5% (13,0 tys.) wniosków zostało odrzucone przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) z przyczyn formalnych oraz wycofane przez wnioskodawców jeszcze przed otrzymaniem decyzji o wsparciu. Natomiast 3,1% (2,8 tys.) wnioskodawców wycofało swe wnioski z sobie tylko znanych przyczyn już po otrzymaniu decyzji o przyznaniu płatności. Zrealizowano więc lub jest w trakcie realizacji (tzn. w trakcie przekazywania środków finansowych w ramach rozpatrywanego działania) 61,9 tys. wniosków na łączną kwotę 3 712,4 mln zł.

Wnioski o przyznanie premii na restrukturyzację ekonomicznie małych gospodarstw najczęściej odrzucano z powodu nieosiągnięcia niezbędnej liczby punktów rankingowych, niespełnienia warunku osiągania progu 25% w zakresie dochodów lub przychodów uzyskiwanych z działalności rolniczej, jak i z powodu zbyt dużej wielkości ekonomicznej gospodarstwa w trakcie składania wniosku o płatność.

Gospodarstwa ubiegające się o ww. płatność najczęściej należały do typu rolniczego – uprawy polowe (48% ogółu badanych obiektów), a w następnej kolejności do typu – mieszane (27% ogółu) i typu – uprawy trwałe (12% ogółu). Przeważającą grupę wśród ogółu rozpatrywanych gospodarstw (40%) stanowiły jednostki o powierzchni 5-10 ha, a w ponad 4% ogółu tych gospodarstw prowadzono produkcję ekologiczną.

Ustalono także, iż do końca 2022 r. spośród dokładnie 61 873 obiektów, którym przyznano pomoc na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” (na łączną kwotę 3 712 380 tys. zł) w 16 912 gospodarstwach (tzn. w 27,3% ogółu) operacje te zostały w pełni zakończone. Otrzymały one środki finansowe w kwocie 1 014 720 tys. zł. Średnia wielkość ekonomiczna docelowo osiągnięta przez opisywane gospodarstwa wynosiła 15 699 euro SO, natomiast średnia powierzchnia ogółem i powierzchnia UR wynosiły odpowiednio 10,37 i 9,29 ha. Wśród gospodarstw tych przeważały obiekty o typie rolniczym mieszane (38,0%), a następnie o typie uprawy polowe (25,7%) i uprawy trwałe (13,9%), zaś gospodarstwa z produkcją ekologiczną stanowiły 5,5%.

Ostatecznie, do końca okresu sprawozdawczego zrealizowano wypłaty na operacje restrukturyzacyjne na ogólną kwotę 3 191 808 tys. zł, przy czym były to zarówno wypłaty obydwu transz dotacji (w łącznej kwocie 60 tys. zł/gospodarstwo), jak również tylko pierwszej (48 tys. zł/gospodarstwo).

---

⁷⁰ ARiMR (2023). *Sprawozdanie roczne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za 2022 rok oraz obliczenia własne.*

6. WYNIKI BADAŃ

6.1. Ocena efektów wdrażania restrukturyzacji małych gospodarstw rolnych sporządzona na podstawie materiałów GUS-u, Polskiego FADN i sprawozdań rocznych ARiMR

Ocena trafności działania pt. „Restrukturyzacja małych gospodarstw”

Z większości badań krajowych i zagranicznych wynika, że dochody indywidualnych gospodarstw rolnych zwanych małymi zazwyczaj nie wystarczają, by zapewnić im środki na rozwój, a posiadaczom i ich rodzinom dostateczny poziom życia. Znacząca część posiadaczy takich gospodarstw czerpie zatem dochody także z innych źródeł: pracy najemnej, pozarolniczej działalności gospodarczej itd.

Cechą charakterystyczną małych gospodarstw jest poza tym coroczny ubytek ich liczby, a najczęstszą przyczyną tego zjawiska jest brak następców rolników osiągających wiek emerytalny. Zjawisko to występuje również w Polsce (patrz tabela 1), pomimo dopłat dla gospodarstw ze środków unijnych i krajowych, których udział – począwszy od 2004 r. – w dochodach rolniczych jest znaczący.

Tabela 1. Zmiany liczby gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych w latach 2010 i 2020

Klasy wielkości gospodarstw (ha)	Liczba gospodarstw (tys.) w latach:		Różnica (%) (rok 2010 = 100%)
	2010	2020	
1-2	300,6	219,9	-26,8
2-3	213,2	199,1	-6,6
3-5	276,3	239,8	-13,2
5-10	346,1	288,0	-16,8
10-15	151,4	129,9	-14,0
15-20	71,9	64,7	-1,0
20-50	96,6	105,7	9,4
≥ 50	24,3	37,7	55,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych z 2010 i 2020 roku.

Z liczb zestawionych w tabeli 1 wynika niedwuznacznie, że w istocie w latach 2010–2020 górna granica wielkości małych indywidualnych gospodarstw rolnych wynosiła 19,99 ha użytków rolnych, natomiast dolną granicą gospodarstw średniej wielkości było 20 ha użytków rolnych. Ubywało bowiem w tych latach gospodarstw dysponujących użytkami rolnymi o powierzchni do 19,99 ha, a rosła liczba tych z powierzchnią większą.

Lepszym miernikiem wielkości gospodarstw jest oczywiście wielkość ekonomiczna liczona w tys. euro SO (standardowej produkcji), która uwzględnia nie tylko powierzchnię użytków rolnych, ale także chów różnych gatunków i form użytkowania zwierząt oraz intensywność produkcji. Niestety takie dane ze źródeł GUS-u są dostępne tylko w odniesieniu do roku 2016 i 2020. Dane te wykorzystano do opracowania tabeli 2.

Tabela 2. Zmiany liczby gospodarstw indywidualnych różniących się wielkością ekonomiczną w latach 2016 i 2020

Klasy wielkości gospodarstw (tys. euro SO)	Liczba gospodarstw (tys.) w latach:		Zmiany (%) (rok 2016 = 100%)
	2016	2020	
0-2	391,0	373,8	-4,4
2-4	269,6	249,5	-7,5
4-8	252,5	224,3	-11,2
8-13 ^a	158,6	111,5	-29,7
13-25 ^a	167,9	147,3	-12,3
25-50	108,8	101,9	-6,3
50-100	58,6	62,0	5,8
≥ 100	31,7	39,6	24,9

^a Zmieniono granice klas z 8–15 i 15–25 tys. euro SO na 8–13 i 13–25 tys. euro SO, by zapewnić zgodność z definicją małych gospodarstw rolniczych obowiązującą w analizowanym działaniu. W drodze szacunku zmieniono też liczby gospodarstw odpowiednio do zmiany definicji.

Źródło: obliczenia własne na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych z 2016 i 2020 roku.

Zgodnie z danymi zawartymi w tabeli 2 i tabeli A1 (aneks) stwierdzono, że aktualna liczba gospodarstw o wielkości 0–13 tys. euro SO kształtuje się na poziomie 959,1 tys. Z tabeli 2 wynika również, że górną granicę wielkości ekonomicznej małych gospodarstw rolnych wyznaczała w istocie w latach 2016–2020 kwota 25 tys. euro SO. Oszacowano, że tej granicy odpowiadała powierzchnia 17,5 ha użytków rolnych, a więc większa o 67,9% ponad średnią krajową powierzchnię gospodarstwa indywidualnego. Dotychczas obowiązująca górna granica małych gospodarstw w kwocie 13 tys. euro SO odpowiadała natomiast zaledwie 12,8 ha użytków rolnych, tj. powierzchni tylko o 22,8 % większej od średniej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa indywidualnego w Polsce wynoszącej w 2020 r. 11,35 ha.

Jak wcześniej nadmieniono, do końca 2022 r. przyznano wsparcie na restrukturyzację 61 873 małych gospodarstw rolnych. Przydzielono im pomoc na łączną kwotę 3 712 380 tys. zł. Jednakże w rozpatrywanym okresie (2017-2022) działania restrukturyzacyjne zostały w pełni zakończone w 16 912 gospodarstwach. Uzyskały one środki finansowe w kwocie 1 014 720 tys. zł. Udział tych gospodarstw w ogólnej liczbie podmiotów, którym przyznano charakteryzowane wsparcie wynosił 27,3% i taki sam udział w łącznej kwocie przydzielonego na omawiane działanie wsparcia finansowego miała kwota dotacji rozdysponowanej przez te jednostki. Mimo to, do końca okresu sprawozdawczego na operacje restrukturyzacyjne wypłacono 3 191 808 tys. zł, tj. 86,0% kwoty przyznanej na te działania. Były to wypłaty pierwszej i drugiej raty wsparcia.

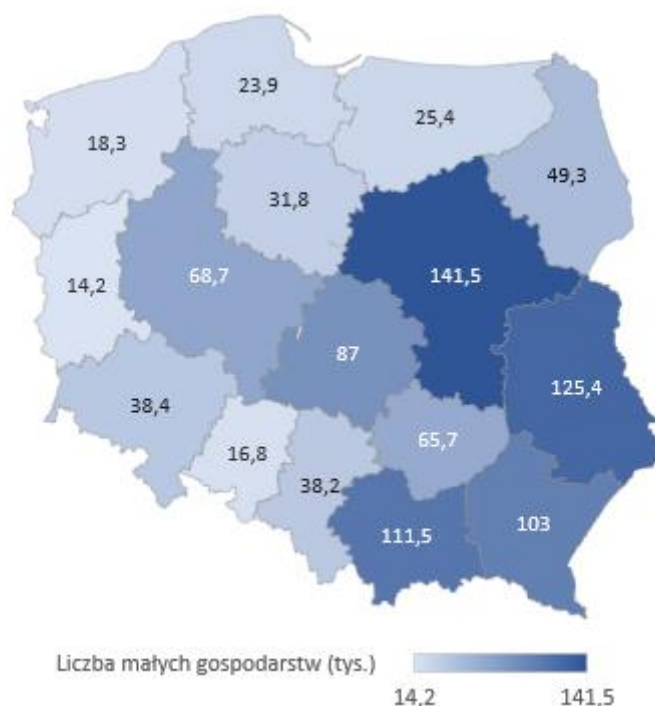
Z danych zgromadzonych przez ARiMR wynika, że zdecydowana większość beneficjentów, którym przyznano charakteryzowane wsparcie (74,0%) posiadała gospodarstwo rolne o wielkości ekonomicznej 5–13 tys. euro SO⁷¹. Z liczby tej i z liczb zestawionych w tabeli 2 wynika, że ze wsparcia skorzystało lub korzysta 2,4% gospodarstw o wielkości ekonomicznej do 5 tys. euro SO, natomiast udział tych o wielkości 5–13 tys. euro SO był kilkakrotnie większy i wynosił 15,8 %. Jest zatem prawdopodobne, że podniesienie górnej granicy wielkościowej małych gospodarstw, zwiększy zainteresowanie rolników tym rodzajem wsparcia. Do rozważenia jest także myśl, by różnicować stawki premii, dzieląc małe gospodarstwa na dwie podgrupy, na bardzo małe i małe.

^a ARiMR (2023). *Sprawozdanie roczne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za 2022 rok*, str. 30.

Ocena terytorialnego zróżnicowania małych gospodarstw realizujących działanie restrukturyzacyjne

W poszczególnych województwach Polski (stan na koniec 2022 r.) istniało różne zainteresowanie finansowym wsparciem restrukturyzacji małych gospodarstw rolniczych. Wśród małych gospodarstw o wielkości ekonomicznej wynoszącej do 13 tys. euro SO (mapa 1) średni krajowy udział beneficjentów/gospodarstw⁷² wsparcia tego rodzaju (zgodnie z danymi PSR 2020) wynosił 1,5%, a w poszczególnych województwach mieścił się w granicach 0,4–3,7% (wykres 1, tabela A1 aneksu).

Mapa 1. Liczba (tys.) małych gospodarstw rolnych o wielkości 0-13 tys. euro SO w poszczególnych województwach Polski (stan na 31.12.2022 r.)

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie: GUS (2022). *Powszechny Spis Rolny 2020. Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2020 r.* GUS: Warszawa.

Według stanu na koniec 2022 r. w sześciu województwach (dolnośląskie, opolskie, podkarpackie, lubuskie, śląskie i zachodniopomorskie) udział restrukturyzowanych małych gospodarstw w łącznej liczbie gospodarstw o wielkości 0–13 tys. euro SO wynosił 0,4–0,9%. Analogicznie liczony wskaźnik dla kolejnych sześciu województw (wielkopolskie, małopolskie, pomorskie, łódzkie, podlaskie i kujawsko-pomorskie) wahał się w granicach 1,3–1,8%, a w pozostałych czterech (mazowieckie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie i lubelskie) wynosił 2,1–3,7%.

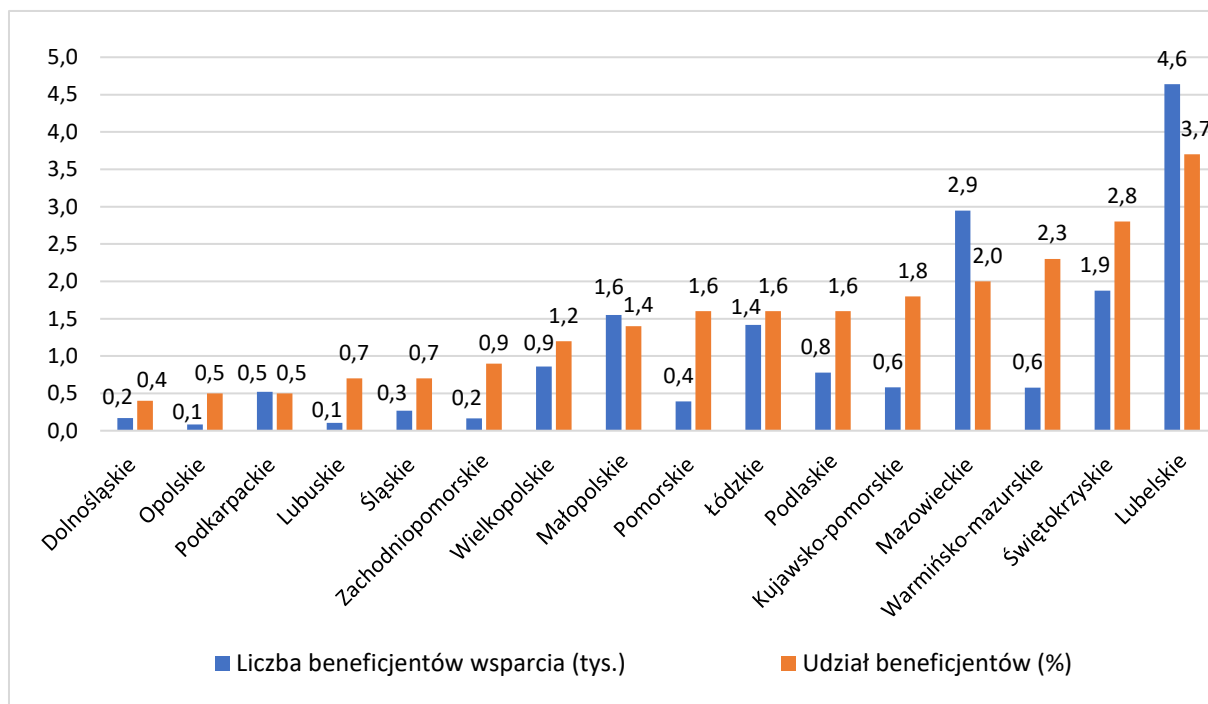
Nie jest łatwo wskazać przyczynę takiego zróżnicowania udziału beneficjentów analizowanego działania.

Blisko 39% gospodarstw beneficjentów analizowanego wsparcia dysponowało w 2022 r. powierzchnią 5,00–9,99 ha (obejmującą użytki rolne, las, powierzchnię wód itd.), a udział tych z powierzchnią 10,00–19,99 ha wynosił 35,5%. Łącznie czyniło to 74,3%. Udział natomiast tych

⁷² W przypadku opisywanego działania liczba beneficjentów jest równa liczbie gospodarstw korzystających ze wsparcia.

z powierzchnią do 5 ha wynosił 18,7%, a tych z powierzchnią 20 i więcej ha był jeszcze mniejszy i wynosił 7,0%. W tej ostatniej grupie znalazły się nawet gospodarstwa z powierzchnią przekraczającą 100 ha (0,2%). Nie było jednak większych różnic pod tym względem w województwach.

Wykres 1. Liczba (tys.) i udział (%) beneficjentów wsparcia w ramach działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ogólnej liczbie gospodarstw o wielkości do 13 tys. euro SO w poszczególnych województwach Polski (stan na 31.12.2022 r.)

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2020, Sprawozdania rocznego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za 2022 rok oraz niepublikowanych danych ARIiMR.

Gospodarstwa z poszczególnych województw pogrupowane uprzednio wg udziału beneficjentów opisywanego wsparcia w ogólnej liczbie gospodarstw o wielkości do 13 tys. euro SO (patrz tabela A1 aneksu) różniły się też strukturą typów rolniczych. Informują o tym liczby zestawione w tabeli 3. Wynika z nich, że większy udział małych gospodarstw, które zrealizowały w województwach działania restrukturyzacyjne miał dotądnie powiązania z większym udziałem gospodarstw z produkcją mieszaną (niewyspecjalizowaną) oraz tych, które specjalizowały się w uprawach trwałych oraz w chowie krów mlecznych. Mniej wyraźnie relacja dodatnia dała się zauważyć w przypadku gospodarstw specjalizujących się w uprawach ogrodniczych oraz w chowie zwierząt trawożernych (poza krowami mlecznymi), świń i drobiu. Ujemna relacja natomiast łączyła udział małych badanych gospodarstw specjalizujących się w uprawach polowych lub w jeszcze innych rodzajach specjalizacji.

Obawy budzi też fakt, że około połowy (44–56%) badanych gospodarstw dotyczy problem niedostatku nawożenia organicznego (patrz tabela 3). Jego brak lub zbyt mała dawka grozi bowiem spadkiem żyzności tamtejszych gleb. Najgorsza sytuacja pod tym względem miała miejsce w województwach o relatywnie mniejszym udziale beneficjentów działania tj. w dolnośląskim, opolskim, podkarpackim, lubuskim, śląskim i zachodniopomorskim. Najkorzystniejsza natomiast w województwach o znacznie większym udziale beneficjentów: mazowieckim, warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim i lubelskim.

Tabela 3. Struktura (%) gospodarstw pogrupowanych wg typów rolniczych w województwach różniących się udziałem restrukturyzowanych gospodarstw w ogólnej liczbie gospodarstw o wielkości do 13 tys. euro SO^a

Typy produkcyjne	Udział gospodarstw w badanych grupach ^a (%)		
	0,4–0,9%	1,3–1,8%	2,1–3,7%
Produkcja mieszana	33,4	36,8	38,6
Produkcja specjalistyczna:			
- uprawy polowe	45,1	28,1	21,7
- uprawy ogrodnicze	7,2	9,9	9,1
- uprawy trwałe	4,2	6,0	15,9
- chów krów mlecznych	2,0	3,5	3,6
- chów innych trawożernych	6,0	12,1	9,3
- chów świń	1,5	2,5	1,2
- chów drobiu	0,5	0,9	0,2
- inna specjalistyczna	0,1	0,2	0,4
Ogółem	100,0	100,0	100,0

^a Udział ekonomicznie małych gospodarstw realizujących działania restrukturyzacyjne w latach 2017-2022 w oszacowanej ogólnej liczbie gospodarstw o wielkości ekonomicznej do 13 tys. euro SO.

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 roku i danych zaczerpniętych z: ARiMR (2023). Sprawozdanie roczne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za 2022 rok.

Interesujące relacje dało się też dostrzec na podstawie analizy wielkości ekonomicznej badanych gospodarstw po zrealizowaniu działań restrukturyzacyjnych. Wskazują na to liczby z tabeli 4. Dane zawarte w ww. tabeli uwidaczniają, że w badanych gospodarstwach dominowały te o wielkości zbliżonej do granicy dotychczas definiującej małe gospodarstwa rolnicze.

Tabela 4. Struktura (%) gospodarstw pogrupowanych wg klas wielkości ekonomicznej w województwach różniących się udziałem restrukturyzowanych gospodarstw w ogólnej liczbie gospodarstw o wielkości do 13 tys. euro SO^a

Klasy wielkości ekonomicznej gospodarstw (tys. euro SO)	Udział beneficjentów w łącznej liczbie małych gospodarstw ^a (%):		
	0,4–0,9%	1,3–1,8%	2,1–3,7%
10-15	55,3	61,3	65,3
15-25	35,5	31,3	29,3
25-50	8,0	6,2	4,3
50 i więcej	1,2	1,2	1,1
Ogółem	100,0	100,0	100,0

^a Treść odnośnika jak w tabeli 4.

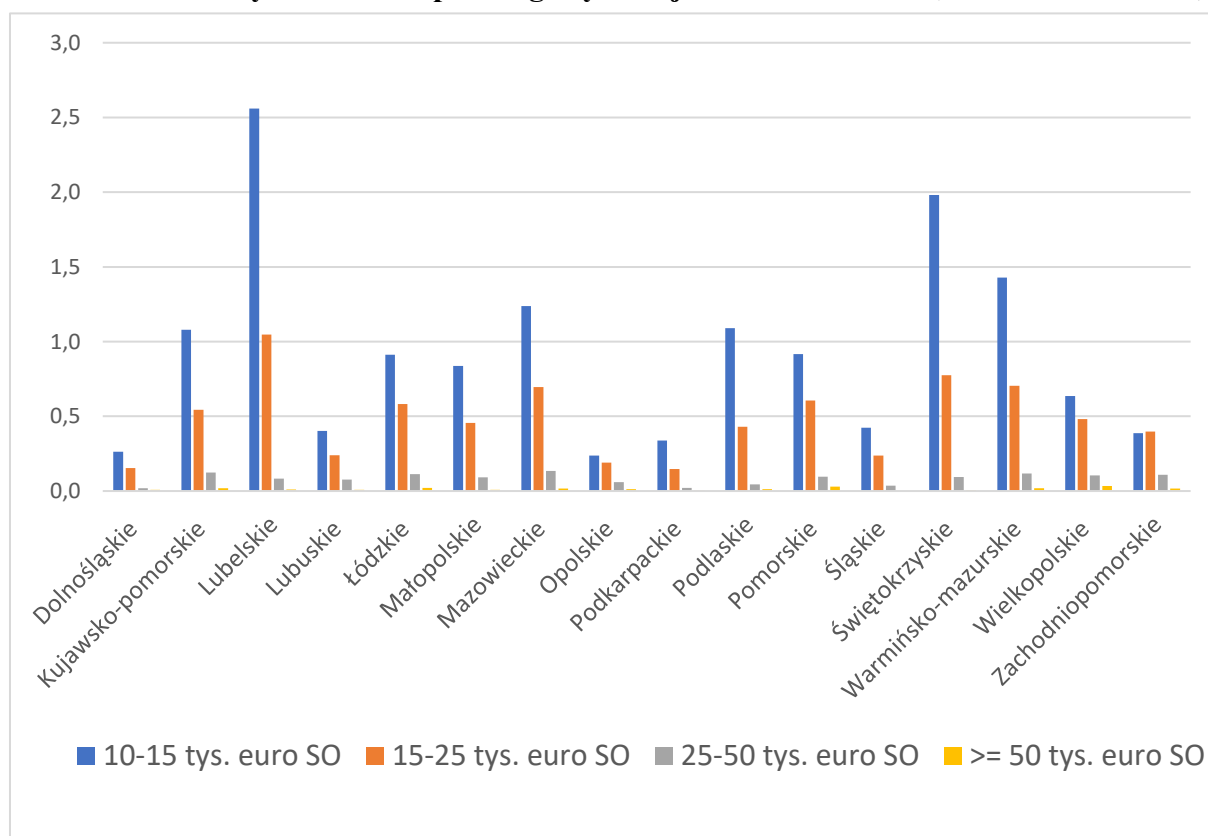
Źródło: jak w tabeli 3.

Większość beneficjentów charakteryzowanego działania nastawiła się zatem na osiągnięcie minimalnego wymogu wielkości, czyli nieco powyżej 10 lub 13 tys. euro SO. Pozostała

część 34,7-44,7% (beneficjenci z gospodarstw o wielkości od 15-25 tys. SO do 50 tys. SO i więcej) powiększyła znacząco wielkość ekonomiczną posiadanych gospodarstw ponad wymaganą minimalną granicę, a w tym 1,1–1,2% nawet kilkakrotnie. Charakteryzowana interwencja uruchomiła zatem zróżnicowaną aktywność posiadaczy małych gospodarstw (tabela 4).

Największy udział rozpatrywanych w tych badaniach najmniejszych gospodarstw rolnych (65,3%), których beneficjenci w wyniku realizacji działania restrukturyzacyjnego zdołali zaledwie przekroczyć dolną wymaganą granicę wielkości, miał miejsce przede wszystkim w województwach środkowo-wschodnich (mazowieckim, warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim i lubelskim). Najmniejszy natomiast udział (55,3%) wystąpił głównie w województwach zachodnich i południowo-zachodnich (dolnośląskie, opolskie, podkarpackie, lubuskie, śląskie i zachodniopomorskie). Na styku dwóch tych obszarów znajdowało się sześć województw z pośrednim udziałem beneficjentów będących posiadaczami małych gospodarstw (tabela 4 i A2 oraz wykres 2).

Wykres 2. Udział (%) gospodarstw z kolejnych klas wielkości ekonomicznej - które w latach 2017-2022 zrealizowały działania restrukturyzacyjne - w ogólnej liczbie małych gospodarstw o wielkości do 13 tys. euro SO w poszczególnych województwach Polski (stan na 31.12.2022 r.)

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 roku i danych zaczerpniętych z: ARiMR (2023). Sprawozdanie roczne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za 2022 rok.

Ten terytorialny ogląd zmian powstałych w wyniku wdrożenia działania polegającego na restrukturyzacji małych gospodarstw wskazuje, że może on mieć umocowania historyczne. Pokrywa się mianowicie w znaczącym stopniu z podziałem Polski w czasach rozbiorów. Zapewne sprzyjała temu zachowawcza mentalność pokoleń posiadaczy małych gospodarstw rolnych, którzy od czasu przejścia ziemi w wyniku uwłaszczenia nie powiększyli stanu posiadanych gruntów w swoich gospodarstwach lub uczynili to w ograniczonym stopniu.

Ocena skuteczności analizowanej interwencji

Ocena skuteczności polega na ustaleniu stopnia w jakim analizowana interwencja przyniosła zamierzony skutek. W rozpatrywanym przypadku chodziło o ustalenie wzrostu średniej wielkości ekonomicznej w skali całego kraju i w poszczególnych makroregionach w próbie małych gospodarstw rolnych, które otrzymały wsparcie na restrukturyzację.

Źródłem danych empirycznych są małe gospodarstwa rolnicze objęte monitoringiem Polskiego FADN, które w 2018 r. uzyskały wsparcie na realizację operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach PROW 2014–2020. Badana próba liczyła 110 gospodarstw położonych na terenie całego kraju, a zebrane dane objęły lata 2017–2021, w tym jeden rok poprzedzający rok uzyskania pierwszej raty wsparcia, rok otrzymania pierwszej raty wsparcia i trzy lata realizacji operacji.

Próba nie została dobrana w sposób losowy. Liczby z tabeli 5 wskazują, że jej parametry odbiegają od średnich charakteryzujących krajową populację gospodarstw rolnych (ogółem).

Tabela 5. Wybrane informacje o próbie 110 ekonomicznie małych gospodarstw, które w 2018 r. uzyskały wsparcie na restrukturyzację na tle danych z gospodarstw rolnych średnio w kraju wg GUS (rok badań - 2020)

Wyszczególnienie	Charakterystyka gospodarstw:		Średnio w kraju = 100 (kolumna 2 / kolumna 3)
	badanej próby	średnio w kraju	
[1]	[2]	[3]	[4]
Powierzchnia użytków rolnych (ha/gosp.)	11,46	11,35	101,0
Wielkość ekonomiczna (tys. euro SO/gosp.)	18,7	20,3	91,6
Udział osób kierujących gospodarstwami z wykształceniem rolniczym (%)	49,1	40,4	121,5
Udział kobiet kierujących gospodarstwami (%)	25,5	29,2	87,3
Udział gospodarstw z produkcją zwierzęcą (%)	59,1	44,2	133,7

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie wyników monitoringu Polskiego FADN z 2020 r. i opracowania: GUS (2022). *Powszechny Spis Rolny 2020. Raport z wyników*. Warszawa: GUS.

Przed przedstawieniem wyników analizy niezbędne są dwa wyjaśnienia. Po pierwsze odmienny był sposób liczbowej charakterystyki gospodarstw stosowany w Polskim FADN i w ARiMR. Ta pierwsza obejmowała całe gospodarstwa włącznie z częścią dzierżawioną na podstawie zarówno formalnej, jak i nieformalnej umowy. Charakterystyka stosowana w ARiMR pomijała natomiast część dzierżawioną na podstawie formalnej umowy na okres krótszy niż jeden rok i część dzierżawioną na dowolny okres na podstawie umowy ustnej. Sporządzony szacunek wskazał, że średni w rozpatrywanym okresie (2017–2021) udział w analizowanej próbie, gospodarstw o wielkości ekonomicznej poniżej 13 tys. euro SO wynosił 85,1%. Po wtóre rozkład terytorialny analizowanej próby był tego rodzaju, że umożliwił sporządzenie oceny tylko w makroregionach Mazowsze i Podlasie oraz Małopolska i Pogórze. Tamtejsze próby badawcze liczyły bowiem odpowiednio 68 i 29 gospodarstw, podczas gdy w dwu pozostałych makroregionach jedynie 6 lub 7. *Dla wyjaśnienia, zgodnie z przepisami prawa nie możliwe jest publikowanie wyników badań bazujących na danych systemu Polski FADN z prób gospodarstw rolnych liczących mniej niż 15 obiektów.*

Liczbowa charakterystykę gospodarstw analizowanej krajowej próby wynoszącej 110 gospodarstw zawiera tabela 6. Z liczb przedstawionych w tej tabeli wynika, że średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw w latach 2017–2018 wynosiła 14,03 tys. euro SO (standardowej produkcji) i wzrastała w kolejnych latach odpowiednio o: 14,3%, 32,9% i 33,4%. Ze względów podanych wyżej nie można jednak uznać z całą pewnością, że cały ten wzrost był wynikiem wykorzystania wsparcia na realizację operacji pod nazwą „Restrukturyzacja małych gospodarstw”.

Za trafnością tej oceny przemawiają liczby opisujące zmiany struktury wielkościowej gospodarstw. W latach badań niemal zanikły obiekty o wielkości ekonomicznej nie przekraczającej 8 tys. euro SO i wzrosła liczba gospodarstw większych. Zwraca uwagę to, że wzrostowi wielkości ekonomicznej towarzyszył w latach 2019–2021 wzrost średniej powierzchni UR gospodarstwa, odpowiednio o 3,2, 5,7 i 6,3% w porównaniu ze średnią wielkością UR w latach 2017–2018 (10,84 ha UR), a także to, że w jednostkach z produkcją zwierzęcą trwał w latach 2019–2021 wyraźny wzrost obsady zwierząt (wobec wielkości tej obsady średnio w latach 2017–2018 wynoszącej 68,7 LU/100 ha UR), którego tempo wynosiło odpowiednio 12,9, 29,5 i 27,7%.

Tabela 6. Zmiany w latach 2017–2021 wielkości ekonomicznej i innych wybranych cech charakteryzujących próbę 110 gospodarstw

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw (tys. euro SO)	13,26	14,80	16,04	18,65	18,71
Liczba gospodarstw wg wielkości ekonomicznej w tys. euro SO:					
- 2,00-7,99	13	9	7	3	1
- 8,00-24,99	91	93	93	91	97
- 25,00-49,99	5	5	7	12	7
- 50,00-99,99	1	3	3	4	5
Powierzchnia użytków rolnych – UR (ha/gosp.)	10,80	10,88	11,19	11,46	11,52
Gospodarstwa z produkcją zwierzęcą ogółem (%)	62,7	61,8	62,7	59,1	57,3
Gospodarstwa z chowem świń (%)	24,5	23,6	23,6	21,8	21,8
Obsada zwierząt w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą ogółem (LU/100 ha użytków rolnych)	62,3	75,2	82,6	89,0	85,0

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie wyników monitoringu Polskiego FADN.

Odnotowano zarazem niekorzystne zjawisko spadku w roku 2020 i 2021 udziału gospodarstw z produkcją zwierzęcą odpowiednio o 5,3 i 8,3% (wobec średniej wielkości tego udziału z lat 2017–2018 wynoszącego 62,4%). W określonych okolicznościach może to wywierać negatywny wpływ na rozmiary produkcji roślinnej z powodu niedostatku nawożenia organicznego. Jedną z przyczyn tego spadku było ograniczenie udziału gospodarstw z trzodą chlewną. Podobne zjawiska zaobserwowano w regionach rolniczych Polskiego FADN: Mazowsze i Podlasie oraz Małopolska i Pogórze. Sytuację w tym pierwszym charakteryzują liczby w tabeli 7.

Z porównania liczb zawartych w tabelach 6 i 7 wynika, że występujące różnice między sytuacją w analizowanym regionie a sytuacją w kraju mają charakter ilościowy, a nie jakościowy. Analogicznie przedstawia się sytuacja w regionie Małopolska i Pogórze. Sytuację w tym regionie charakteryzują liczby w tabeli 8.

Tabela 7. Zmiany w latach 2017–2021 wielkości ekonomicznej i innych wybranych cech charakteryzujących próbę 68 analizowanych gospodarstw z regionu Mazowsze i Podlasie

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw (tys. euro SO)	13,12	14,87	16,34	18,59	18,97
Liczba gospodarstw wg wielkości ekonomicznej wyrażonej w tys. euro SO:					
- 2,00-7,99	11	6	5	3	1
- 8,00-24,99	54	58	57	56	61
- 25,00-49,99	3	2	4	7	3
- 50,00-99,99	0	2	2	2	3
Powierzchnia użytków rolnych – UR (ha/gospodarstwo)	11,17	11,05	11,45	11,73	11,69
Gospodarstwa z produkcją zwierzęcą ogółem (%)	67,6	67,6	69,1	64,7	61,8
Gospodarstwa z chowem świń (%)	25,0	23,5	23,5	22,1	22,1
Obsada zwierząt w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą ogółem (LU/100 ha użytków rolnych)	60,8	74,0	81,5	86,6	84,4

Źródło: jak w tabeli 6.

Tabela 8. Zmiany w latach 2017–2021 wielkości ekonomicznej i innych wybranych cech charakteryzujących próbę 29 analizowanych gospodarstw z regionu Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw (tys. euro SO)	13,36	14,37	15,01	18,03	17,48
Liczba gospodarstw wg wielkości ekonomicznej wyrażonej w tys. euro SO:					
- 2,00-7,99	2	2	2	0	0
- 8,00-24,99	25	24	24	24	25
- 25,00-49,99	1	2	2	4	3
- 50,00-99,99	1	1	1	1	1
Powierzchnia użytków rolnych – UR (ha/gospodarstwo)	9,29	9,63	9,78	9,80	9,91
Gospodarstwa z produkcją zwierzęcą ogółem (%)	48,3	44,8	44,8	41,4	41,4
Gospodarstwa z chowem świń (%)	24,1	24,1	24,1	20,7	20,7
Obsada zwierząt w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą ogółem (LU/100 ha użytków rolnych)	66,8	71,8	78,6	96,2	84,8

Źródło: jak w tabeli 6.

Więcej informacji o gospodarstwach rolnych wybranych do niniejszych badań spośród zbiorowości gospodarstw systemu Polski FADN zaprezentowano w Aneksie – część trzecia.

Ocena efektywności analizowanej interwencji

Oceny dokonano wykorzystując wskaźnik efektywności. Zgodnie z definicją podawaną przez Komisję Europejską (EC, 2017)⁷³ oblicza się go „... dzieląc uruchomione nakłady budżetowe przez ilość uzyskanych efektów”. Wskaźnik taki informuje jednak o wydatkach budżetowych na jednostkę uzyskanych efektów, a więc nie o efektywności lecz o nakładochłonności (kosztochłonności) wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstw o jednostkę. W rozdziale zatem podano dwa warianty oceny. Pierwszy dotyczy nakładochłonności, drugi natomiast efektywności. W drugiej ocenie wykorzystano wskaźnik efektywności dzieląc wzrost wielkości ekonomicznej analizowanych gospodarstw przez uruchomione w związku z tym nakłady budżetowe.

Do obliczeń wykorzystano to samo źródło danych empirycznych, jak w poprzednim podrozdziale, tzn. materiały Polskiego FADN. Wielkości ekonomiczne gospodarstw wyrażone w euro SO przeliczono na walutę krajową wykorzystując średnioroczne kursy walut z lat objętych analizą (wg NBP), a analizowaną próbę 110 gospodarstw podzielono na 3 grupy biorąc za podstawę różnicę wzrostu wielkości ekonomicznej każdego z gospodarstw. Analizą objęto trzy lata (2019-2021) z pięciu lat realizacji interwencji. W tym czasie tylko część gospodarstw zdołała na tyle szybko wykorzystać otrzymane środki, by mógł nastąpić wzrost ich wielkości ekonomicznej. Innym zabrakło to więcej czasu, a beneficjenci trzeciej grupy nie zdołali doprowadzić do wzrostu wielkości ekonomicznej swych gospodarstw. To zróżnicowanie nie zależało od dobrej czy złej woli beneficjentów lecz od rodzaju realizowanej interwencji. Maszynę można było kupić w krótkim czasie, natomiast budowa czy remont kapitalny budynku musiał trwać dłużej. Tabela 9 zawiera wyniki obliczeń umożliwiające ocenę efektywności i nakładochłonności analizowanej interwencji.

Tabela 9. Efektywność i nakładochłonność w pierwszych trzech latach (2019–2021) wykorzystania wsparcia 110 gospodarstw realizujących operację typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”

Wyszczególnienie	Cała próba	w tym gospodarstwa realizujące restrukturyzację:		
		szybko	średnio	wolno
Liczba gospodarstw	110	27	56	27
Wartość wsparcia (zł/gosp.)	54 436	52 889	55 929	52 889
Zmiana wielkości ekonomicznej gospodarstw (zł/gosp.) ^a	16 026	35 958	14 248	-219
Wskaźnik efektywności (pkt)	0,29	0,68	0,26	-0,00
Wskaźnik nakładochłonności (kosztochłonności) (pkt)	3,40	1,50	3,90	X ^b

^a Zmiana wielkości ekonomicznej między średnioroczną zmianą w latach 2019–2021 a 2018 r. (zł/gosp.).

^b Wielkości wskaźnika nakładochłonności nie można obliczyć ze względu na ujemną wielkość zmiany wielkości ekonomicznej.

Źródło: jak w tabeli 6.

Analiza wykazała, że duża część badanych gospodarstw otrzymała w latach 2019–2021 drugą ratę wsparcia, świadczy o tym wartość wsparcia zbliżona do maksymalnej kwoty 60 tys. zł. Pozwala to też wnioskować, że w następnych dwu latach nastąpi wzrost wielkości wskaźników efektywności i spadek wielkości wskaźnika nakładochłonności (kosztochłonności), które odnoszą się do całej próby i do grup gospodarstw realizujących interwencję w tempie średnim i wolnym. Podsumowując należy też stwierdzić, że średnio w próbie 110 gospodarstw efektywność interwencji nie była wysoka, jednakże 25% rozpatrywanych obiektów uzyskało pod tym względem relatywnie dobre wyniki.

⁷³ European Commission [EC] (2017). *Technical Handbook on the Monitoring and Evaluation Framework of the Common Agricultural Policy 2014–2020*. Directorate-General for Agriculture and Rural Development. European Commission. June 2017.

Tę część opracowania kończy analiza zmian wielkości ważniejszych wskaźników ekonomicznych charakteryzujących zmiany sytuacji ekonomicznej próby 110 badanych gospodarstw w latach 2017–2021. Liczby umożliwiające tę analizę podano w tabeli 10.

Tabela 10. Ważniejsze wskaźniki ekonomiczne charakteryzujące zmiany sytuacji ekonomicznej w krajowej próbie 110 badanych gospodarstw w latach 2017–2021

Miernik i wskaźniki	Lata:				
	2017	2018	2019	2020	2021
Dochód z gospodarstwa (tys. zł)	16,2	11,0	24,0	28,6	32,9
Konkurencyjność gospodarstw ^a	0,40	0,23	0,44	0,52	0,53
Reprodukcja majątku trwałego (%)	-1,8	6,7	-0,5	-1,6	-0,4

^a Miarą konkurencyjności gospodarstw jest relacja dochodu z gospodarstwa rolnego wyrażonego w złotych do sumy wycenionych w złotych w cenach rynkowych kosztów pracy własnej, własnej ziemi i kapitału.

Źródło: jak w tabeli 6.

Z liczb podanych w tabeli 10 wynikają trzy ważne spostrzeżenia:

- Średni dochód z gospodarstwa rolniczego wzrastał we wszystkich trzech latach po użyciu analizowanego wsparcia przez badane gospodarstwa. Licząc w cenach bieżących był on w latach 2019–2021 nieco ponad dwukrotnie większy niż w latach 2017–2018.

- Wskaźniki konkurencyjności obliczane są jako relacja średniego dochodu z gospodarstwa do oszacowanej sumy kosztów użycia własnych czynników produkcji – pracy, kapitału i ziemi. Koszt pracy własnej oszacowano mnożąc średnie nakłady pracy rolników i członków ich rodzin w swoich gospodarstwach wyrażone w godzinach przez średnie wynagrodzenie pracowników najemnych. Koszt własnego kapitału jest natomiast iloczynem średniej wartości kapitału własnego posiadanego gospodarstwa (z pominięciem wartości ziemi) i średniego poziomu oprocentowania kredytów, a koszt własnej ziemi iloczynem powierzchni własnych użytków rolnych i średniej stawki czynszu dzierżawnego ziemi. Wskaźnik konkurencyjności o wielkości 0,0–1,0 wskazuje, że gospodarstwa nie są konkurencyjne, więc nie opłaca się inwestować w nie własnych środków pieniężnych. Wielkość wskaźnika w granicach 1,0–2,0 informuje natomiast, że gospodarstwa są zdolne do konkurowania, a te ze wskaźnikiem powyżej 2,0 są konkurencyjne. Z tabeli 10 wynika, że średnia wielkość wskaźnika konkurencyjności badanych gospodarstw wzrosła z 0,32 w latach 2017–2018 do 0,50 w latach 2019–2021, a więc o 56,3%. Wzrost wielkości wskaźnika konkurencyjności był imponujący, ale gospodarstwa były nadal niekonkurencyjne – ich dochody z rolnictwa wciąż były zbyt niskie. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, że po kolejnych dwu latach (2022–2023) dochody wzrosną a wskaźnik konkurencyjności zbliży się do wielkości 1,0 w wyniku pełnej realizacji interwencji.

- Wskaźnik reprodukcji majątku trwałego mierzy się procentową relacją wartości inwestycji netto (wartość inwestycji brutto pomniejszona o kwotę amortyzacji dla lat obrachunkowych) i wartości środków trwałych. Jeśli wielkość wskaźnika wynosi poniżej -1,0 mamy do czynienia z reprodukcją zawężoną, bo odtwarzana jest jedynie część zużywających się środków trwałych. Reprodukacja prosta występuje, gdy wielkość charakteryzowanego wskaźnika mieści się w przedziale od -1,0 do 1,0, rozszerzona natomiast – gdy wskaźnik przekracza poziom 1,0.

Z liczb podanych w tabeli 10 wynika, że w badanych gospodarstwach dominowała reprodukcji zawężona. Decydowała o tym ich zła sytuacja ekonomiczna. Wyjątkowy pod tym względem był rok 2018, kiedy gospodarstwom przyznano środki na realizację charakteryzowanej interwencji.

Wskazany we wcześniejszym akapicie ewentualny wzrost konkurencyjności gospodarstw w latach 2022–2023 będzie sprzyjał wzrostowi wielkości wskaźnika reprodukcji majątku trwałego.

6.2. Ocena efektów wdrażania restrukturyzacji małych gospodarstw rolnych, którym w latach 2017-2022 przyznano wsparcie na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, sporządzona na podstawie materiałów ARiMR

Stan wyjściowy, plany i deklaracje

W prezentowanym podrozdziale wykorzystano dane liczbowe zgromadzone w ARiMR, charakteryzujące m.in. liczącą 61,9 tys. obiektów populację krajową małych gospodarstw, którym w latach 2017–2022 przyznano obie raty wsparcia (łącznie 60 tys. zł) na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”. Chodzi o krajowe gospodarstwa będące w posiadaniu osób fizycznych. Z danych ARiMR wynika, że w ww. latach gospodarstwa te otrzymały wspomniane wsparcie i zrealizowały zamysł restrukturyzacyjny do końca 2022 r. lub nadal go realizują. Średnia powierzchnia ich użytków rolnych (UR) w trakcie składania wniosków o wsparcie wynosiła 7,50 ha, średnia wyjściowa wielkość ekonomiczna kształtowała się na poziomie 7,2 tys. euro SO, a planowana docelowa średnia wielkość ekonomiczna – na poziomie 14,4 tys. euro SO⁷⁴ (tabela 11). Jednostki te były zatem znacząco mniejsze od gospodarstw próby poddanej analizie w poprzednim podrozdziale. Planowana docelowa średnia wielkość ekonomiczna i średnia powierzchnia użytków rolnych gospodarstw analizowanej populacji krajowej była mniejsza odpowiednio o 22,6% i 34,5% niż rozpatrywane gospodarstwa z próby Polskiego FADN.

Tabela 11. Charakterystyka krajowej populacji małych gospodarstw rolnych, które w latach 2017–2022 otrzymały wsparcie na restrukturyzację i zrealizowały ją do końca 2022 r. lub nadal ją realizują

Wskaźniki i mierniki	Wielkości
Liczba beneficjentów wsparcia	61 873
w tym udział (%) wniosków złożonych w roku:	
- 2017	12,6
- 2018	10,1
- 2019	24,1
- 2020	25,0
- 2021	28,2
Udział (%) wnioskodawców w wieku:	
- do 40 lat	45,1
- 40,1-50 lat	32,0
- 50,1-60 lat	20,0
- 60,1 i więcej lat	2,9
Udział wnioskujących mężczyzn (%)	61,1
Średnia, podawana we wnioskach o wsparcie wyjściowa powierzchnia UR gospodarstwa (ha)	7,50
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstwa (euro SO):	
- wyjściowa	7 241
- docelowa planowana	14 453

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie danych liczbowych zgromadzonych w ARiMR.

⁷⁴ Były to praktycznie jedyne dostępne wskaźniki, które można było porównać.

Z przedstawionych danych wynika, że małe gospodarstwa beneficjentów dopłat z tytułu restrukturyzacji, objęte monitoringiem Polskiego FADN były mało reprezentatywne. Ich zaletą było jednak to, że dostarczyły danych liczbowych o ich sytuacji ekonomicznej, konkurencyjności, stopniu reprodukcji posiadanego majątku trwałego itp. Jednakże ponieważ średnia wielkość tych gospodarstw była większa od średniej krajowej wielkości małych gospodarstw rolniczych korzystających z dopłat (interwencji) na restrukturyzację, dane te zawiły dochody rolnicze małych gospodarstw rolnych, a w konsekwencji także ich konkurencyjność, jak i możliwość rozwoju mierzoną stopą reprodukcji posiadanego majątku trwałego itd. Dane liczbowe pochodzące z ARiMR były natomiast w pełni reprezentatywne, ale nie dostarczały informacji umożliwiających ustalenie rzeczywistego stanu kondycji ekonomicznej analizowanych gospodarstw, ich konkurencyjności, stopy reprodukcji ich majątku trwałego itd. Można jedynie wskazać kierunki tych zmian na podstawie zmian wielkości ekonomicznej ustalonej w roku przyznania dopłaty (płatności) i po zrealizowaniu przedsięwzięć restrukturyzacyjnych. Charakterystykę populacji krajowej zawarto m.in. w tabeli 11.

Dokładniejsze informacje o wielkości ekonomicznej⁷⁵ i powierzchni użytków rolnych 61 873 gospodarstw, którym do końca 2022 r. przyznano opisywane wsparcie zamieszczono w tabeli 12. Z zaprezentowanych danych wynika, że wg wielkości ekonomicznej w zbiorowości tej przeważały gospodarstwa bardzo małe, tzn. o wielkości 0,00-7,99 tys. euro SO, ich udział wynosił 55,6%. Natomiast pod względem powierzchni użytków rolnych (UR) najwięcej (40,1%) było gospodarstw małych – o powierzchni 5,00-9,99 ha UR, a najmniej (zaledwie 0,02%) jednostek bardzo dużych – o powierzchni 50,00 ha UR i większej (tabela 12).

Tabela 12. Liczba i udział gospodarstw, które w latach 2017-2022 otrzymały wsparcie na operacje typu "Restrukturyzacja małych gospodarstw" wg ich wielkości ekonomicznej i powierzchni użytków rolnych

Wyszczególnienie	Liczba (szt.)	Udział (%)
Gospodarstwa rolne wg wielkości ekonomicznej (tys. euro SO)	61 873	100,0
Bardzo małe, 0,00-7,99	34 382	55,6
Małe, 8,00-12,99	27 491	44,4
Gospodarstwa rolne wg powierzchni użytków rolnych (ha)	61 873	100,0
Bardzo małe, poniżej 4,99	21 469	34,7
Małe, 5,00-9,99	24 803	40,1
Średnio małe, 10,00-19,99	14 594	23,6
Średnio duże, 20,00-29,99	915	1,5
Duże, 30,00-49,99	80	0,1
Bardzo duże, 50,00 i więcej	12	0,02

Źródło: jak w tabeli 11.

⁷⁵ Dla wyjaśnienia, wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego ustalana jest jako suma wartości standardowych produkcji (SO – ang. Standard Output) wszystkich rolniczych działalności produkcyjnych występujących w określonym gospodarstwie. Wielkość ekonomiczna gospodarstwa wyrażana jest wartością SO w euro. Na podstawie tak ustalonej wielkości ekonomicznej konkretne gospodarstwo rolne zaliczane jest do odpowiedniej klasy wielkości ekonomicznej. Źródło: Pawłowska-Tyszkó J., Osuch D. i Płonka R. (2022). Wyniki Standardowe 2021 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część I. Wyniki Standardowe. Warszawa: IERiGŻ-PIB.

W poprzednim podrozdziale podano, że w 2022 r. funkcjonowało w Polsce 959,1 tys. małych gospodarstw rolnych o wielkości do 13 tys. euro SO będących w posiadaniu osób fizycznych. Udział zatem takich gospodarstw, które w sześciu pierwszych latach funkcjonowania dopłat do restrukturyzacji skorzystały z nich wyniósł 6,5%. Co więcej, udział ten wykazywał tendencję rosnącą w kolejnych latach charakteryzowanego okresu. Autorzy tego opracowania nie potrafili jednak wskazać przyczyn tego zjawiska na podstawie posiadanych informacji.

Z liczb zestawionych w tabeli 11 wynika, że wsparciem charakteryzowanego rodzaju były zainteresowane głównie osoby młodsze prowadzące gospodarstwa, płci zarówno męskiej, jak i żeńskiej. Uzyskane dzięki otrzymanym płatnościom środki posłużyły do sfinansowania wydatków umożliwiających restrukturyzację posiadanego gospodarstwa, co do której zaplanowano, że średnio spowoduje blisko dwukrotny wzrost jego wielkości ekonomicznej (*która obliczana jest na podstawie wartości produkcji, a więc de facto – przychodów z produkcji rolniczej tych gospodarstw*). Gospodarstwa te wykorzystywały przyznane środki finansowe m.in. na inwestycje budowlane (budowę i modernizację budynków, budowli i urządzeń gospodarskich), zakup sprzętu ruchomego, np. ciągników rolniczych, kombajnów zbożowych i przyczep transportowych, jak również na nabycie zwierząt hodowlanych lub użytków rolnych czy założenie sadów i plantacji krzewów owocowych. Wszelkie te działania dawały szansę na wzrost wartości produkcji, a w rezultacie – na zwiększenie wielkości ekonomicznej tych gospodarstw. Efektem faktycznego wzrostu tej wielkości było najprawdopodobniej zwiększenie dochodów rolniczych analizowanych gospodarstw oraz ich konkurencyjności. Nie można też wykluczyć poprawy wskaźnika reprodukcji posiadanego majątku, a w tym niewielkiego (przynajmniej w niektórych latach) wzrostu udziału gospodarstw wyróżniających się reprodukcją rozszerzoną, co jest ważną przesłanką trwałości gospodarujących podmiotów.

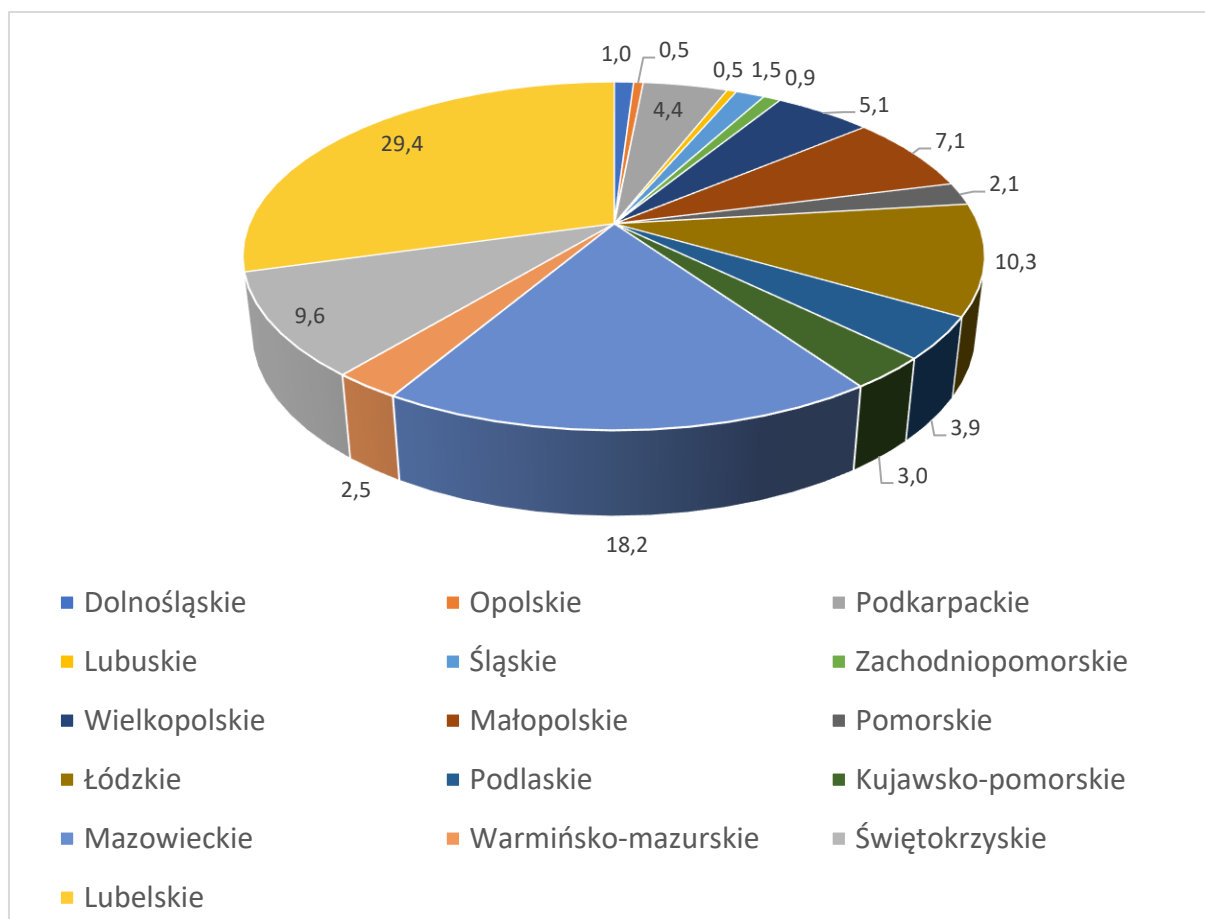
Zwraca uwagę również fakt, że realizacja przedsięwzięć restrukturyzacyjnych trwała różny okres czasu. Oszacowano, że co najmniej 28% analizowanych gospodarstw zrealizowało je w ciągu jednego roku, a w części innych realizacja trwała kilkakrotnie dłużej.

Z obliczeń wykonanych na bazie danych zgromadzonych w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wynika również m.in., że wśród 61 873 posiadaczy gospodarstw, którym w latach 2017–2022 przyznano wsparcie na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” (i którzy co najmniej rozpoczęli realizację tych operacji) największa liczba beneficjentów, jak i zaplanowanych inwestycji restrukturyzacyjnych, do których przeprowadzenia zobowiązali się ww. beneficjenci wystąpiła w województwie lubelskim. Liczby te wynosiły odpowiednio: 18 212 beneficjentów i 18 242 inwestycji (tj. 29,4% ogółu). Najmniejszą natomiast liczbę beneficjentów odnotowano w województwie lubuskim (306 osób). Województwo to cechowało się też najmniejszą liczbą zaplanowanych inwestycji restrukturyzacyjnych (298, tj. 0,5% ogółu). Należy przy tym zwrócić uwagę, że różnice w liczbie beneficjentów i inwestycji wg ich lokalizacji wojewódzkiej są zazwyczaj pokłosiem rozmieszczenia gruntów oraz budynków i budowli niektórych gospodarstw w więcej niż jednym województwie (wykres 3 i tabela A3 aneksu).

W tabeli 13 podana została natomiast m.in. liczba gospodarstw (wywodząca się spośród ww. 61 873 obiektów), w odniesieniu do których beneficjenci rozpatrywanego działania podjęli zobowiązania, co do utrzymania – przez co najmniej 5 lat od otrzymania pierwszej raty wsparcia – mniejszego lub równego 66% udziału zbóż w strukturze zasiewów na gruntach ornych, a także – co do przygotowania i stosowania wieloletniego planu nawozowego, ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatu czy wprowadzenia innowacyjności. Interesującą informacją zamieszczoną w tabeli 14 jest zaś docelowy planowany typ rolniczy analizowanych jednostek. W świetle zmieniającego się klimatu, niekorzystnych przeobrażeń środowiska naturalnego, wszelakich zmian

kryzysowych czy nieprzewidywalnych zmian rynkowych zobowiązania te zdają się wychodzić naprzeciw potrzebom społeczeństwa polskiego i dążeniom ogólnoswiatowym. Należy uznać je za korzystne i zakładać, że zostaną w pełni zrealizowane.

Wykres 3. Udział inwestycji restrukturyzacyjnych zaplanowanych do przeprowadzenia w poszczególnych województwach w latach 2017-2022 w ramach operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ogólnej liczbie tych inwestycji

Źródło: Ustalenia własne sporządzone na podstawie danych liczbowych zgromadzonych w ARiMR.

Ustalono, że 1 811, tj. 2,9% ogółu beneficjentów, którym w ramach PROW 2014–2020 przyznano pomoc finansową na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” posiadało grunty rolne na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Największą wśród nich grupę stanowili posiadacze gospodarstw z gruntami położonymi na obszarach nizinnych – w strefie nizinnej I (Karasek, 2016)⁷⁶. W grupie tej znalazło się 1 163 beneficjentów, co stanowiło 1,9% ogółu wszystkich 61 873 rolników, którym przyznano opisywane wsparcie. Kolejną pod względem liczebności grupą beneficjentów posiadających grunty na obszarach

⁷⁶ Strefa nizinna I obejmuje gminy, w których Wskaźnik Waloryzacji Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (WWRPP) osiąga wartość od 52 do 72,5 pkt, jak również obejmuje obręby geodezyjne, gdzie wartość WWRPP nie przekracza 56 pkt, przy czym w wyżej wspomnianej strefie gęstość zaludnienia wynosi do 75 osób/km², a udział ludności wiejskiej jest nie mniejszy niż 15%. Dla wyjaśnienia, WWRPP odzwierciedla potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikający z warunków naturalnych na poziomie lokalnym; WWRPP ocenia wskaźniki tj. jakość gleby, klimat, rzeźba terenu i stosunki wodne. Źródło: Karasek M. (2016). *Prezentacja pt.: Obszary z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami*. Lublin: Lubelska Izba Rolnicza, <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/0127/102816-mgr-m-karasek-obszary-z-ograniczeniami-naturalnymi-lub-innymi-szczegolnymi-ograniczeniami.pptx>

ONW byli posiadacze ziem położonych na obszarach nizinnych – w strefie nizinnej II (Karasek, 2016)⁷⁷, były to 464 osoby, tj. 0,7% ogółu beneficjentów. Na trzeciej pozycji wśród rolników z ziemią znajdującymi się na obszarach ONW znalazła się grupa posiadaczy działek zlokalizowanych na obszarach ze specyficznymi utrudnieniami, a na czwartej – beneficjenci z gruntami rolnymi położonymi na obszarach górskich (tabela 13).

Tabela 13. Zobowiązania beneficjentów wsparcia finansowego na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”

Gospodarstwa rolników, którym przyznano płatność na operacje typu "Restrukturyzacja małych gospodarstw"	Liczba gospodarstw (szt.)	Udział w zbiorowości (%)
Gospodarstwa zlokalizowane na obszarze ONW	1 811	2,9
z tego na obszarze: ze specyficznymi utrudnieniami	122	0,2
górskim	62	0,1
nizinny – strefa nizinna I	1 163	1,9
nizinny – strefa nizinna II	464	0,7
Gospodarstwa z udziałem zbóż w strukturze zasiewów na gruntach ornych mniejszym lub równym 66%	21 776	35,2
Gospodarstwa, w których zobowiązano się do uczestnictwa w unijnym lub krajowym systemie jakości	2 616	4,2
Gospodarstwa, w których zobowiązano się do przygotowania i stosowania wieloletniego planu nawozowego	37 169	60,1
Gospodarstwa, w których zobowiązano się realizować inwestycje w zakresie ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatu	24 034	38,8
Gospodarstwa, w których zobowiązano się do wprowadzenia innowacyjności w dziedzinie: postęp biologiczny	38 759	62,6
organizacja produkcji	22 110	35,7
nowoczesne technologie produkcji	8 328	13,5
„innowacyjny produkt”	24 219	39,1

Źródło: jak w tabeli 11.

Wśród 61 873 małych ekonomicznie gospodarstw, którym przyznano pomoc na restrukturyzację, 21 776 jednostek (35,2% ogółu opisywanych gospodarstw) miało mniejszy lub równy 66% udział zbóż w strukturze zasiewów. Udział ten miał być utrzymany co najmniej przez 5 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy finansowej. Obliczono też, iż 2 616 osób, tj. 4,2% wszystkich beneficjentów zobowiązało się do dalszego uczestnictwa – co najmniej 5-letniego od dnia otrzymania pierwszej raty wsparcia, a rozpoczętego przed otrzymaniem tej raty – w unijnym lub krajowym systemie jakości w ramach działania: „Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych” objętego PROW 2014-2020. Ponadto 37 169 rolników (60,1%) zobowiązało się do

⁷⁷ Strefa nizinna II obejmuje gminy i obręby geodezyjne, w których wartość WWRPP nie przekracza 52 pkt i – analogicznie jak w strefie nizinnej I – gęstość zaludnienia wynosi do 75 osób/km², a udział ludności wiejskiej jest nie mniejszy niż 15%. Źródło: Karasek M. (2016). Prezentacja pt.: Obszary z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami. Lublin: Lubelska Izba Rolnicza, <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2016/0127/102816-mgr-m-karasek-obszary-z-ograniczeniami-naturalnymi-lub-innymi-szczegolnymi-ograniczeniami.pptx>

przygotowania i stosowania – w ramach „Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego” – wieloletniego planu nawozowego (sporządzonego na podstawie bilansu azotu oraz chemicznej analizy gleby określającej dawki N, P, K, Mg i potrzeby wapnowania), a 24 034 beneficjentów, tj. 38,8% ogółu – do realizacji inwestycji w zakresie ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatu.

Należy nadmienić, że 38 759 rolników (62,6% ogółu posiadaczy charakteryzowanych gospodarstw) zobowiązało się do wprowadzenia innowacyjności w dziedzinie: postęp biologiczny, 22 110 osób (35,7% ogółu) – w dziedzinie: organizacja produkcji, a 8 328 beneficjentów (13,5% ogółu) i 24 219 (39,1% ogółu) odpowiednio – w dziedzinie: nowoczesne technologie produkcji i w dziedzinie: „innowacyjny produkt”. Dla wyjaśnienia, każdy beneficjent miał możliwość wprowadzenia innowacyjności w więcej niż jednej dziedzinie.

Z badań wynika, że pierwotnie największy odsetek charakteryzowanych gospodarstw (48,3%) należał do typu rolniczego – uprawy polowe. Na drugim i trzecim miejscu znalazły się natomiast gospodarstwa z produkcją mieszaną oraz zaliczone do typu – uprawy trwałe, ich udział w opisywanej zbiorowości wynosił odpowiednio: 26,6 i 12,2%. Relatywnie rzadko reprezentowanym w ww. zbiorowości typem rolniczym był zaś typ – winnice, należało do niego 17 obiektów, tj. 0,03% ogółu (tabela 14).

Tabela 14. Wyjściowe i docelowe (planowane) typy rolnicze gospodarstw podawane we wnioskach o przyznanie płatności na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w latach 2017–2022

Typ rolniczy	Udział gospodarstw deklarujących określony typ rolniczy (%)	
	wyjściowy	docelowy (planowany)
Uprawy polowe	48,3	23,2
Uprawy ogrodnicze	4,1	18,0
Winnice	0,03	0,01
Uprawy trwałe	12,2	10,4
Krowy mleczne	1,5	1,8
Zwierzęta trawożerne (bez krów mlecz.)	6,6	5,6
Zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna	0,4	1,1
Drób oraz pozostałe ziarnożerne	0,1	0,4
Mieszane	26,6	38,8
Inny (niewymieniony powyżej)	0,2	0,7
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: jak w tabeli 11.

Najczęściej deklarowanym przez posiadaczy analizowanych gospodarstw docelowym (planowanym) typem rolniczym gospodarstwa był natomiast typ z produkcją mieszaną, deklarowało go 38,8% ogółu beneficjentów z rozpatrywanych jednostek. Relatywnie duży odsetek rolników deklarował też, że docelowym typem rolniczym ich gospodarstw będą uprawy polowe (23,2% ogółu beneficjentów) i uprawy ogrodnicze (18,0% beneficjentów). Niewielu beneficjentów – 0,01% ogółu (tj. 7 osób) planowało natomiast, że docelowym typem rolniczym ich gospodarstw będzie typ – winnice (tabela 14).

Stan docelowy w 2022 r., realizacja planów i deklaracji

Ustalono, że do końca 2022 r. w 16 912 gospodarstwach (tj. w 27,3% tych, którym przyznano pomoc na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”) w pełni zakończono działania restrukturyzacyjne. Wśród rolników, którzy całkowicie zrealizowali działania restrukturyzacyjne przeważali mężczyźni, ich udział wynosił 58,9%, podczas gdy udział kobiet stanowił 41,1% beneficjentów ww. wsparcia. Średnia wielkość ekonomiczna docelowo osiągnięta przez opisywane gospodarstwa wynosiła 15 699 euro SO, a średnia powierzchnia ogółem i powierzchnia UR wynosiły odpowiednio 10,37 i 9,29 ha. Zatem wszystkie te trzy docelowe średnie wielkości były wyższe niż zostało to podane we wnioskach o przyznanie płatności.

Posiadacze ekonomicznie małych gospodarstw, którzy otrzymali wsparcie na ich restrukturyzację zobowiązani byli do prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie (lub księgi przychodów i rozchodów, lub księgi rachunkowej, lub ewidencji przychodów i rozchodów na podstawie odrębnych przepisów) co najmniej przez 5 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy (Suszko, 2022)⁷⁸. Dzięki temu ustalono, że średnio w badanej próbie 16 912 gospodarstw przeciętne przychody i rozchody uzyskane w ostatnim, pełnym roku realizacji operacji wynosiły odpowiednio 59 300 i 44 118 zł. Z analizy wynika również, że nie mniej niż w 149 gospodarstwach rozpoczęto gromadzenie danych o przychodach i rozchodach wcześniej niż nastąpił rok uzyskania pierwszej raty środków na ich restrukturyzację. Warto też zauważyć, że w 2017 r. gromadzenie tych danych rozpoczęto w 5 552 gospodarstwach, podczas gdy w latach 2019 i 2022 – odpowiednio w 5 594 i 91 jednostkach (tabela 15).

W ramach całkowitego spełnienia podjętych zobowiązań restrukturyzacyjnych posiadacze ekonomicznie małych gospodarstw uczestniczyli w różnego rodzaju szkoleniach zwiększających ich wiedzę w zakresie szeroko pojętej działalności rolniczej oraz korzystali z usług doradczych. Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że w zależności od tematyki przeprowadzanych szkoleń uczestniczyło w nich 47,8–67,4% beneficjentów. Pewna liczba rolników (wywodząca się z 780 opisywanych gospodarstw, tj. z 4,6% ogółu) skorzystała też z usług doradczych.

Jeszcze mniejsza niż ww. grupa, bo składająca się z posiadaczy 331 gospodarstw (2,0% ogółu badanej próby) wywiązała się z długoletniego zobowiązania (co najmniej 5-letniego, licząc od dnia otrzymania pierwszej raty wsparcia) dotyczącego przetwarzania produktów rolnych wytwarzanych w ich gospodarstwie, a 294 (1,7% ogółu beneficjentów analizowanej próby) – z zobowiązania wieloletniego uczestnictwa w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych, tzn. z członkostwa w grupach producentów rolnych lub w organizacjach producentów (tabela 16).

---

⁷⁸ Suszko M. (2022). *Restrukturyzacja małych gospodarstw w ramach PROW 2014–2020 – wydanie III uzupełnione*. Olsztyn: Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Olsztynie.

Tabela 15. Lata rozpoczęcia prowadzenia rachunkowości w gospodarstwach, które w pełni zrealizowały operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”

Rok	Liczba gospodarstw (szt.)	Rok	Liczba gospodarstw (szt.)
przed 2001 r.	69	2012	4
2001	4	2013	5
2003	2	2014	9
2004	4	2015	11
2005	2	2016	20
2006	2	2017	5 552
2007	2	2018	1 959
2008	2	2019	5 594
2009	3	2020	2 337
2010	4	2021	1 230
2011	6	2022	91
Ogółem 16 912 gospodarstw			

Źródło: jak w tabeli 11.

Ustalono też, iż rolnicy z 7 389 (43,7%) badanych gospodarstw zajmowali się przygotowaniem do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w ich gospodarstwie, a w 4 489 gospodarstwach (26,5% ogółu) przygotowano i stosowano wieloletni plan nawozowy w ramach „Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego” PROW 2014–2020 (tabela 16).

Tabela 16. Realizacja wybranych zobowiązań beneficjentów operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w latach 2017–2022

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw (szt.)	Udział w badanej próbie gospodarstw (%)
Gospodarstwa ogółem, w których do końca 2022 r. w pełni zakończono realizację działań restrukturyzacyjnych	16 912	100,0
w tym w ramach zobowiązania się do:		
członkostwa w grupach producentów rolnych lub organizacjach producentów	294	1,7
przetwarzania produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie	331	2,0
przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie	7 389	43,7
przygotowania i stosowania wieloletniego planu nawozowego	4 489	26,5
uczestnictwa w unijnym lub krajowym systemie jakości	113	0,7
uczestnictwa w systemie rolnictwa ekologicznego	929	5,5

Źródło: jak w tabeli 11.

Warto też wspomnieć, że 113 gospodarstw⁷⁹ (0,7% ogółu) długotrwale uczestniczyło w unijnym lub krajowym systemie jakości w ramach działania „Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych”, a 929, tj. 5,5% – w systemie rolnictwa ekologicznego (tabela 16).

Obliczono ponadto, iż wśród 16 912 gospodarstw, w których w okresie 2017–2022 w pełni zrealizowano zobowiązania restrukturyzacyjne, w 49,5% gospodarstw analizowanej próby zrealizowano zobowiązania w zakresie innowacyjności w postępie biologicznym, a kolejno w: 41,9, 29,1 i 19,9% w zakresie innowacyjności dotyczącej odpowiednio: organizacji produkcji, wprowadzenia „innowacyjnego produktu” i nowoczesnych technologii produkcji (tabela 17).

Tabela 17. Realizacja zobowiązań beneficjentów operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w zakresie innowacyjności, produkcji roślin wysokobiałkowych, udziału zbóż oraz inwestycji budowlanych w latach 2017–2022

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw (szt.)	Udział w badanej próbie gospodarstw (%)
Gospodarstwa, w których wywiązano się z zobowiązań w zakresie innowacyjności	.	.
w dziedzinie: postęp biologiczny	8 376	49,5
organizacja produkcji	7 080	41,9
„innowacyjny produkt”	4 919	29,1
nowoczesne technologie produkcji	3 373	19,9
Gospodarstwa, w których wywiązano się z zobowiązania w zakresie produkcji roślin wysokobiałkowych na powierzchni co najmniej 1 ha	6 231	36,8
Gospodarstwa, w których wywiązano się z zobowiązania w zakresie mniejszego lub równego 66% udziału zbóż w strukturze zasiewów na gruntach ornych	7 945	47,0
Gospodarstwa, w których wywiązano się z zobowiązań w zakresie inwestycji budowlanych związanych z działalnością rolniczą	2 565	15,2

[.] – brak danych.

Źródło: jak w tabeli 11.

Z danych ARiMR wynika ponadto, że w 6 231 gospodarstwach (36,8% ogółu jednostek analizowanej próby) wypełniono zobowiązanie, co do utrzymania przez co najmniej 5 lat od dnia uzyskania pierwszej raty wsparcia na restrukturyzację, produkcji roślin wysokobiałkowych na areale 1 ha lub większym. Badania wykazały również, iż w 7 945 gospodarstwach (47,0% ogółu) spełniono warunek co do utrzymania w okresie jak wyżej podano – mniejszego lub liczącego 66% udziału zbóż w strukturze zasiewów.

Ustalono też, że wśród gospodarstw, w których zakończono proces restrukturyzacji, znajdowało się 15,2% jednostek, które spełniły zobowiązanie, co do przeprowadzenia inwestycji budowlanych związanych z działalnością rolniczą.

⁷⁹ Należy mieć na uwadze, że w tym opracowaniu jedno gospodarstwo było reprezentowane przez jednego beneficjenta.

Przeprowadzone obliczenia uwidoczniły, iż w okresie 2017–2022 w ramach wywiązania się z zobowiązań restrukturyzacyjnych wybudowano łącznie 667 budynków, budowli i urządzeń gospodarskich, w tym przygotowano 18 zbiorników na gnojówkę i gnojowicę. W ww. latach całkowita wartość wszystkich tych inwestycji wynosiła 27 465 039 zł. Ustalono ponadto, że w ww. sześcioleciu zmodernizowano łącznie 1 824 budynków, budowli i urządzeń gospodarskich, w tym 63 zbiorniki na gnojówkę i gnojowicę, przy czym całkowita wartość wszystkich tych inwestycji wynosiła wówczas 55 565 397 zł (tabela 18). Warto też nadmienić, że inwestycje dotyczące budowy lub modernizacji samych tylko budynków gospodarczych obejmowały 2 335 obiektów, a całkowita wartość ostatnio wspomnianych inwestycji wynosiła 81 523 487 zł. Ostatecznie, w podanych latach łączna całkowita wartość inwestycji w przygotowanie do użytku budynków, budowli i urządzeń gospodarskich (w tym zbiorników na ww. odchody zwierzęce) wynosiła 83 030 436 zł.

Tabela 18. Inwestycje budowlane związane z działalnością rolniczą, zrealizowane w ramach operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w latach 2017–2022

Wyszczególnienie		Liczba zrealizowanych inwestycji budowlanych (szt.)	Powierzchnia inwestycji w budynkach i budowlach (m ²) / objętość zbiorników (m ³)	Całkowita wartość inwestycji (zł)
Wybudowane budynki i budowle	Obory	63	9 612	3 052 043
	Chlewnie	26	2 993	1 213 435
	Inne budynki inwentarskie	49	10 106	2 070 072
	Szklarnie (wraz z wyposażeniem)	28	21 526	1 246 148
	Pozostałe budynki gospodarcze, w tym magazyny paszowe	470	72 300	19 577 989
	Płyty obornikowe	13	690	192 781
	Zbiorniki na gnojówkę i gnojowicę	18	232	112 571
	Ogółem	667	x	27 465 039
Zmodernizowane budynki i budowle	Obory	355	58 536	9 998 160
	Chlewnie	116	18 831	3 478 419
	Inne budynki inwentarskie	147	31 973	5 004 605
	Szklarnie (wraz z wyposażeniem)	16	4 042	464 483
	Pozostałe budynki gospodarcze, w tym magazyny paszowe	1 065	228 253	35 418 133
	Płyty obornikowe	62	3 023	728 373
	Zbiorniki na gnojówkę i gnojowicę	63	1 239	473 224
	Ogółem	1 824	x	55 565 397

[x] – wykonanie obliczeń nie było uzasadnione.

Źródło: jak w tabeli 11.

Dane ARiMR wykazały również, że posiadacze gospodarstw, w których w pełni zrealizowano postanowienia restrukturyzacyjne zakupili łącznie 48 121 sztuk sprzętu ruchomego, a także 16 903 elementy wyposażenia oraz elementy maszyn i narzędzi o całkowitej wartości wszystkich tych inwestycji na kwotę 681 275 176 zł. Dla przykładu, zakupiono 1 364 ciągniki rolnicze, 2 kombajny zbożowe i 4 041 maszyn do siewu i sadzenia, a całkowita wartość tych trzech poszczególnych typów inwestycji wynosiła odpowiednio 138 867 999, 88 271 i 67 702 756 zł (tabela 19).

Tabela 19. Sprzęt ruchomy oraz elementy wyposażenia i elementy maszyn i narzędzi zakupione w ramach wywiązania się z zobowiązań dotyczących operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w latach 2017–2022

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw kupujących sprzęt ruchomy (szt.) ^a	Liczba zakupionego sprzętu ruchomego (szt.) ^a	Całkowita wartość inwestycji (zł)
Ciągniki rolnicze	1 364	1 364	138 867 999
Ładowarki samobieżne	53	53	3 227 709
Kombajny zbożowe	2	2	88 271
Maszyny do zbioru (wyłączając kombajny zbożowe)	1 197	1 498	42 797 619
Przyczepy transportowe	2 522	2 621	82 784 842
Narzędzia i maszyny do uprawy gleby	6 112	10 492	99 348 837
Maszyny do nawożenia	4 105	4 567	50 473 355
Maszyny do siewu i sadzenia	3 473	4 041	67 702 756
Pozostałe maszyny i urządzenia	8 448	23 483	178 721 010
Elementy wyposażenia oraz elementy maszyn i narzędzi	1 515	16 903	17 262 778
Ogółem	x	65 024	681 275 176

^a W tabeli uwzględniono dodatkowo elementy wyposażenia oraz elementy maszyn i narzędzi.

[x] – wykonanie obliczeń nie było uzasadnione.

Źródło: jak w tabeli 11.

Co więcej, w ramach wywiązania się z zobowiązań restrukturyzacyjnych 79 beneficjentów opisywanego działania nabyło 92 sztuki sprzętu komputerowego, przy czym całkowita wartość tych inwestycji ukształtowała się na poziomie 293 169 zł. Ponadto 26 beneficjentów charakteryzowanego działania zakupiło łącznie 26 sztuk oprogramowania, a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła 18 411 zł.

Niektórzy posiadacze omawianych gospodarstw zobowiązali się też do przygotowania wybranych elementów infrastruktury technicznej: placów manewrowych i dróg dojazdowych. W rezultacie w 191 gospodarstwach przygotowano place manewrowe o łącznej powierzchni 65 521 m², a w 8 gospodarstwach – drogi dojazdowe o łącznej długości 945 m, przy czym całkowita wartość każdego z tych dwóch typów inwestycji wynosiła odpowiednio 8 504 210 i 165 058 zł.

Analiza wykazała ponadto, że w latach 2017–2022 w 1 960 gospodarstwach założono sady lub plantacje wieloletnie, gatunków owocujących dłużej niż 5 lat, ich łączna powierzchnia

wynosiła 2 178 ha, a całkowita wartość tych inwestycji zawierała się w kwocie 40 067 781 zł. Co więcej, 3 051 gospodarstw zakupiło grunty (użytki rolne) o łącznej powierzchni 6 473 ha, a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła 177 725 086 zł. W 286 gospodarstwach wybudowano też lub zmodernizowano obiekty służące produkcji i sprzedaży bezpośredniej w gospodarstwach rolniczych. Łączna powierzchnia tych obiektów wynosiła 136 951 m², a całkowita wartość wspomnianych inwestycji ukształtowała się na poziomie 9 101 187 zł.

W ramach spełnienia podjętych zobowiązań 469 beneficjentów (tj. 2,8% ogółu rozpatrywanej próby) zakupiło łącznie 12 695 sztuk hodowlanych zwierząt gospodarskich stanowiących stado podstawowe, a całkowita wartość inwestycji tego typu wynosiła 11 083 446 zł. Ustalono również, że zakupione zwierzęta zaliczały się do 18 gatunków, przy czym najczęściej kupowano bydło – 294 gospodarstwa przeprowadziły taką inwestycję. Relatywnie często kupowano też loszki, konie i pszczoły – inwestycję taką poczyniono odpowiednio w 65, 38 i 33 gospodarstwach, znacznie rzadziej kupowano daniele (15 gospodarstw) i kury (11 gospodarstw), a w pojedynczych przypadkach przedmiotem inwestycji były alpaki, kozy, króliki, lisy, owce, osły, szynszyle, strusie, kaczki, gęsi, przepiórki i ślimaki. W rozpatrywanej próbie gospodarstw zrealizowano też inne, niewymienione wcześniej inwestycje, ponadto zakupiono obrotowe środki produkcji, a całkowita wartość tych dwóch ostatnio wspomnianych pozycji wynosiła odpowiednio: 55 204 814 i 115 200 781 zł.

Ostatecznie 16 912 obiektów, w których spełniono zobowiązania podjęte we wniosku o przyznanie wsparcia na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, poniosło koszty inwestycji na łączną sumę 1 066 468 791 zł, co w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wynosiło 63 060 zł. Natomiast suma wszystkich kosztów (tzn. kosztów inwestycji i obrotowych środków produkcji) w całej wspomnianej próbie gospodarstw ukształtowała się na poziomie 1 181 669 571 zł, a to oznacza, że średnio na 1 gospodarstwo tej próby przypadało 68 872 zł ww. kosztów.

Badania uwidoczniły, że w gospodarstwach ze zrealizowanymi zobowiązaniami restrukturyzacyjnymi uprawiano różnorodne gatunki roślin oraz prowadzono chów rozmaitych gatunków zwierząt gospodarskich. Wśród uprawianych roślin można m.in. wymienić: żyto, pszenicę, owies, kukurydzę, rzepak, groch, ziemniaki, łubin, peluszkę. Posiadano też trwałe użytki zielone. Zwierzęta gospodarskie utrzymywane w tych gospodarstwach to m.in. krowy mleczne, krowy mamki, jałówki, lochy, daniele, kury nioski, gęsi i pszczoły oraz wiele innych.

Ustalono również, że docelowo wśród 16 912 gospodarstw, które do końca 2022 r. zrealizowały operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” do poszczególnych typów rolniczych należała następująca liczba obiektów (zestawienie poniżej):

Typ rolniczy docelowy	Liczba gospodarstw (szt.)	Udział w próbie (%)
uprawy polowe	4 340	25,7
uprawy ogrodnicze	1 714	10,1
uprawy trwałe	2 360	13,9
krowy mleczne	513	3,0
zwierzęta trawożerne (bez krów mlecz.)	1 221	7,2
zwierzęta ziarnożerne – trzoda chlewna	248	1,5
drób oraz pozostałe ziarnożerne	74	0,4
mieszane	6 405	38,0
inne (niewymieniony powyżej)	37	0,2
Ogółem	16 912	100,0

Źródło: Ustalenia własne sporządzone na podstawie danych liczbowych zgromadzonych w ARiMR.

Z analizy wynika zatem, że najczęściej gospodarstw, spośród 16 912 tych, które w latach 2017-2022 w pełni wywiązały się z zobowiązań restrukturyzacyjnych zaliczało się do celowo do typu rolniczego „mieszane” (6 405 obiektów, tj. 38,0% ogółu), a w następnej kolejności – do typów: „uprawy polowe” i „uprawy trwałe”. Relatywnie mało jednostek kwalifikowało się natomiast do typu rolniczego określonego jako „drób oraz pozostałe ziarnożerne” (74 obiekty, tj. 0,4% ogółu).

Przeprowadzone obliczenia uwidoczniły również, że wśród gospodarstw opisywanych w tej części opracowania dominowały podmioty o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 25,00 tys. euro SO (15 968 gospodarstw, tj. 94,4% ogółu), przy czym większość z nich to gospodarstwa o wielkości 13,00–24,99 tys. euro SO. Rozpatrując zaś wspomnianą próbę gospodarstw pod względem powierzchni użytków rolnych stwierdzono, że największą wśród tych obiektów grupę stanowiły te o powierzchni 5,00–9,99 ha UR (7 063 gospodarstwa, tj. 41,8% ogółu). Do najmniejszej zaś grupy, bo liczącej tylko 35 gospodarstw, tj. 0,2% ogółu należały podmioty posiadające 50 ha UR i więcej (tabela 20).

Tabela 20. Liczba i udział gospodarstw, w których do końca 2022 r. w pełni zakończono operacje typu "Restrukturyzacja małych gospodarstw" wg ich wielkości ekonomicznej i powierzchni użytków rolnych

Wyszczególnienie	Liczba (szt.)	Udział (%)
Gospodarstwa rolne wg wielkości ekonomicznej (tys. euro SO)	16 912	100,0
Bardzo małe i małe, 0,00-24,99	15 968	94,4
<i>w tym: 13,00-24,99</i>	8 947	52,9
Średnio małe, 25,00-49,99	822	4,9
Średnio duże, 50,00-99,99	92	0,5
Duże, 100,00-499,99	30	0,2
Gospodarstwa rolne wg powierzchni użytków rolnych (ha)	16 912	100,0
Bardzo małe, poniżej 4,99	3 814	22,6
Małe, 5,00-9,99	7 063	41,8
Średnio małe, 10,00-19,99	5 283	31,2
Średnio duże, 20,00-29,99	571	3,3
Duże, 30,00-49,99	146	0,9
Bardzo duże, 50,00 i więcej	35	0,2

Źródło: jak w tabeli 11.

Wykonana analiza wskazała ponadto, że do końca 2022 r. największa liczba inwestycji w ramach restrukturyzacji małych gospodarstw przeprowadzona została w województwie lubelskim (4639 sztuk), a najmniejsza – w opolskim (83 sztuki) – tabela 21.

Tabela 21. Liczba beneficjentów operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, którzy do końca 2022 r. w pełni przeprowadzili inwestycje restrukturyzacyjne wg miejsca ich zamieszkania oraz liczba i udział tych inwestycji wg ich lokalizacji

Województwo	Liczba beneficjentów	Inwestycje restrukturyzacyjne	
		liczba (szt.)	udział w badanej próbie gospodarstw (%)
Dolnośląskie	170	169	1,0
Kujawsko-pomorskie	561	561	3,3
Lubelskie	4 640	4 639	27,4
Lubuskie	103	102	0,6
Łódzkie	1 416	1 415	8,4
Małopolskie	1 550	1 553	9,2
Mazowieckie	2 948	2 947	17,4
Opolskie	84	83	0,5
Podkarpackie	521	519	3,1
Podlaskie	777	780	4,6
Pomorskie	394	394	2,3
Śląskie	267	267	1,6
Świętokrzyskie	1 876	1 874	11,1
Warmińsko-mazurskie	577	576	3,4
Wielkopolskie	861	865	5,1
Zachodniopomorskie	167	168	1,0
Ogółem	16 912	16 912	100,0

Źródło: jak w tabeli 11.

Badania uwidocznily, że średni wiek beneficjentów, którzy całkowicie wywiązali się z zaplanowanych działań restrukturyzacyjnych wynosił niespełna 42,5 roku, przy czym największy odsetek tych osób – 45,2% nie miał więcej niż 40 lat, a zaledwie 1,3% beneficjentów przekroczyło 60 rok życia.

Ustalono również, że 1 773 obiekty, tj. 10,5% ogółu analizowanej próby, położone było na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Najliczniejszą wśród nich grupą były obiekty zlokalizowane na obszarach nizinnych, w strefie nizinnej I, a najmniej liczną – jednostki zlokalizowane na obszarach górskich (tabela 22).

Tabela 22. Wiek beneficjentów operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, którzy do końca 2022 r. w pełni zrealizowali podjęte zobowiązania oraz liczba i udział gospodarstw położonych na obszarach ONW, w których wywiązano się z tych zobowiązań

Wyszczególnienie	Liczba beneficjentów / gospodarstw (szt.)	Udział w badanej próbie gospodarstw (%)
Beneficjenci w wieku: do 40 lat	7 648	45,2
40,1-50 lat	5 542	32,8
50,1-60 lat	3 493	20,7
60,1 i więcej lat	229	1,3
Gospodarstwa zlokalizowane na obszarze ONW, z tego na obszarze: ze specyficznymi utrudnieniami	1 773	10,5
górkim	372	2,2
nizinny - strefa nizinna I	95	0,6
nizinny - strefa nizinna II	832	4,9
	474	2,8

Źródło: jak w tabeli 11.

Analiza wykazała również, że w próbie 16 912 jednostek, stanowiącej 27,3% gospodarstw, którym przyznano wsparcie w ramach charakteryzowanego działania, do końca 2022 r. z przyjętych zobowiązań restrukturyzacyjnych wywiązało się 71 gospodarstw (0,4% rozpatrywanej próby) zlokalizowanych na obszarach objętych występowaniem afrykańskiego pomoru świń (ASF). Dla przypomnienia, w obiektach tych oprócz realizacji działań, będących podstawą do przyznania opisywanej dotacji, bezwzględną koniecznością była rezygnacja z chowu i hodowli trzody chlewnej co najmniej do dnia upływu 5 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy.

7. WNIOSKI I REKOMENDACJE

Z przeprowadzonych analiz wynikają określone wnioski dotyczące oceny efektów wdrażania wsparcia (operacji, interwencji) typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” i „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”.

A1. Trafność oceny ma – w opinii ekspertów oceniających efekty wdrażania tego działania – jeden mankament. Polega on na tym, że niezbyt trafnie sformułowano definicję beneficjentów analizowanego wsparcia.

Ocena skuteczności wdrażania analizowanych operacji. Z ustaleń sporządzonych na podstawie danych pochodzących z próby 110 małych gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną dla Polskiego FADN wynika, że wskaźnik skuteczności obliczony dla lat 2017-2021 wynosił 1,26 [18,71 tys. euro SO/14,80 tys. euro SO]. Zatem średnia wielkość ekonomiczna w tej próbie gospodarstw wzrosła o 26%. Wskazuje to na fakt, że większość beneficjentów nastawiła się na realizację analizowanych operacji na minimalnym, wymaganym poziomie.

Ocena efektywności wdrażania analizowanych operacji. Oceny dokonano wykorzystując wskaźnik nakładochłonności (kosztuchłonności) i wskaźnik efektywności. Ten pierwszy policzono „... dzieląc uruchomione nakłady budżetowe przez ilość uzyskanych efektów” (EC, 2017)⁸⁰. Wskaźnik kosztuchłonności informuje w tym przypadku o wydatkach budżetowych przypadających na jednostkę przyrostu wielkości ekonomicznej. Wielkość tę obliczono w walucie krajowej na podstawie materiałów Polskiego FADN, obejmujących trzy końcowe lata (2019-2021) analizowanego okresu. Średni poziom tego wskaźnika wyniósł 3,4 (1/0,29) punktu. Uśredniony wskaźnik efektywności wyniósł natomiast 0,29 punktu. Można zatem wyrazić opinię, że efektywność wdrażania analizowanej operacji nie była wysoka. Z dodatkowych ustaleń wynika, że tylko około 30% gospodarstw uzyskało – pod opisanym względem – korzystną ocenę.

Wspomniany wyżej wzrost o 26% średniej wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolniczego w analizowanej próbie 110 gospodarstw, spowodowany analizowanym wsparciem, wywarł wpływ na inne wskaźniki i mierniki. Wzrósł dzięki temu średni dochód z gospodarstwa: z 16,2 tys. zł w 2017 r. do 32,9 tys. zł w 2021 r. (około dwukrotnie). Poprawiła się też nieco konkurencyjność badanych gospodarstw. Średnia wielkość wskaźnika konkurencyjności wzrosła bowiem w ww. okresie z 0,40 do 0,53, tj. o 32,5%, ale wiadomo jest, że zdolne do konkurencyjności są gospodarstwa, w których wskaźnik konkurencyjności przekracza poziom 1,0, a konkurencyjne są te, ze wskaźnikiem konkurencyjności o wielkości 2,0 i więcej. Ustalono, że w badanej próbie 110 gospodarstw w ostatnim analizowanym roku jedynie 10,9% gospodarstw było zdolne do konkurowania, a 2,7% mogło nawet konkurować.

Poprawiła się też wielkość wskaźnika reprodukcji majątku trwałego. W czterech na pięć analizowanych lat średnia wielkość tego wskaźnika był ujemna (gospodarstwa nie odtwarzały w pełni zużywającego się wówczas majątku trwałego), nawet mimo wsparcia finansowego uzyskanego w ramach analizowanej operacji. Jednak średnia wielkość wskaźnika reprodukcji majątku trwałego poprawiła się w całym analizowanym okresie z: -1,8% w 2017 r. do -0,4% w 2021 r.

---

⁸⁰ European Commisic [EC] (2017). Technical Handbook on the Monitoring and Evaluation Framework of the Common Agricultural Policy 2014-2020. Directorate-General for Agriculture and Rural Development. European Commission. June 2017.

A.2. Sporządzone na podstawie danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) analizy obejmujące lata 2017-2022 wykazały, że warunki oferowane w ramach opisywanej operacji (interwencji) odpowiadają potrzebom tylko części małych gospodarstw rolniczych.

B. Na podstawie danych uzyskanych z ARiMR ustalono, że w latach 2017-2022 beneficjenci charakteryzowanej operacji w liczbie 61,9 tys. (*wskaźnik produktu 04 – liczba gospodarstw/beneficjentów otrzymujących wsparcie; wskaźnik produktu 03 – liczba wspieranych działań/operacji*) skorzystali z otrzymanego wsparcia z tego tytułu w łącznej kwocie 3,19 miliarda zł, tj. 0,71 miliarda euro (*wskaźnik produktu 01 – wydatki ze środków publicznych*).

Objaśnienia powyższych ustaleń

Ad. A1. Zasygnalizowana w punkcie A1 kwestia dotycząca niekompletności definicji pojęcia „beneficjent”. Z danych zgromadzonych przez ARiMR obejmujących lata 2017-2022 wynika, że analizowane wsparcie otrzymało 74,0% beneficjentów z gospodarstwem rolniczym o wielkości ekonomicznej od 5 tys. euro SO do 13 tys. euro SO, a tylko 36,0% beneficjentów z gospodarstwem o wielkości ekonomicznej do 5 tys. euro SO. Ostatecznie z analizowanego wsparcia skorzystało wtedy 15,8% krajowej liczby małych gospodarstw o wielkości od 5 tys. euro SO do 13 tys. euro SO i 2,4% krajowej liczby małych gospodarstw o wielkości do 5 tys. euro SO. *Do rozważenia jest więc myśl, by zróżnicować stawki wsparcia dzieląc tzw. małe gospodarstwa na bardzo małe i małe.*

Zwraca też uwagę znikomy udział gospodarstw beneficjentów (od 0,1% do 1,9%) funkcjonujących na obszarach o niekorzystnych naturalnych (przyrodniczych) warunkach gospodarowania (ONW) tj. tych na obszarach ze specyficznymi utrudnieniami, w strefie nizinnej I i strefie nizinnej II, a także na obszarach górskich. Z tego wynika, że analizowane działanie nie w pełni odpowiadało na potrzeby rolników z tego rodzaju gospodarstwami. Tylko bardzo ograniczona część posiadaczy takich gospodarstw dostrzegła dla nich perspektywę rozwoju, co skłoniło ich do wystąpienia o wsparcie na restrukturyzację.

Ad. A2. Przedstawione w punkcie A2 spostrzeżenie ma swoje przyczyny i konsekwencje. W ekonomicznej, naukowej literaturze tematu spotykana jest od niedawna myśl, że w małych gospodarstwach rolniczych z co najmniej dwoma rodzajami źródeł dochodów (produkcja rolnicza, praca zarobkowa członków rodziny poza posiadaniem gospodarstwem itd.) większą uwagę na produkcję rolniczą zwraca się wtedy, gdy ma ona większy udział w łącznych dochodach rodziny. Przyznanie wsparcia w takiej sytuacji nie powinno zatem budzić kontrowersji. *Intrygujące jest jednak to, jak podejść do rozwiązania tego problemu, gdy dochody rodziny z produkcji rolniczej są mniejsze od dochodów z działalności pozarolniczej.* W takiej sytuacji mocno ograniczony jest bowiem stopień wykorzystania posiadanych użytków rolnych oraz innych środków produkcji, jak i wydajność pracy rolnika, a także członków jego rodziny w użytkowanym gospodarstwie. Nasuwa się zatem pytanie: czy gospodarstwa rolnicze o wielkości ekonomicznej wynoszącej zazwyczaj do 5 tys. euro SO zasługują na szczególne wsparcie? Z ekonomicznego punktu widzenia nie zasługują, ale z politycznego punktu widzenia odpowiedź może być twierdząca.

Inne uwagi i spostrzeżenia

1. Analiza próby 110 małych gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną dla Polskiego FADN wykazała, że w 2020 roku udział tych z produkcją zwierzęcą wynosił 59,1%, tj. o 14,4% więcej niż średnio w kraju. Odnotowano jednak w latach 2020 i 2021 spadek udziału tych gospodarstw odpowiednio o 5,3% i 8,3% wobec średniego udziału tych gospodarstw w latach 2017-2018 wynoszącego 62,4%. Spadek tego udziału jest zjawiskiem niekorzystnym. Jeśli ten trend utrzyma się w następnych latach należy liczyć się ze spadkiem produkcji roślinnej również z powodu rosnącego niedoboru nawożenia organicznego oraz malejącej – m.in. na skutek pogarszającej się struktury gleby – retencji wody opadowej w glebie. *Wskazane jest zatem w ramach wspólnej polityki rolnej podejmowanie różnorodnych działań w celu zapobiegania wspomnianemu zjawisku, np. poprzez intensywniejsze wspieranie chowu owiec lub innych zwierząt, zwłaszcza o wszechstronnym kierunku użytkowania.*

2. Z charakterystyki krajowej populacji małych gospodarstw rolniczych o wielkości ekonomicznej do 13 tys. euro SO w liczbie 61,9 tys., które w latach 2017-2022 otrzymały wsparcie na restrukturyzację wynikają następujące wnioski:

- liczba beneficjentów analizowanego wsparcia była w 2022 roku 2,2 raza większa niż w roku 2017, ale tempo wzrostu wyraźnie zmniejszyło się w ostatnich trzech latach tego okresu;
- beneficjentami analizowanego wsparcia byli głównie mężczyźni do pięćdziesiątego roku życia;
- najwięcej inwestycji zrealizowały gospodarstwa beneficjentów z województwa lubelskiego, a następnie z: mazowieckiego, łódzkiego i świętokrzyskiego, bo odpowiednio: 18,2 tys., 11,3 tys., 6,3 tys. i 6,0 tys., najmniej zaś – z województwa lubuskiego i opolskiego (po około 0,3 tys.), a w następnej kolejności: z zachodniopomorskiego i dolnośląskiego (odpowiednio: 0,5 tys. i 0,6 tys.); liczba inwestycji w pozostałych województwach wahała się w granicach od 0,9 tys. do 4,4 tys.; przyczyny tego zróżnicowania nie można jednak ustalić na podstawie posiadanych danych liczbowych;
- średnia powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa będącego w posiadaniu beneficjenta wynosiła pierwotnie 7,5 ha; zadziwia, że 1,5 % gospodarstw beneficjentów miało powierzchnię 20,00-29,99 ha użytków rolnych, a 0,1 % powierzchnię 30 ha użytków rolnych i więcej, tym bardziej że średnia wyjściowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa beneficjenta wynosiła zaledwie 7,2 tys. euro SO, a średnia planowana docelowa wielkość ekonomiczna – 14,4 tys. euro SO;
- zwraca też uwagę bardzo mały udział (4,2% i 13,5%) beneficjentów z małymi gospodarstwami, którzy zobowiązali się uczestniczyć w unijnym bądź krajowym systemie jakości lub wprowadzić nowoczesną technologię produkcji; z tego spostrzeżenia wynika wniosek, że zdecydowana większość beneficjentów z małymi gospodarstwami rolnymi hołduje tradycyjnym (*być może już zbyt tradycyjnym*) sposobom prowadzenia produkcji rolniczej;
- niepokoi poza tym fakt, że tylko od 35,2% do 62,6% beneficjentów z małymi gospodarstwami zobowiązało się: utrzymać w strukturze zasiewów udział zbóż mniejszy lub równy 66 %, przygotować i stosować wieloletni plan nawozowy, realizować inwestycje w zakresie ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatu albo też wprowadzić: innowacyjny produkt, innowacyjność w zakresie postępu biologicznego lub organizacji produkcji; to spostrzeżenie również wskazuje, że znacząca część analizowanych beneficjentów z małymi gospodarstwami unika nie tylko nowoczesnych, ale nawet racjonalnych rozwiązań ze szkodą nie tylko dla rozmiarów produkcji lecz także

dla ochrony środowiska i stabilizacji zmian klimatu; *rekomendowany jest więc jeszcze większy nacisk na propagowanie innowacyjności w prowadzeniu gospodarstw rolnych; zakłada się bowiem, że wprowadzanie innowacji przyniesie korzyści nie tylko samym rolnikom, ale całemu społeczeństwu polskiemu, a nawet międzynarodowemu, zwłaszcza w świetle zmian klimatu, niekorzystnych przeobrażeń otaczającego nas środowiska czy katastrofalnych zjawisk pogodowych.*

3. Z analizy wniosków o przyznanie płatności na realizację analizowanego działania wynika, że duża część wnioskodawców (48,3%) zajmowała się specjalistyczną produkcją zbóż, która jest produkcją mało pracochłonną. Docelowo natomiast około połowa z nich zamierzała zrezygnować z produkcji tego rodzaju głównie na rzecz prowadzenia niewyspecjalizowanej produkcji roślinno-zwierzęcej bądź specjalistycznej produkcji ogrodniczej. Wynika z tego, że prawdopodobnie jeden na czterech wnioskodawców zamierzał zrezygnować lub ograniczyć wymiar dodatkowej pracy zarobkowej poza posiadaniem gospodarstwem i zająć się wyłącznie bądź głównie prowadzeniem gospodarstwa. *Zmiana specjalizacji małych gospodarstw z produkcji typowo roślinnej na specjalizację roślinno-zwierzęcą, a nawet zwierzęco-roślinną – zwłaszcza w przypadku uprawy zbóż na areale przekraczającym 66% powierzchni gruntów ornych użytkowanych gospodarstw – jest jak najbardziej wskazana ze względu na m.in. mniejszą degradację gleby, a w rezultacie korzyści dla środowiska naturalnego. Odnosząc się zaś do podejmowania przez członków rodzin rolników pracy zarobkowej poza ich gospodarstwem rolnym rekomendowane jest przede wszystkim możliwie jak największe zaangażowanie w działalność rolniczą niż zajęcia pozarolnicze, będzie to bowiem sprzyjać lepszej kondycji ekonomicznej tych gospodarstw oraz ich rozwojowi.*

4. Z charakterystyki populacji małych gospodarstw rolniczych w liczbie 16,9 tys. (27,3% ogółu gospodarstw otrzymujących wsparcie na restrukturyzację), w których w latach 2017-2022 w pełni zrealizowano analizowane działanie (w tym w 71 gospodarstwach położonych na terenach objętych występowaniem ASF), wynikają m.in. następujące wnioski:

- aż w 43,7% gospodarstw przygotowywane są do sprzedaży produkty rolne wytwarzane we własnych gospodarstwach; znacznie mniejszy jest zaś udział tych, w których przetwarzane są produkty pochodzenia rolniczego (2,0%) i tych, których posiadacze są członkami grup producentów rolnych bądź organizacji producenckich (1,7%);
- w 26,5% gospodarstw przygotowano i stosowano wieloletni plan nawozowy;
- zrealizowano znaczną liczbę inwestycji:
  - w 3,7% gospodarstw wybudowano budynki gospodarcze, a w 0,2% – budowle przydatne w gospodarstwie (np. zbiorniki na gnojówkę i gnojowicę), natomiast modernizacją tych rodzajów środków objęto odpowiednio 10,0% i 0,7% obiektów;
  - w 15,2% gospodarstw przeprowadzono inwestycje budowlane związane z działalnością rolniczą,
  - w 11,6% gospodarstw założono sady lub plantacje wieloletnie, a w 2,8% – zakupiono zwierzęta stada podstawowego przeznaczone do dalszego chowu.

Podjęcie nowych działań w gospodarstwie rolnym, modernizacja budynków, budowli, maszyn i urządzeń, zakup nowych środków trwałych, jak i rozwój produkcji roślinnej i zwierzęcej na ogół skutkują docelowo zwiększeniem produkcji, a to z zasady sprzyja uzyskiwaniu wyższych dochodów z gospodarstwa rolnego oraz jego większej konkurencyjności na rynku.

Na przykładzie próby 110 małych ekonomicznie gospodarstw wyłonionych ze zbiorowości Polskiego FADN obliczono też m.in., że w 2018 r., gdy uzyskały one pierwszą ratę wsparcia na

restrukturyzację, udział wśród nich obiektów o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 8 tys. euro SO wyniósł 9,1%, a 3 lata później zmniejszył się do 1,8%, natomiast udział gospodarstw o wielkości ekonomicznej równej i większej niż 8 tys. euro SO wzrósł w tym okresie z 90,9% do 98,2%. Jak już wspomniano, ustalono również, iż spośród ekonomicznie małych gospodarstw rolnych te większe częściej niż te mniejsze korzystały z ww. wsparcia. Jest więc prawdopodobne, że podniesienie górnej granicy wielkościowej małych gospodarstw zwiększy zainteresowanie rolników tym rodzajem wsparcia (jeśli będzie ono kontynuowane w PS WPR 2023-2027). Badania wykazały również, że średnio w objętych analizą jednostkach wzrostowi wielkości ekonomicznej towarzyszył wzrost średniej powierzchni użytków rolnych gospodarstwa rolnego, a także to, że w gospodarstwach z produkcją zwierzęcą odnotowano wyraźny wzrost obsady zwierząt gospodarskich. Jednakże zauważono równocześnie niekorzystne zjawisko spadku udziału gospodarstw z produkcją zwierzęcą. Jak już nadmieniono, może to – w chwili obecnej, jak i w przyszłości – wywierać negatywny wpływ na wielkość produkcji roślinnej z powodu niedostatku nawożenia organicznego. Jedną z przyczyn wspomnianego spadku było ograniczenie udziału gospodarstw z trzodą chlewną. W Polsce co pewien czas odnotowywane są bowiem nowe ogniska afrykańskiego pomoru świń u trzody chlewnej, a w rezultacie wciąż podejmowane są działania w celu likwidacji tych ognisk, to zaś przyczynia się do zmniejszania liczby gospodarstw utrzymujących trzodę chlewną.

Z przeprowadzonych badań wynika – o czym już wspomniano – że opisywana interwencja uruchomiła zróżnicowaną aktywność posiadaczy małych gospodarstw. Na podstawie danych ARiMR ustalono, że 55-65% beneficjentów analizowanego działania nastawiła się na osiągnięcie minimalnego wymogu wielkości ekonomicznej swoich gospodarstw. Powiększyli oni gospodarstwa do wielkości nieco przekraczającej 10 lub 13 tys. euro SO. Jednak pozostali beneficjenci powiększyli wielkość ekonomiczną swoich gospodarstw wyraźnie ponad wymaganą minimalną granicę, w tym 0,5-1,2% beneficjentów – nawet kilkakrotnie.

Jak już nadmieniono, z danych zgromadzonych w ARiMR wynika, że liczba inwestycji restrukturyzacyjnych przeprowadzanych w poszczególnych województwach zauważalnie się różniła. Warto też wspomnieć, że większy udział małych gospodarstw, które zrealizowały w poszczególnych województwach działania restrukturyzacyjne miał dodatnie powiązania z większym udziałem gospodarstw z produkcją mieszaną (niewyspecjalizowaną) oraz tych, które specjalizowały się w uprawach trwałych i w chowie krów mlecznych.

Analiza danych ARiMR wykazała, że do końca 2022 r. – spośród 61 873 gospodarstw, którym przyznano pomoc na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” – w 16 912 obiektach (27,3% ogółu) operacje te zostały w pełni zakończone. Obliczono, że 10,5% tych gospodarstw zlokalizowane było na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, przy czym najwięcej (4,9%) – na obszarze nizinnym w strefie nizinnej I, a najmniej (0,6%) – na obszarze górskim. Największy odsetek w pełni zakończonych inwestycji restrukturyzacyjnych przeprowadzono w województwie lubelskim – 27,4% ogółu zrealizowanych działań, a najmniejszy – w opolskim: 0,5% ogółu. Docelowo największy udział, wśród gospodarstw, w których całkowicie wywiązano się z podjętych zobowiązań miały te o typie rolniczym „mieszane” (38,0%), a relatywnie mały odsetek (0,4%) należał do typu określanego jako „drób i pozostałe ziarnożerne”.

Średnia wielkość ekonomiczna 16 912 rozpatrywanych gospodarstw docelowo osiągnięta w całej próbie badawczej wynosiła 15 699 euro SO, natomiast średnia powierzchnia ogółem i powierzchnia UR wynosiły odpowiednio 10,37 i 9,29 ha. W rezultacie, zarówno uzyskana wielkość ekonomiczna, jak i powierzchnia gruntów rolnych była większa niż to pierwotnie zaplanowano. Na uwagę zasługuje też fakt, że wśród beneficjentów rozpatrywanych jednostek przeważały osoby

w wieku wynoszącym maksymalnie 40 lat, ich udział w analizowanej próbie gospodarstw wynosił 45,2%. Z badań wynika także, iż w zależności od tematyki przeprowadzanych dla rolników szkoleń, spośród beneficjentów, którzy w pełni zrealizowali podjęte zobowiązania restrukturyzacyjne, w szkoleniach tych uczestniczyło 47,8-67,4% wspomnianych osób, a 4,6% beneficjentów skorzystało z usług doradczych.

Obliczono ponadto, że 0,7% beneficjentów z gospodarstw z całkowicie zakończonym procesem restrukturyzacyjnym uczestniczyło w unijnym lub krajowym systemie jakości, a 5,5% – w systemie rolnictwa ekologicznego. Badania uwidoczniły także, iż w 49,5% ogółu analizowanej próby zrealizowano zobowiązania dotyczące innowacyjności w postępie biologicznym, a kolejno w: 41,9, 29,1 i 19,9% w zakresie innowacyjności odpowiednio w: organizacji produkcji, „innowacyjnym produkcie” i nowoczesnych technologiach produkcji. Przeprowadzone badania wykazały również, że 36,8% gospodarstw rozpatrywanej próby wypełniło zobowiązanie, co do produkcji roślin wysokobiałkowych na areale wynoszącym co najmniej 1 ha, a 47,0% – spełniło warunek, co do mniejszego lub równego 66% udziału zbóż w strukturze zasiewów na gruntach ornych tych gospodarstw.

Analiza uwidoczniła również, iż w okresie 2017–2022 w ramach wywiązania się z zobowiązań restrukturyzacyjnych wybudowano lub zmodernizowano łącznie 2 491 budynków, budowli i urządzeń gospodarskich (w tym 81 zbiorników na odchody zwierzęce) o całkowitej wartości wszystkich tych inwestycji wynoszącej ogółem 83,03 mln zł. Należy również wspomnieć, że inwestycje dotyczące budowy lub modernizacji samych tylko budynków produkcyjnych obejmowały 2 335 obiektów, a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła ok. 81,52 mln zł. Zakupiono ponadto 48 121 sztuk sprzętu ruchomego (ciągników rolniczych, kombajnów zbożowych, przyczep transportowych, maszyn do nawożenia itd.), a także łącznie 16 903 elementy wyposażenia i elementy maszyn oraz narzędzi, a całkowita wartość wszystkich tych inwestycji wynosiła ok. 681,28 mln zł.

Ustalono też, że w ramach wywiązania się z zobowiązań restrukturyzacyjnych zakupiono 92 sztuki sprzętu komputerowego oraz 26 sztuk oprogramowania, przy czym całkowita wartość każdego z tych typów inwestycji wynosiła odpowiednio 293 169 i 18 411 zł. Co więcej, w 191 gospodarstwach przygotowano place manewrowe o łącznej powierzchni 65 521 m², a w 8 gospodarstwach – drogi dojazdowe o łącznej długości 945 m, przy czym całkowita wartość tych dwóch typów inwestycji wynosiła odpowiednio ok. 8,50 mln zł i ok. 0,17 mln zł.

Badania wykazały ponadto, że w latach 2017–2022 w analizowanych gospodarstwach założono sady lub plantacje wieloletnie krzewów owocowych na powierzchni 2 178 ha oraz zakupiono 6 473 ha UR, a całkowita wartość tych dwóch typów inwestycji zawierała się odpowiednio w kwotach 40,07 mln zł i 177,73 mln zł. Ustalono też, że w 286 gospodarstwach wybudowano lub zmodernizowano obiekty o łącznej powierzchni 136 951 m², służące produkcji i sprzedaży bezpośrednio w gospodarstwach rolniczych, a całkowita wartość tych inwestycji wynosiła ok. 9,10 mln zł.

Dane ARiMR uwidoczniły też, iż w wyniku rozliczenia się z podjętych zobowiązań 469 beneficjentów rozpatrywanego działania zakupiło łącznie 12 695 sztuk zwierząt hodowlanych stanowiących stado podstawowe, a całkowita wartość inwestycji tego typu wynosiła ok. 11,08 mln zł.

Ostatecznie 16 912 polskich gospodarstw, w których w pełni zrealizowano zobowiązania podjęte we wniosku o przyznanie wsparcia na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” poniosło koszty inwestycji na łączną sumę ok. 1,06 mld zł, a suma wszystkich kosztów (tzn. kosztów inwestycji i obrotowych środków produkcji) wynosiła ok. 1,18 mld zł. W przeliczeniu na 1 gospodarstwo koszty te wynosiły odpowiednio: 63 060 i 68 872 zł.

Ustalono ponadto, że w ramach całej kwoty 3,71 miliarda zł, przydzielonej zbiorowości 61 873 gospodarstw, które otrzymały wsparcie na restrukturyzację, łączna kwota wypłacona 16 912 gospodarstwom, które w pełni zrealizowały zamysł restrukturyzacyjny i otrzymały obie raty wsparcia (60 tys. zł/gospodarstwo) wynosiła 1,01 miliarda zł.

Warto również wspomnieć, że zgodnie z informacjami podanymi w opublikowanym przez MRiRW (2023a)⁸¹ opracowaniu pt.: „Roczne sprawozdanie z wdrażania. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020” – dotyczącym m.in. stopnia realizacji wspomnianych powyżej operacji do 31 grudnia 2022 r. – limit środków ogółem przyznanych na operacje rozpatrywanego typu wynosił 987,3 mln euro, w tym z EFRROW (Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich) – 628,2 mln euro.

Co więcej, w „Streszczeniu sprawozdania rocznego z wdrażania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 za rok 2022...” (MRiRW, 2023b)⁸² podano, iż na dzień 31 grudnia 2022 r. – ujęty w polskiej walucie – limit środków przeznaczonych na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” wynosił ogółem 4,49 miliarda zł. Poza tym, jak już nadmieniono, do końca 2022 r. beneficjenci otrzymali wypłaty na operacje restrukturyzacyjne w kwocie wynoszącej łącznie 3,19 miliarda zł (tj. 712, 68 mln euro), w tym z EFRROW – w kwocie 2,03 miliarda zł. Były to zarówno wypłaty obydwu transz dotacji (w łącznej kwocie 60 tys. zł/gospodarstwo), jak również tylko pierwszej (48 tys. zł/gospodarstwo).

---

⁸¹ MRiRW (2023a). *Roczne sprawozdanie z wdrażania. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*. Okres 01.01.2022–31.12.2022. The European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing rural areas. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa: MRiRW.

⁸² MRiRW (2023b). *Streszczeniu sprawozdania rocznego z wdrażania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za rok 2022 przygotowane na podstawie art. 50 ust. 9 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013*.

ANEKS

CZEŚĆ PIERWSZA

Informacje o naborach na poddziałanie 6.3 „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw (Restrukturyzacja małych gospodarstw)” w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

**INFORMACJE O NABORACH NA PODDZIAŁANIE 6.3 POMOC NA
ROZPOCZĘCIE DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ NA RZECZ ROZWOJU
MAŁYCH GOSPODARSTW (RESTRUKTURYZACJA MAŁYCH GOSPODARSTW)
W RAMACH PROGRAMU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH NA LATA 2014–2020**

RESTRUKTURYZACJA MAŁYCH GOSPODARSTW (dotyczy wszystkich gospodarstw kwalifikujących się do uzyskania tej pomocy)

Pierwszy nabór na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” wyznaczono na okres 30 marca–28 kwietnia 2017 r. (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2017-r2>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi albo małżonkowi rolnika, który m.in.:

- był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
  - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
  - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej,
- o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 10 tys. euro standardowej produkcji (SO);
- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb;
- był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
- podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników z mocy ustawy i w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika nieprzerwanie przez co najmniej 24 miesiące poprzedzające miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy i w tym okresie nie prowadził innej działalności gospodarczej;
- przedłożył biznesplan i zobowiązał się do jego realizacji w ciągu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składany w terminie 9 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składany po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy).

Pomoc przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20 % w stosunku do wielkości wyjściowej;w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- mogły dotyczyć wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona wyłącznie inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, lub która stanowiła przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego;
- inwestycja w środki trwałe nie mogła być finansowana z innych środków publicznych.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na:

- prowadzenie plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenie niektórych działań specjalnych produkcji rolnej (hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych).

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 punktów,
  - 16 tys. - 20 tys. euro SO – 3 punkty,
  - 12 tys. - 16 tys. euro SO – 1 punkt;
- kwalifikacje zawodowe (od 1 do 5 pkt);
- rodzaj planowanej produkcji (od 2 do 4 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,5 do 3 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 0,5 do 5 pkt);
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 3 punkty.

Pomoc była przyznawana jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 10 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 9 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;

- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;
- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy.

Drugi nabór na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” wyznaczono na okres 18 czerwca–17 lipca 2018 r. (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2018-r2>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi albo małżonkowi rolnika, który m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
  - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
  - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej,
 położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna była mniejsza niż 10 tys. euro standardowej produkcji (SO);
- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb;
- podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie nieprzerwanie przez co najmniej 2 miesiące poprzedzające miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy i w okresie 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy nie prowadzi działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej;
- nie prowadził działalności w celach naukowo-badawczych;
- był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
- przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2023 r.).

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającą na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa:
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;

- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 7 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;
- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy.

Trzeci nabór wyznaczono na okres 28 lutego–29 marca 2019 r. (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2019-r---i-kwartal>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi albo małżonkowi rolnika, który m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
  - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
  - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej,
 położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna jest/była mniejsza niż 10 tys. euro standardowej produkcji (SO);
- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb;
- podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie nieprzerwanie przez co najmniej 2 miesiące poprzedzające miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy i w okresie 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy nie prowadził działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej;
- nie prowadził działalności w celach naukowo-badawczych;
- był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
- przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2023 r.).

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającej na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa:
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;
- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 7 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;
- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy.

Czwarty nabór na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” wyznaczono na okres 31 maja–29 czerwca 2019 r. (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2019-r---ii-kwartal>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi, jeżeli m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
    - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
    - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej,
- położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna jest/była mniejsza niż 13 tys. euro standardowej produkcji (SO);
- jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
  - był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;

- przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji;
- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb.

Uznaje się, że rolnik prowadzi działalność rolniczą w celach zarobkowych, jeżeli:

- działalność ta nie jest prowadzona w celach naukowo-badawczych;
- jego:
  - dochody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% jego wszystkich dochodów lub
  - przychody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% wszystkich jego przychodów.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2023 r.).

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającej na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;
 w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;
- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 7 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;
- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy.

Piąty nabór na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” wyznaczono na okres 31 marca–30 czerwca 2020 r. (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2020-r>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi, jeżeli m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna jest/była mniejsza niż 13 tys. euro standardowej produkcji (SO);
  - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
  - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej,
- jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
- był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
- przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji;
- nie przyznano mu albo przyznano, lecz nie wypłacono mu pomocy finansowej z powodu rezygnacji z tej pomocy, niedopełnienia przez beneficjenta warunków, z zastrzeżeniem których została wydana decyzja o przyznaniu pomocy albo zawarta umowa o przyznaniu pomocy, lub niezłożenia wniosku o płatność:
  - w ramach działań „Ułatwienie startu młodym rolnikom”, „Modernizacja gospodarstw rolnych”, „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” dla operacji, które odpowiadają warunkom przyznania pomocy w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, objętych Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
  - na objęte programem operacje typu:
    - „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach poddziałania „Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych” lub
    - „Premie dla młodych rolników” w ramach poddziałania „Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników” lub
    - „Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”;
- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb.

Uznaje się, że rolnik prowadzi działalność rolniczą w celach zarobkowych, jeżeli:

- działalność ta nie jest prowadzona w celach naukowo-badawczych;
- jego:
  - dochody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% jego wszystkich dochodów lub
  - przychody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% wszystkich jego przychodów.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2023 r.*).

***Uwaga!**

Zmieniono ostateczny termin na zakończenie realizacji biznesplanu i złożenie wniosku o płatność drugiej raty pomocy – z 31 sierpnia 2023 r. na 31 sierpnia 2025 r. Zmiana wynikała z wprowadzenia dwuletniego okresu przejściowego pomiędzy kończącą się perspektywą finansową oraz przyszłym okresem programowania i dotyczyła beneficjentów, którzy dopiero mieli składać wnioski o płatność drugiej raty pomocy.

Dlatego beneficjent premii na „Restrukturyzację małych gospodarstw” mogli złożyć wniosek o płatność drugiej raty pomocy po realizacji biznesplanu, nie później niż do dnia upływu 3 lat licząc od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy (4 lat w przypadku wyrażenia przez ARiMR zgody na wydłużenie okresu realizacji biznesplanu), ale nie później niż do dnia 31 sierpnia 2025 r.

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającej na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;
- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 7 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;
- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy.

Szósty nabór na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” został wyznaczony na okres 31 marca–30 czerwca 2021 r. (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2021-r>) – nabór wydłużony, pierwotny termin miał obowiązywać do 29 maja 2021 r.

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi, jeżeli m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
  - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
  - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej, położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna jest/była mniejsza niż 13 tys. euro standardowej produkcji (SO);
- jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
- był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
- przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji;
- nie przyznano mu albo przyznano, lecz nie wypłacono mu pomocy finansowej z powodu rezygnacji z tej pomocy, niedopełnienia przez beneficjenta warunków, z zastrzeżeniem których została wydana decyzja o przyznaniu pomocy albo zawarta umowa o przyznaniu pomocy lub niezłożenia wniosku o płatność:
  - a) w ramach działań „Ułatwianie startu młodym rolnikom”, „Modernizacja gospodarstw rolnych”, „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” dla operacji, które odpowiadają warunkom przyznania pomocy w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, objętych Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
  - b) na objęte programem operacje typu:
    - "Modernizacja gospodarstw rolnych" w ramach poddziałania "Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych" lub
    - "Premie dla młodych rolników" w ramach poddziałania "Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników" lub
    - "Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej" w ramach poddziałania "Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich";
- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb.

Uznaje się, że rolnik prowadzi działalność rolniczą w celach zarobkowych, jeżeli:

- działalność ta nie jest prowadzona w celach naukowo-badawczych;
- jego:
  - dochody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% jego wszystkich dochodów lub
  - przychody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% wszystkich jego przychodów.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2025 r.).

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającej na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;
- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 7 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;
- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy;
- **uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach – w przypadku gdy w związku z realizacją biznesplanu było wymagane uzyskanie takiej decyzji zgodnie z przepisami o udostępnieniu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.**

Materialy

[I. Zmiany wynikające z przepisów nowelizacji rozporządzenia na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach naboru przeprowadzonego w 2021 r. – marzec 2021 r.](#)

W przypadku naboru szóstego, a w dalszej kolejności siódmego – oprócz wprowadzonej już w naborze piątym zmiany ostatecznego terminu na zakończenie realizacji biznesplanu i złożenie wniosku o płatność drugiej raty pomocy – z 31 sierpnia 2023 r. na 31 sierpnia 2025 r. – w marcu 2021 roku zmianie uległy przepisy dotyczące:

- terminu na wydanie przez dyrektora oddziału regionalnego ARiMR decyzji w sprawie przyznania pomocy – z 210 dni na 180 dni; wynikało to z konieczności skrócenia, na

ostatnim etapie wdrażania PROW 2014-2020, terminu na wydanie przez ARiMR decyzji w sprawie przyznania pomocy,

- połączenia limitów środków dla województwa mazowieckiego i pozostałych województw; dzięki tej zmianie pomoc mogła przysługiwać w kolejności ustalonej przy zastosowaniu kryteriów wyboru operacji, czyli bez wyodrębniania limitu dla województwa mazowieckiego, co ma na celu jak najpełniejsze wykorzystanie środków finansowych w tym instrumencie wsparcia,
- wprowadzenia możliwości składania biznesplanu na nośniku USB; zgodnie z tymi zmianami:
  - ✓ jeżeli do dnia 30 czerwca 2021 r. biznesplan nie został złożony w formie dokumentu elektronicznego na elektroniczną skrzynkę podawczą w rozumieniu art. 3 pkt 17 ustawy z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz. U. z 2020 r. poz. 346, 568, 695, 1517 i 2320) należało go złożyć na informatycznym nośniku danych (CD, DVD lub pamięć USB) wraz z wydrukiem podsumowania biznesplanu.
  - ✓ jeżeli w terminie od dnia 1 lipca 2021 r. biznesplan nie został złożony w postaci elektronicznej na adres do doręczeń elektronicznych w rozumieniu art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 18 listopada 2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz. U. poz. 2320 oraz z 2021 r. poz. 72), należało go złożyć na informatycznym nośniku danych (CD, DVD lub pamięć USB) wraz z wydrukiem podsumowania biznesplanu; dla naboru wniosków o przyznanie pomocy przeprowadzanego w 2021 roku doręczenie korespondencji na elektroniczną skrzynkę podawczą w ePUAP było równoważne w skutkach prawnych z doręczeniem przy wykorzystaniu publicznej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego.

II. Zmiany wynikające z przepisów nowelizacji rozporządzenia na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach naboru przeprowadzonego w 2021 r. – grudzień 2021r.

Co się tyczy naboru szóstego, a także siódmego, również w grudniu 2021 roku wprowadzono zmiany w przepisach dotyczących operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw”.

„W dniu 7 grudnia 2021 r. weszło w życie *rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 1 grudnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania, wypłaty oraz zwrotu pomocy finansowej na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach poddziałania „Pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz rozwoju małych gospodarstw” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020* (Dz. U. poz. 2252) zwane dalej rozporządzeniem zmieniającym” (<https://www.gov.pl/web/arimr/poddzialanie-63-restrukturyzacja-malych-gospodarstw---nabor-31-marca-do-29-maja-2021-r>).

Zmianie uległy przepisy dotyczące:

- przyznania pomocy oraz wypłaty pierwszej raty pomocy w zakresie konieczności dokonania oceny oddziaływania na środowisko oraz wymogu dołączenia do wniosku o płatność pierwszej raty ostatecznej decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, o ile uzyskanie takiej decyzji było wymagane; zmiany te miały zastosowanie do rolników, którzy ubiegali się o pomoc finansową na realizację operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” począwszy od 2021 r.,
- sankcji finansowych nakładanych w sytuacji niespełnienia warunku w zakresie prowadzenia gospodarstwa zgodnie z zaplanowaną w biznesplanie strukturą produkcji; dotychczasowe

przepisy (obowiązujące do grudnia 2021 r.) stwierdzające, że „w przypadku niespełniania warunku dotyczącego prowadzenia gospodarstwa zgodnie z zaplanowaną w biznesplanie docelową strukturą produkcji – zwrotowi podlegało 100% kwoty pierwszej raty pomocy, a druga rata pomocy nie była wypłacana” zostały złagodzone; „wprowadzono zmianę polegającą na tym, że warunek dotyczący realizacji biznesplanu w zakresie prowadzenia gospodarstwa zgodnie ze strukturą produkcji zostanie uznany za spełniony również w przypadku, gdy struktura produkcji w okresie docelowym w gospodarstwie beneficjenta będzie różnić się od struktury produkcji określonej w biznesplanie (w opisie docelowej sytuacji gospodarstwa) w taki sposób, że powoduje zmianę kierunku produkcji określonego w biznesplanie dla docelowej sytuacji gospodarstwa; zastosowanie przedmiotowego rozwiązania będzie jednakże możliwe jedynie w sytuacji, gdy osiągnięta struktura produkcji w okresie docelowym pozwalała zachować spójność operacji, w szczególności w takim zakresie, że elementy biznesplanu nadal pozostają racjonalne i uzasadnione zaś inwestycje są dopasowane do osiągniętej struktury produkcji i został osiągnięty odpowiedni wzrost wielkości ekonomicznej gospodarstwa; reasumując: ARiMR nie odmówi wypłaty drugiej raty pomocy, jeżeli zmieniona struktura produkcji w gospodarstwie beneficjenta pozwoli zachować spójność realizowanej operacji, w tym w zakresie inwestycji w środki trwałe, a jednocześnie zostanie osiągnięty wzrost wielkości ekonomicznej gospodarstwa do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji i co najmniej o 20% w stosunku do wyjściowej wielkości ekonomicznej gospodarstwa.

Siódmy nabór na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” został wyznaczony na okres 16 maja–14 lipca 2022 r. (<https://www.gov.pl/web/arimr/poddzialanie-63-restrukturyzacja-malych-gospodarstw---nabor-31-marca-do-29-maja-2021-r>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi, jeżeli m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
  - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
  - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej, położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna jest mniejsza niż 13 tys. euro standardowej produkcji (SO);
- jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
- był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
- przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji;
- nie przyznano mu albo przyznano, lecz nie wypłacono mu pomocy finansowej z powodu rezygnacji z tej pomocy, niedopełnienia przez beneficjenta warunków, z zastrzeżeniem których została wydana decyzja o przyznaniu pomocy albo zawarta umowa o przyznaniu pomocy lub niezłożenia wniosku o płatność:
  - a) w ramach działań „Ułatwienie startu młodym rolnikom”, „Modernizacja gospodarstw rolnych”, „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” dla operacji, które odpowiadają warunkom przyznania

pomocy w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, objętych Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,

b) na objęte programem operacje typu:

- "Modernizacja gospodarstw rolnych" w ramach poddziałania "Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych" lub
- "Premie dla młodych rolników" w ramach poddziałania "Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników" lub
- "Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej" w ramach poddziałania "Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich";
- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb.

Uznaje się, że rolnik prowadzi działalność rolniczą w celach zarobkowych, jeżeli:

- działalność ta nie jest prowadzona w celach naukowo-badawczych;
- jego:
  - dochody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% jego wszystkich dochodów lub
  - przychody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% wszystkich jego przychodów.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2025 r.).

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającej na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa

- do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;
- w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;
- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 7 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był

zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej, lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;

- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy;
- **uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach - w przypadku gdy w związku z realizacją biznesplanu było wymagane uzyskanie takiej decyzji zgodnie z przepisami o udostępnieniu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.**

RESTRUKTURYZACJA MAŁYCH GOSPODARSTW NA OBSZARACH OBJĘTYCH ASF (dotyczy gospodarstw rolników zaprzestających chowu i hodowli świń)

W okresie 29 czerwca–28 lipca 2017 r. w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 odbył się **pierwszy nabór** na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF”. Dedykowany był on rolnikom z terenów objętych afrykańskim pomorem świń (ASF), którzy zdecydowali się na zaprzestanie chowu i hodowli świń (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2017-r3>).

Rolnicy ci mogli składać w Oddziałach Regionalnych ARiMR wnioski o przyznanie pomocy finansowej na "Restrukturyzację małych gospodarstw" w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

O takie wsparcie mogli starać się rolnicy (beneficjenci), posiadający gospodarstwa rolne o wielkości ekonomicznej mniejszej niż 10 tys. euro standardowej produkcji (SO), położone na obszarach objętych ASF, którzy zdecydowali się zaprzestać chowu i hodowli świń. Aby ubiegać się o taką pomoc należało podlegać ubezpieczeniu społecznemu rolników z mocy ustawy i w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika nieprzerwanie przez co najmniej 24 miesiące poprzedzające miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy i w tym okresie nie prowadzić innej działalności gospodarczej. Ponadto o takie wsparcie mógł starać się rolnik, jeżeli nie przyznano i nie wypłacono mu rekompensaty za nieprzerwane nieutrzymywanie świń w gospodarstwie (art. 57g ust. 1 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt – Dz. U. z 2014 r. poz. 1539, z 2015 r. poz. 266 i 470 oraz z 2016 r. poz. 1605). Wysokość wsparcia wynosiła 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro) i była płatna w II ratach – najpierw 80% pomocy, a pozostałe 20% po realizacji założonej w biznesplanie inwestycji.

Wniosek o przyznanie pomocy należało złożyć osobiście, przez upoważnioną osobę lub przesyłką poleconą nadaną w placówce Poczty Polskiej do dyrektora oddziału regionalnego Agencji, właściwego ze względu na miejsce położenia gospodarstwa.

W okresie 28 czerwca–27 lipca 2019 r. w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 odbył się **drugi nabór** na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF” (<https://www.gov.pl/web/arimr/nabor-z-2019-r2>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi, jeżeli m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
    - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
    - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej,
- położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna jest/była mniejsza niż 13 tys. euro standardowej produkcji (SO);
- jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
  - był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
  - przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji;
  - planowana operacja dotyczyła restrukturyzacji małego gospodarstwa oraz związana była z zaprzestaniem chowu i hodowli świń w gospodarstwie położonym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na obszarze wymienionym w części I, II lub III załącznika do decyzji wykonawczej Komisji 2014/709/UE z dnia 9 października 2014 r. w sprawie środków kontroli w zakresie zdrowia zwierząt w odniesieniu do afrykańskiego pomoru świń w niektórych państwach członkowskich i uchylającej decyzję wykonawczą 2014/178/UE (Dz. Urz. UE L 295 z 11.10.2014, str. 63, z późn. zm.);
  - nie przyznano i nie wypłacono mu rekompensaty za nieprzerwane nieutrzymywanie świń w gospodarstwie;
  - nie przyznano mu albo przyznano, lecz nie wypłacono mu pomocy finansowej z powodu rezygnacji z tej pomocy, niedopełnienia przez beneficjenta warunków, z zastrzeżeniem których została wydana decyzja o przyznaniu pomocy albo zawarta umowa o przyznaniu pomocy, lub niezłożenia wniosku o płatność:
    - w ramach działań "Ułatwienie startu młodym rolnikom", "Modernizacja gospodarstw rolnych", "Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej", "Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju" dla operacji, które odpowiadają warunkom przyznania pomocy w ramach działania "Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej", objętych Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
    - na objęte programem operacje typu:
      - "Modernizacja gospodarstw rolnych" w ramach poddziałania "Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych" lub
      - "Premie dla młodych rolników" w ramach poddziałania "Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników" lub
      - "Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej" w ramach poddziałania "Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich";

- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb.

Uznaje się, że rolnik prowadzi działalność rolniczą w celach zarobkowych, jeżeli:

- działalność ta nie jest prowadzona w celach naukowo-badawczych;
- jego:
  - dochody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% jego wszystkich dochodów lub
  - przychody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% jego wszystkich przychodów.

[Szczegółowa informacja w zakresie obszarów objętych wsparciem znajduje się m.in. na stronie internetowej Głównego Inspektoratu Weterynarii](#)

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2023 r.).

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającej na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;
 w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie

w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiały stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;
- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- jeżeli w gospodarstwie średnia roczna liczba świń w stadzie wynosiła:
  - powyżej 35 sztuk – 5 pkt,
  - powyżej 25 sztuk i nie więcej niż 35 sztuk – 4 pkt,
  - powyżej 15 sztuk i nie więcej niż 25 sztuk – 3 pkt;
  - powyżej 5 sztuk i nie więcej niż 15 sztuk – 2 pkt;
  - co najmniej 1 sztuka i nie więcej niż 5 sztuk – 1 pkt;
- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;
- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał **minimum 8 punktów**.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był

zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;

- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy;
- zaprzestania chowu i hodowli świń.

W dniach 28 luty–28 marzec 2020 r. dokonano **trzeciego naboru** na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw na obszarach objętych ASF” w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (<https://www.gov.pl/web/arimr/poddzialanie-63-restrukturyzacja-malych-gospodarstw-na-obszarach-objetych-asf>; <https://www.gov.pl/web/arimr/dokumenty-aplikacyjne38>).

WARUNKI PRYZNAWANIA POMOCY

Premia mogła być przyznana rolnikowi, jeżeli m.in.:

- jest/był posiadaczem samoistnym lub zależnym:
położonych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego wielkość ekonomiczna jest mniejsza niż 13 tys. euro standardowej produkcji (SO);
  - gospodarstwa rolnego, obejmującego co najmniej 1 ha gruntów ornych, sadów, łąk trwałych, pastwisk trwałych, gruntów rolnych zabudowanych, gruntów pod stawami lub gruntów pod rowami lub
  - nieruchomości służącej do prowadzenia produkcji w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej,
- jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej;
- był pełnoletni w dniu złożenia wniosku;
- przedłożył biznesplan dotyczący rozwoju gospodarstwa oraz zobowiązał się do jego realizacji;
- nie przyznano mu albo przyznano, lecz nie wypłacono mu pomocy finansowej z powodu rezygnacji z tej pomocy, niedopełnienia przez beneficjenta warunków, z zastrzeżeniem których została wydana decyzja o przyznaniu pomocy albo zawarta umowa o przyznaniu pomocy, lub niezłożenia wniosku o płatność:
  - w ramach działań „Ułatwienie startu młodym rolnikom”, „Modernizacja gospodarstw rolnych”, „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju” dla operacji, które odpowiadają warunkom przyznania pomocy w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, objętych Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
  - na objęte programem operacje typu:
    - "Modernizacja gospodarstw rolnych" w ramach poddziałania "Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych" lub
    - "Premie dla młodych rolników" w ramach poddziałania "Pomoc w rozpoczęciu działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników" lub
    - "Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej" w ramach poddziałania "Pomoc na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich";

- w gospodarstwie, którego jest/był posiadaczem, prowadził w celach zarobkowych, osobiście i na własny rachunek, działalność rolniczą w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, z wyłączeniem chowu i hodowli ryb.

Uznaje się, że rolnik prowadzi działalność rolniczą w celach zarobkowych, jeżeli:

- działalność ta nie jest prowadzona w celach naukowo-badawczych;
- jego:
  - dochody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% jego wszystkich dochodów lub
  - przychody z rolnictwa – stanowią co najmniej 25% wszystkich jego przychodów.

FORMA I WYSOKOŚĆ POMOCY

Premia w wysokości 60 tys. zł (jednak nie więcej niż równowartość 15 tys. euro), płatna w II ratach:

- I rata – 80% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 48 tys. zł (wniosek o płatność I raty składa się w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji o przyznaniu pomocy);
- II rata – 20% całkowitej wartości pomocy, ale nie więcej niż 12 tys. zł (wniosek o płatność II raty składa się po realizacji biznesplanu, jednak nie później niż do dnia upływu 3 lat od dnia wypłaty pierwszej raty pomocy i nie później niż do dnia 31 sierpnia 2023 r.).

Pomoc w tym zakresie przyznawana była na dane gospodarstwo tylko raz. W przypadku małżonków premię przyznawano wyłącznie jednemu z nich, co do którego współmałżonek wyraził pisemną zgodę, niezależnie od tego czy posiadają/posiadali wspólne czy odrębne gospodarstwa rolne.

PRZEZNACZENIE POMOCY

Premia przyznawana była na operację:

- obejmującą restrukturyzację gospodarstwa w zakresie produkcji żywnościowych lub nieżywnościowych produktów rolnych lub przygotowania do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie;
- polegającej na:
  - przeprowadzeniu inwestycji w środki trwałe oraz
  - udziale w szkoleniach lub
  - korzystaniu z usług doradczych lub
  - udziale w zorganizowanych formach współpracy producentów rolnych,
  - realizacji innych działań niezbędnych do przeprowadzenia restrukturyzacji gospodarstwa;
- która miała na celu poprawę konkurencyjności i zwiększenie rentowności gospodarstwa oraz doprowadzenie do wzrostu wielkości ekonomicznej gospodarstwa
  - do co najmniej 10 tys. euro standardowej produkcji,
  - co najmniej o 20% w stosunku do wielkości wyjściowej;

w szczególności w wyniku zmiany rodzaju prowadzonej produkcji rolnej.

Premia w całości musiała zostać przeznaczona na prowadzoną w gospodarstwie działalność rolniczą lub przygotowanie do sprzedaży produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwie w kwocie stanowiącej co najmniej 100% kwoty pomocy, przy czym inwestycje w środki trwałe musiała stanowić wartość równą co najmniej 80% kwoty pomocy.

Inwestycje w środki trwałe:

- nie mogły być rozpoczęte przed dniem złożenia wniosku o przyznanie pomocy;
- mogły dotyczyć zakupu wyłącznie nowych maszyn, urządzeń oraz wyposażenia;

- w przypadku inwestycji budowlanej, mogła być uwzględniona inwestycja, która miała być położona na gruntach stanowiących własność wnioskodawcy lub beneficjenta, przedmiot użytkowania wieczystego lub przedmiot dzierżawy z Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa lub od jednostek samorządu terytorialnego.

Pomoc nie mogła zostać przeznaczona na działalność w zakresie:

- prowadzenia plantacji roślin wieloletnich na cele energetyczne,
- prowadzenia działów specjalnych produkcji rolnej: hodowla zwierząt laboratoryjnych, hodowla ryb akwariowych, hodowla psów rasowych oraz hodowla kotów rasowych.

KOLEJNOŚĆ PRZYŚLUGIWANIA POMOCY

Zależała od sumy punktów przyznawanych wg następujących kryteriów wyboru:

- jeżeli w gospodarstwie średnia roczna liczba świń w stadzie wynosiła:
  - powyżej 35 sztuk – 5 pkt,
  - powyżej 25 sztuk i nie więcej niż 35 sztuk – 4 pkt,
  - powyżej 15 sztuk i nie więcej niż 25 sztuk – 3 pkt;
  - powyżej 5 sztuk i nie więcej niż 15 sztuk – 2 pkt;
  - co najmniej 1 sztuka i nie więcej niż 5 sztuk – 1 pkt;
- rodzaj planowanej produkcji (od 1 do 3 pkt);
- kompleksowość biznesplanu (od 0,25 do 7 pkt);
- wpływ na realizację celów przekrojowych (od 1 do 10 pkt);
- docelowa wielkość ekonomiczna gospodarstwa:
  - powyżej 20 tys. euro SO – 5 pkt,
  - 16 – 20 tys. euro SO – 4 pkt,
  - 12 – 16 tys. euro SO – 2 pkt;
- wiek wnioskodawcy – jeżeli w dniu złożenia wniosku o przyznanie pomocy wnioskodawca nie miał więcej niż 40 lat – 1 pkt;
- zmiana kierunku produkcji – 2 pkt;
- podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie jako rolnik lub małżonek rolnika oraz nie prowadzenie działalności potwierdzonej wpisem do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy poprzedzających miesiąc złożenia wniosku o przyznanie pomocy – 2 pkt.

Pomoc była przyznawana, jeżeli wnioskodawca uzyskał minimum 8 punktów.

DECYZJA O PRYZNANIU POMOCY:

Wydawana była z zastrzeżeniem dopełnienia przez beneficjenta, w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia tej decyzji, następujących warunków:

- rozpoczęcia realizacji biznesplanu;
- rozpoczęcia prowadzenia ewidencji przychodów i rozchodów w gospodarstwie, najpóźniej w dniu rozpoczęcia realizacji biznesplanu, chyba że beneficjent był zobowiązany do prowadzenia księgi przychodów i rozchodów lub księgi rachunkowej lub ewidencji przychodów i rozchodów prowadzonej na podstawie odrębnych przepisów – o ile warunek ten nie był spełniony w dniu wydania decyzji o przyznaniu pomocy;
- złożenia wniosku o płatność pierwszej raty pomocy;
- zaprzestania chowu i hodowli świń.

CZEŚĆ DRUGA

Tabele A1–A3 przygotowane na bazie danych GUS-u i ARiMR

W tej części aneksu przedstawiono dane liczbowe charakteryzujące małe gospodarstwa rolne zlokalizowane na terenie całego kraju, w tym te, które skorzystały w latach 2017-2022 z działania „**Restrukturyzacja małych gospodarstw**” funkcjonującego w ramach PROW 2014-2020

Tabela A1. Udział (%) beneficjentów wsparcia w ramach działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, którzy zakończyli działania restrukturyzacyjne, w ogólnej liczbie gospodarstw o wielkości do 13 tys. euro SO w poszczególnych województwach (stan na 31.12.2022 r.)

Województwa	Liczba małych gospodarstw (tys.)	Liczba beneficjentów wsparcia ^a (tys.)	Udział beneficjentów (%)
Dolnośląskie	38,4	0,170	0,4
Opolskie	16,8	0,084	0,5
Podkarpackie	103,0	0,521	0,5
Lubuskie	14,2	0,103	0,7
Śląskie	38,2	0,267	0,7
Zachodniopomorskie	18,3	0,167	0,9
Wielkopolskie	68,7	0,861	1,3
Małopolskie	111,5	1,550	1,4
Pomorskie	23,9	0,394	1,6
Łódzkie	87,0	1,416	1,6
Podlaskie	49,3	0,777	1,6
Kujawsko-pomorskie	31,8	0,581	1,8
Mazowieckie	141,5	2,948	2,1
Warmińsko-mazurskie	25,4	0,577	2,3
Świętokrzyskie	65,7	1,876	2,9
Lubelskie	125,4	4,640	3,7
Razem/średnio	959,1	16,912	1,5

^a ARiMR (2023). *Sprawozdanie roczne Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za 2022 rok*, str. 30 oraz obliczenia własne.

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2020, Sprawozdania rocznego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 za 2022 rok oraz niepublikowanych danych ARiMR.

Tabela A2. Udział (%) gospodarstw z kolejnych klas wielkości ekonomicznej, które zrealizowały działania restrukturyzacyjne w latach 2017-2022 w ogólnej liczbie małych gospodarstw^a, w poszczególnych województwach Polski

Województwa	10-15 tys. euro SO	15-25 tys. euro SO	25-50 tys. euro SO	>= 50 tys. euro SO	Razem w województwie (%)	Ogólna liczba małych gospodarstw w województwach ^b (tys.)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Dolnośląskie	0,3	0,2	0,0	0,0	0,4	38,4
Kujawsko-pomorskie	1,1	0,5	0,1	0,0	1,8	31,8
Lubelskie	2,6	1,0	0,1	0,0	3,7	125,4
Lubuskie	0,4	0,2	0,1	0,0	0,7	14,2
Łódzkie	0,9	0,6	0,1	0,0	1,6	87
Małopolskie	0,8	0,5	0,1	0,0	1,4	111,5
Mazowieckie	1,2	0,7	0,1	0,0	2,1	141,5
Opolskie	0,2	0,2	0,1	0,0	0,5	16,8
Podkarpackie	0,3	0,1	0,0	0,0	0,5	103
Podlaskie	1,1	0,4	0,0	0,0	1,6	49,3
Pomorskie	0,9	0,6	0,1	0,0	1,6	23,9
Śląskie	0,4	0,2	0,0	0,0	0,7	38,2
Świętokrzyskie	2,0	0,8	0,1	0,0	2,9	65,7
Warmińsko-mazurskie	1,4	0,7	0,1	0,0	2,3	25,4
Wielkopolskie	0,6	0,5	0,1	0,0	1,3	68,7
Zachodniopomorskie	0,4	0,4	0,1	0,0	0,9	18,3

^a Z powodu zaokrągleń suma wielkości zamieszczonych w kolumnach 2-5 może różnić się od wielkości wpisanej w kolumnie 6: „Razem w województwie”.

^b Dotyczy gospodarstw o wielkości ekonomicznej do 13 tys. euro SO.

Źródło: jak w tabeli A1.

Tabela A3. Liczba beneficjentów operacji typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” wg miejsca ich zamieszkania oraz zaplanowana liczba i udział zaplanowanych inwestycji restrukturyzacyjnych wg ich lokalizacji, lata 2017-2022

Województwo	Liczba beneficjentów	Inwestycje restrukturyzacyjne	
		liczba (szt.)	udział w ogólnej liczbie inwestycji (%)
Dolnośląskie	615	614	1,0
Kujawsko-pomorskie	1 864	1 868	3,0
Lubelskie	18 212	18 242	29,4
Lubuskie	306	298	0,5
Łódzkie	6 322	6 343	10,3
Małopolskie	4 407	4 379	7,1
Mazowieckie	11 378	11 295	18,2
Opolskie	317	312	0,5
Podkarpackie	2 766	2 722	4,4
Podlaskie	2 384	2 386	3,9
Pomorskie	1 287	1 282	2,1
Śląskie	945	905	1,5
Świętokrzyskie	5 850	5 956	9,6
Warmińsko-mazurskie	1 525	1 572	2,5
Wielkopolskie	3 183	3 171	5,1
Zachodniopomorskie	512	528	0,9
Ogółem	61 873	61 873	100,0

Źródło: ustalenia własne sporządzone na podstawie danych liczbowych zgromadzonych w ARiMR.

CZEŚĆ TRZECIA

Tabele A4–A20 przygotowane na bazie danych systemu Polski FADN

W tej części aneksu zaprezentowano dane liczbowe charakteryzujące próby rodzinnych gospodarstw rolnych wyłonionych ze zbiorowości gospodarstw uczestniczących w gromadzeniu danych dla systemu Polski FADN, które w 2018 r. otrzymały wsparcie (I ratę) na operacje typu „Restrukturyzacja małych gospodarstw” w ramach PROW na lata 2014–2020. Są to panele gospodarstw objętych nieprzerwanie badaniami Polskiego FADN w latach 2017–2021.

1. Tabele A4–A11 obrazują próbę celowo wybranych do badań 110 rodzinnych gospodarstw rolnych położonych na terenie całej Polski;
2. Tabele A12–A20 obrazują dwie próby celowo wybranych do badań rodzinnych gospodarstw rolnych wyodrębnionych z ww. próby 110 gospodarstw rolnych:
  - a) próbę 68 gospodarstw położonych w regionie Mazowsze i Podlasie,
  - b) próbę 29 gospodarstw położonych w regionie Małopolska i Pogórze.

Tabela A4. Wybrane dane o analizowanych rodzinnych gospodarstwach rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie	Lata badań				
	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	110				
Wielkość ekonomiczna gospodarstw [tys. euro SO]	13,26	14,80	16,04	18,65	18,71
Powierzchnia użytków rolnych (UR) ogółem [ha]	10,80	10,88	11,19	11,46	11,52
w tym: użytki dodzierżawione [%]	24,1	23,8	24,7	25,5	25,4
Udział areалу zbóż w areale UR og. (bez odłogów i ugorów) w gosp. prowadzących uprawę zbóż [%]	59,6	58,6	57,1	51,3	54,0
Stan średnioroczny zwierząt gospodarskich ogółem - średnio w zbiorowości gosp. [LU]	4,22	5,05	5,80	6,03	5,61
Udział gospodarstw utrzymujących zwierzęta gospodarskie [%]	62,7	61,8	62,7	59,1	57,3
Stan średnioroczny zwierząt gospodarskich ogółem - średnio w gosp. ze zwierzętami [LU]	6,73	8,18	9,24	10,20	9,79
Stan średnioroczny trzody chlewnej - średnio w gospodarstwach ją posiadających [LU]	5,53	6,67	6,25	7,06	7,12
Udział gosp. utrzymujących trzodę chlewną [%]	24,6	23,6	23,6	21,8	21,8
Nakłady pracy ogółem w gosp. rolnych [AWU]	1,54	1,55	1,55	1,55	1,57
w tym: nakłady pracy najemnej [%]	4,9	4,3	5,1	4,4	5,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych systemu Polski FADN.

Tabela A5. Informacje o kierownikach analizowanych rodzinnych gospodarstwach rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie	Lata badań				
	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	110				
Wiek kierownika gospodarstwa [lata]	46	47	48	49	50
Udział kobiet kierowników gospodarstw [%]	27,3	27,3	26,4	25,5	23,6
Udział osób z wykształceniem rolniczym w ogólnej liczbie kierowników gospodarstw [%]	50,0	49,1	49,1	49,1	49,1
Udział gospodarstw/rodzin z zadeklarowanym następcą kierownika gospodarstwa* [%]	35,8	39,3	35,5	33,9	40,0

* Dotyczy gospodarstw rolnych, w których wiek kierownika gospodarstwa wynosił co najmniej 50 lat.

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A6. Charakterystyka stanu majątkowego analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie	Lata badań				
	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	110				
Aktywa ogółem [zł]	451 246	495 293	497 670	490 188	501 372
w tym: aktywa trwałe [%]	91,3	89,3	88,5	88,5	86,8
Kapitał (pasywa) ogółem [zł]	451 246	495 293	497 670	490 188	501 372
z tego: kapitał własny	447 412	487 993	489 886	482 478	494 741
zobowiązania ogółem	3 834	7 300	7 783	7 710	6 631
w tym: zobowiązania długotermin.	2 901	4 942	5 577	4 270	3 470
Udział kapitału własnego w kapitale ogółem [%]	99,2	98,5	98,4	98,4	98,7
Stopień zadłużenia gospodarstw [%]	0,8	1,5	1,6	1,6	1,3
Udział zobowiązań długoterminowych w zobowiązaniach ogółem [%]	75,7	67,7	71,7	55,4	52,3
Stopa reprodukcji majątku trwałego gosp. [%]	-1,8	6,7	-0,5	-1,6	-0,4
Aktywa ogółem [tys. zł] na: 1 ha UR	41,8	45,5	44,5	42,8	43,5
1 AWU	293,0	319,5	321,1	316,3	319,3

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A7. Wartość produkcji i koszty ponoszone w analizowanych rodzinnych gospodarstwach rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie	Lata badań				
	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	110				
Wartość produkcji ogółem [zł]	49 655	55 645	64 945	70 864	80 889
z tego: roślinnej [%]	68,9	64,6	65,1	63,9	70,1
zwierzęcej [%]	27,5	31,4	32,0	32,9	28,1
pozostałej [%]	3,6	4,0	2,9	3,1	1,8
Koszty ogółem [zł]	46 022	51 395	55 685	60 663	64 242
w tym: koszty bezpośrednie [%]	38,3	42,1	40,7	43,3	44,0
amortyzacja [%]	28,4	24,7	26,8	25,1	23,4
Wartość produkcji ogółem [tys. zł] na: 1 ha UR	4,6	5,1	5,8	6,2	7,0
1 AWU	32,2	35,9	41,9	45,7	51,5
Koszty ogółem [tys. zł] na 1 ha UR	4,3	4,7	5,0	5,3	5,6

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A8. Ważniejsze informacje o dochodach rodzin użytkowników analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie		Lata badań				
		2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw		110				
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego [zł] w przeliczeniu na:	1 gospodarstwo rolne	16 169	10 971	24 048	28 605	32 930
	1 ha UR	1 497	1 008	2 149	2 496	2 859
	1 członka rodziny pełnozatrudnionego (1 FWU) w gospodarstwie rolnym	11 037	7 423	16 348	19 315	22 235
Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z rodzinnego gosp. rolnego [%]		89,4	140,0	69,1	68,8	54,0
Udział gospodarstw/rodzin z ujemną wartością dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego [%]		22,7	39,1	19,1	12,7	10,0

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A9. Wskaźniki efektywności analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie	Średnio w zbiorowości gospodarstw
Liczba badanych gospodarstw	110
Średnia wartość wsparcia w latach 2018-2021 [zł/gosp.]	54 436
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw w 2018 r. [zł/gosp.]	63 085
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw w latach 2019-2021 [zł/gosp.]	79 110
Zmiana (wzrost) wielkości ekonomicznej gospodarstw pomiędzy średnio latami 2019-2021 a 2018 r. [zł/gosp.]	16 026
Średni wskaźnik efektywności - nakładochłonności (<i>wartość wsparcia / zmiana wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych</i>)	3,4
Średni wskaźnik efektywności (<i>zmiana wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych/wartość wsparcia</i>)	0,29

Do przeliczenia wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych z euro na zł zastosowano średnioroczne kursy walut publikowane przez Narodowy Bank Polski.

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A10. Dochodowość, rentowność i konkurencyjność analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie	Lata badań				
	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	110				
Wskaźnik dochodowości kapitału własnego gospodarstw rolnych [%]	3,6	2,3	4,9	5,9	6,7
Wskaźnik dochodowości aktywow ogółem gospodarstw rolnych [%]	3,6	2,2	4,8	5,8	6,6
Oszacowany zysk gospodarstwa rolnego [zł]	-14 852	-24 153	-17 777	-15 332	-16 734
Udział gospodarstw z ujemną wartością oszacowanego zysku z rodzinnego gosp. rolnego [%]	78,2	83,6	81,8	83,6	78,2
Wskaźnik rentowności kapitału własnego gospodarstw rolnych [zł]	-3,3	-5,0	-3,6	-3,2	-3,4
Wskaźnik rentowności aktywow ogółem gospodarstw rolnych [zł]	-3,3	-4,9	-3,6	-3,1	-3,3
Suma oszacowanych kosztów użycia własnych czynników produkcji gospodarstwa rolnego [zł]	40 739	48 407	54 792	54 907	62 314
Wskaźnik konkurencyjności gospodarstw rolnych [krotność]	0,40	0,23	0,44	0,52	0,53

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A11. Lokalizacja regionalna, wielkość ekonomiczna i typy rolnicze analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych na terenie całej Polski

Wyszczególnienie	Lata badań									
	2017		2018		2019		2020		2021	
	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]
Gospodarstwa rolne wg regionów rolniczych Polskiego FADN	110 100,0									
1. Pomorze i Mazury	6 5,5									
2. Wielkopolska i Śląsk	7 6,4									
3. Mazowsze i Podlasie	68 61,8									
4. Małopolska i Pogórze	29 26,4									
Gospodarstwa rolne wg wielkości ekonomicznej (euro), klasyfikacja ES6	110	100,0	110	100,0	110	100,0	110	100,0	110	100,0
1. Bardzo małe, 2 000,00-7 999,99 euro SO	13	11,8	9	8,2	7	6,4	3	2,7	1	0,9
2. Małe, 8 000,00-24 999,99 euro SO	91	82,7	93	84,5	93	84,5	91	82,7	97	88,2
3. Średnio małe, 25 000,00-49 999,99 euro SO	5	4,5	5	4,5	7	6,4	12	10,9	7	6,4
4. Średnio duże, 50 000,00-99 999,99 euro SO	1	0,9	3	2,7	3	2,7	4	3,6	5	4,5
Gospodarstwa rolne wg typów rolniczych (TF8)	110	100,0	110	100,0	110	100,0	110	100,0	110	100,0
1. Uprawy polowe	37	33,6	35	31,8	36	32,7	34	30,9	38	34,5
2. Uprawy ogrodnicze	4	3,6	8	7,3	6	5,5	7	6,4	7	6,4
3. Winnice	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. Uprawy trwałe	8	7,3	6	5,5	8	7,3	9	8,2	9	8,2
5. Krowy mleczne	7	6,4	7	6,4	6	5,5	5	4,5	6	5,5
6. Zwierzęta trawożerne	13	11,8	10	9,1	13	11,8	12	10,9	12	10,9
7. Zwierzęta ziarnożerne	0	0,0	5	4,5	5	4,5	4	3,6	3	2,7
8. Mieszane	41	37,3	39	35,5	36	32,7	39	35,5	35	31,8

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A12. Wybrane dane o analizowanych rodzinnych gospodarstwach rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasie oraz w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	Region Mazowsze i Podlasie					Region Małopolska i Pogórze				
	Lata badań									
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	68					29				
Wielkość ekonomiczna gospodarstw [tys. euro SO]	13,12	14,87	16,34	18,59	18,97	13,36	14,37	15,01	18,03	17,48
Powierzchnia użytków rolnych [ha]	11,17	11,05	11,45	11,73	11,69	9,29	9,63	9,78	9,80	9,91
w tym: użytki dzierżawione [%]	21,2	19,6	21,3	21,9	21,0	29,4	30,6	29,3	29,5	29,5
Udział areалу zbóż w areale UR og. (bez odłogów i ugorów) w gosp. prowadzących uprawę zbóż [%]	59,9	58,6	55,8	50,6	52,9	64,2	64,6	64,4	56,2	62,7
Stan średnioroczny zwierząt gospodarskich ogółem - średnio w zbiorowości gosp. [LU]	4,59	5,53	6,45	6,57	6,09	3,00	3,10	3,45	3,90	3,48
Udział gospodarstw utrzymujących zwierzęta gospodarskie [%]	67,7	67,7	69,1	64,7	61,8	48,3	44,8	44,8	41,4	41,4
Stan średnioroczny zwierząt gospodarskich ogółem - średnio w gosp. ze zwierzętami [LU]	6,79	8,18	9,33	10,16	9,87	6,21	6,91	7,69	9,43	8,40
Stan średnioroczny trzody chlewnej - średnio w gospodarstwach ją posiadających [LU]	4,89	6,29	6,30	6,58	7,14	6,13	5,11	4,51	6,64	6,06
Udział gosp. utrzymujących trzodę chlewną [%]	25,0	23,5	23,5	22,1	22,1	24,1	24,1	24,1	20,7	20,7
Nakłady pracy ogółem w gosp. rolnych [AWU]	1,59	1,56	1,56	1,58	1,58	1,47	1,53	1,56	1,51	1,58
w tym: nakłady pracy najemnej [%]	5,1	4,0	4,4	4,5	6,0	6,3	6,5	8,3	5,7	5,9

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A13. Wielkość ekonomiczna i typy rolnicze analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasie

Wyszczególnienie	Lata badań									
	2017		2018		2019		2020		2021	
	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]
Gospodarstwa rolne wg wielkości ekonomicznej (euro), klasyfikacja ES6	68	100,0	68	100,0	68	100,0	68	100,0	68	100,0
1. Bardzo małe, 2 000,00-7 999,99 euro SO	11	16,2	6	8,8	5	7,4	3	4,4	1	1,5
2. Małe, 8 000,00-24 999,99 euro SO	54	79,4	58	85,3	57	83,8	56	82,4	61	89,7
3. Średnio małe, 25 000,00-49 999,99 euro SO	3	4,4	2	2,9	4	5,9	7	10,3	3	4,4
4. Średnio duże, 50 000,00-99 999,99 euro SO	0	0,0	2	2,9	2	2,9	2	2,9	3	4,4
Gospodarstwa rolne wg typów rolniczych (TF8)	68	100,0	68	100,0	68	100,0	68	100,0	68	100,0
1. Uprawy polowe	22	32,4	20	29,4	21	30,9	20	29,4	23	33,8
2. Uprawy ogrodnicze	1	1,5	4	5,9	3	4,4	3	4,4	3	4,4
3. Winnice	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. Uprawy trwałe	4	5,9	3	4,4	3	4,4	4	5,9	4	5,9
5. Krowy mleczne	5	7,4	5	7,4	4	5,9	3	4,4	4	5,9
6. Zwierzęta trawożerne	8	11,8	6	8,8	8	11,8	7	10,3	7	10,3
7. Zwierzęta ziarnożerne	0	0,0	4	5,9	4	5,9	3	4,4	2	2,9
8. Mieszane	28	41,2	26	38,2	25	36,8	28	41,2	25	36,8

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A14. Wielkość ekonomiczna i typy rolnicze analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	Lata badań									
	2017		2018		2019		2020		2021	
	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]	Liczba [szt.]	Udział [%]
Gospodarstwa rolne wg wielkości ekonomicznej (euro), klasyfikacja ES6	29	100,0	29	100,0	29	100,0	29	100,0	29	100,0
1. Bardzo małe, 2 000,00-7 999,99 euro SO	2	6,9	2	6,9	2	6,9	0	0,0	0	0,0
2. Małe, 8 000,00-24 999,99 euro SO	25	86,2	24	82,8	24	82,8	24	82,8	25	86,2
3. Średnio małe, 25 000,00-49 999,99 euro SO	1	3,4	2	6,9	2	6,9	4	13,8	3	10,3
4. Średnio duże, 50 000,00-99 999,99 euro SO	1	3,4	1	3,4	1	3,4	1	3,4	1	3,4
Gospodarstwa rolne wg typów rolniczych (TF8)	29	100,0	29	100,0	29	100,0	29	100,0	29	100,0
1. Uprawy polowe	11	37,9	11	37,9	11	37,9	10	34,5	11	37,9
2. Uprawy ogrodnicze	3	10,3	4	13,8	3	10,3	4	13,8	4	13,8
3. Winnice	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. Uprawy trwałe	3	10,3	2	6,9	4	13,8	4	13,8	4	13,8
5. Krowy mleczne	2	6,9	2	6,9	2	6,9	2	6,9	2	6,9
6. Zwierzęta trawożerne	0	0,0	0	0,0	1	3,4	1	3,4	1	3,4
7. Zwierzęta ziarnożerne	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
8. Mieszane	10	34,5	10	34,5	8	27,6	8	27,6	7	24,1

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A15. Informacje o kierownikach analizowanych rodzinnych gospodarstwach rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasie oraz w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	Region Mazowsze i Podlasie					Region Małopolska i Pogórze				
	Lata badań									
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	68					29				
Wiek kierownika gospodarstwa [lata]	46	47	48	49	50	47	48	49	50	51
Udział kobiet kierowników gospodarstw [%]	27,9	29,4	27,9	27,9	25,0	24,1	20,7	20,7	17,2	17,2
Udział osób z wykształceniem rolniczym w ogólnej liczbie kierowników gospodarstw [%]	45,6	44,1	44,1	44,1	44,1	69,0	69,0	69,0	69,0	69,0
Udział gospodarstw/rodzin z zadeklarowanym następcą kierownika gospodarstwa* [%]	36,4	37,1	34,2	33,3	38,3	41,2	44,4	47,4	44,4	47,6

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A16. Charakterystyka stanu majątkowego analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasie oraz w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	Region Mazowsze i Podlasie					Region Małopolska i Pogórze				
	Lata badań									
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	68					29				
Aktywa ogółem [zł]	465 422	507 699	512 078	505 127	517 765	414 812	458 612	457 072	447 014	442 110
w tym: aktywa trwałe [%]	92,2	90,3	89,3	89,2	87,3	89,6	87,6	87,4	87,6	87,5
Kapitał (pasywa) ogółem [zł]	465 422	507 699	512 078	505 127	517 765	414 812	458 612	457 072	447 014	442 110
z tego: kapitał własny	463 482	503 308	505 457	497 378	511 061	412 508	454 426	453 891	444 532	440 243
zobowiązania ogółem	1 939	4 390	6 621	7 749	6 704	2 304	4 187	3 181	2 482	1 868
w tym: zobowiązania długotermin.	1 224	2 394	4 593	3 584	2 947	1 872	3 140	2 482	1 868	1 337
Udział kapitału własnego w kapitale ogółem [%]	99,6	99,1	98,7	98,5	98,7	99,4	99,1	99,3	99,4	99,6
Stopień zadłużenia gospodarstw [%]	0,4	0,9	1,3	1,5	1,3	0,6	0,9	0,7	0,6	0,4
Udział zobowiązań długoterminowych w zobowiązaniach ogółem [%]	63,1	54,5	69,4	46,3	44,0	81,3	75,0	78,0	75,3	71,6
Stopa reprodukcji majątku trwałego gosp. [%]	-2,2	6,2	-0,5	-1,5	0,0	-2,5	7,4	-0,5	-2,1	-1,5
Aktywa ogółem [tys. zł] na: 1 ha UR	41,7	45,9	44,7	43,1	44,3	44,7	47,6	46,7	45,6	44,6
1 AWU	292,7	325,4	328,3	319,7	327,7	282,2	299,7	293,0	296,0	279,8

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A17. Wartość produkcji i koszty ponoszone w analizowanych rodzinnych gospodarstwach rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasiu oraz w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	Region Mazowsze i Podlasie					Region Małopolska i Pogórze				
	Lata badań									
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	68					29				
Wartość produkcji ogółem [zł]	46 435	52 623	64 704	72 808	83 904	51 283	58 666	64 253	59 699	68 363
z tego: roślinnej [%]	64,3	58,8	61,2	60,5	68,5	75,1	76,0	75,0	71,4	75,6
zwierzęcej [%]	32,4	38,1	36,2	36,5	30,5	20,4	17,9	20,6	23,5	19,4
pozostałej [%]	3,3	3,1	2,5	3,0	0,9	4,5	6,1	4,4	5,1	5,0
Koszty ogółem [zł]	45 528	51 256	56 890	62 438	65 418	45 374	48 947	51 497	53 508	55 811
w tym: koszty bezpośrednie [%]	38,6	43,0	43,4	44,9	44,9	33,1	36,0	33,9	37,0	38,1
amortyzacja [%]	28,0	24,2	25,5	24,4	23,0	33,5	28,5	31,3	30,1	28,2
Wartość produkcji ogółem [tys. zł] na: 1 ha UR	4,2	4,8	5,7	6,2	7,2	5,5	6,1	6,6	6,1	6,9
1 AWU	29,2	33,7	41,5	46,1	53,1	34,9	38,3	41,2	39,5	43,3
Koszty ogółem [tys. zł] na 1 ha UR	4,1	4,6	5,0	5,3	5,6	4,9	5,1	5,3	5,5	5,6

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A18. Ważniejsze informacje o dochodach rodzin użytkowników analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasie oraz w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie		Region Mazowsze i Podlasie					Region Małopolska i Pogórze				
		Lata badań									
		2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw		68					29				
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego [zł] w przeliczeniu na:	1 gospodarstwo rolne	15 307	9 149	23 663	30 451	36 173	15 381	12 264	24 542	19 651	24 289
	1 ha UR	1 370	828	2 067	2 596	3 094	1 656	1 274	2 509	2 005	2 451
	1 członka rodziny pełnozatrudnionego (1 FWU) w gospodarstwie rolnym	10 137	6 140	15 881	20 166	24 441	11 146	8 576	17 162	13 839	16 411
Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z rodzinnego gosp. rolnego [%]		103,8	177,0	75,2	70,1	53,1	69,4	94,5	54,1	74,1	53,3
Udział gospodarstw/rodzin z ujemną wartością dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego [%]		23,5	41,2	20,6	13,2	8,8	24,1	41,4	13,8	13,8	13,8

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A19. Wskaźniki efektywności analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasie oraz w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	25% gospodarstw najlepszych ^a	50% gospodarstw średnich	25% gospodarstw najsłabszych
Liczba badanych gospodarstw	27	56	27
Średnia wartość wsparcia w latach 2018-2021 [zł/gosp.]	52 889	55 929	52 889
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw w 2018 r. [zł/gosp.]	70 463	59 840	62 435
Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw w latach 2019-2021 [zł/gosp.]	106 422	74 088	62 216
Zmiana wielkości ekonomicznej gospodarstw pomiędzy średnio latami 2019-2021 a 2018 r. [zł/gosp.]	35 958	14 248	-219
Średni wskaźnik efektywności - nakładochłonności (<i>wartość wsparcia / zmiana wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych</i>)	1,50	3,90	-241,20
Średni wskaźnik efektywności (<i>zmiana wielkości ekonomicznej gospodarstw rolnych/wartość wsparcia</i>)	0,68	0,25	0,00

^a Gospodarstwa najlepsze to te, które w największym stopniu zwiększyły swoją wielkość ekonomiczną między średnio latami 2019-2021 a 2018 r. i – analogicznie – gospodarstwa najsłabsze to te, które w najmniejszym stopniu zwiększyły swoją wielkość ekonomiczną między ww. latami.

Źródło: jak w tabeli A4.

Tabela A20. Dochodowość, rentowność i konkurencyjność analizowanych rodzinnych gospodarstw rolnych położonych w regionie Mazowsze i Podlasie oraz w regionie Małopolska i Pogórze

Wyszczególnienie	Region Mazowsze i Podlasie					Region Małopolska i Pogórze				
	Lata badań									
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba badanych gospodarstw	68					29				
Wskaźnik dochodowości kapitału własnego gospodarstw rolnych [%]	3,3	1,8	4,7	6,1	7,1	3,7	2,7	5,4	4,4	5,5
Wskaźnik dochodowości aktywów ogółem gospodarstw rolnych [%]	3,3	1,8	4,6	6,0	7,0	3,7	2,7	5,4	4,4	5,5
Oszacowany zysk gospodarstwa rolnego [zł]	-15 555	-25 044	-15 799	-14 331	-13 526	-15 874	-23 704	-20 403	-20 964	-25 828
Udział gospodarstw z ujemną wartością oszacowanego zysku z rodzinnego gosp. rolnego [%]	79,4	89,7	79,4	82,4	79,4	75,9	79,3	79,3	86,2	82,8
Wskaźnik rentowności kapitału własnego gospodarstw rolnych [zł]	-3,4	-5,0	-3,1	-2,9	-2,7	-3,9	-5,2	-4,5	-4,7	-5,9
Wskaźnik rentowności aktywów ogółem gospodarstw rolnych [zł]	-3,3	-4,9	-3,1	-2,8	-2,6	-3,8	-5,2	-4,5	-4,7	-5,8
Suma oszacowanych kosztów użycia własnych czynników produkcji gospodarstwa rolnego [zł]	42 455	47 041	51 408	54 151	61 194	47 160	74 034	84 438	68 657	79 837
Wskaźnik konkurencyjności gospodarstw rolnych [krotność]	0,36	0,19	0,46	0,56	0,59	0,33	0,17	0,29	0,29	0,30

Źródło: jak w tabeli A4.